

ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ 6

ՍԵՐՈՒՅՑ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՐԱ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՊԱՐԱՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 12

ՍԵՐՈՒՅՑ ՍԱՐԱԲՅԱՆ

ՆՈՐ ՀԱՆԳԱՍՄԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՔՈՎ ԳԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ
ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ*
(Օրենսդրական առկա կարգավորումների
և կարգացման միտումների մասին իրավական վերլուծություն) 19

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԵՐՎԱՆԴ ԴԱՍԱՔՅԱՆ

ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԿՋԲՈՒՆՔԸ
ՀՀ ԳԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 31

РОБЕРТ КАЛАШЯН

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСНОВАНИЙ ОТРЕШЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТ ДОЛЖНОСТИ 40

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ԳԱՐՐԻ ՇԱԳԻՆՅԱՆ

ИНСТИТУТ КРЕДИТНЫХ БЮРО
В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ 42

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐԵՊԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԳԱՏԱՐԱՆԻ ԴԵՐԸ ՄՐՅԱԿՑԱՅԻՆ ԳԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 48

ՏԻՐԱՅԻ ՎԱՐԴԱՉԱՐՅԱՆ

ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 62

ԳԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 70

РЕЗЮМЕ 74

Հարգելի գործընկերներ,

Թեև ՀՀ դատավորների միությունը, հիմնադրման օրվանից՝ 1997 թվականից, ունենալով սեփական պարբերականը, հնարավորություն է ունեցել լուսաբանելու միության կատարած աշխատանքները, հրատարակած գրականությունը, կազմակերպած սեմինար-քննարկումները և անշուշտ՝ բազմաթիվ այլ նախաձեռնություններ ու ծրագրեր, սակայն այսօր ցանկանում եմ ձեր ուշադրությունը հրավիրել ՀՀ դատավորների միության վերջին երկու տարիների կատարած աշխատանքի ու ձեռքբերումների մասին:

Նախորդ հաշվետվությունից անցել է արդեն երկու տարի և կարող ենք վստահաբար նշել, որ կատարվել է հսկայական ծավալի աշխատանք, որդեգրվել են գործունեության նոր ուղղություններ ու նոր ծրագրեր, որոնց արդյունքներն արդեն իրենց զգացնել են տալիս:

Քանի որ հաշվետու ժամանակաշրջանը սկսվում է 2008 թվականից, սպասմանգամից կցանկանալի անդրադառնալ 2008 թվականի ամենակարևոր իրադարձությանը, որն անմիջապես հաջորդեց նախորդ հաշվետվությանը: Խոսքս վերաբերում է Գատավորների միջազգային միության տարեկան 51-րդ համաժողովին, որն անցկացվեց 2008թ. սեպտեմբերի 7-11-ը Երևանում: Շտապեմ նշել, որ միջոցառումն իր տեսակի մեջ եզակի էր ոչ միայն Հայաստանի Հան-

Հրաչիկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահ, ՀՀ դատավորների միության նախագահ

ՀԱՇՎԵՏՈՒ

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

րապետության, այլև ողջ տարածաշրջանի համար:

Մի քանի խոսքով կցանկանալի անդրադառնալ համաժողովի անցկացման, ինչպես նաև Գատավորների միջազգային միությանը ՀՀ դատավորների միության անդամակցության նախապատմությանը: Ինչպես գիտեք, երկար տարիներ, ավելի ստույգ՝ 2001 թվականից ՀՀ դատավորների միությունը դիմել էր Գատավորների միջազգային միությանը՝ այդ հեղինակավոր կառույցին անդամակցելու խնդրանքով, սակայն արդյունքներ չեն եղել: Եվ միայն ՀՀ դատավորների միության համառ ջանքերի շնորհիվ մեր անդամակցության հարցը դրվեց քննարկման Ուրուգվայի Արևելյան Հանրապետության մայրաքաղաք Մոնտեվիդեոյում 2005թ. նոյեմբերի 19-24-ին կայացած 48-րդ տարեկան համաժողովում: Քվեարկության արդյունքներով ՀՀ դատավորների միությունը դարձավ Գատավորների միջազգային միության արտակարգ անդամ: Ընդ որում, յուրաքանչյուր երկրի անդամակցության հարցը որոշվում է՝ ելնելով ոչ միայն տվյալ երկրում դատական համակարգի, այլև տվյալ միության կայացվածության, կենսունակության մակարդակից:

Այնուհետև, 2007 թվականին Նորվեգիայում կայացած Գատավորների միջազգային միության տարեկան և այս անգամ արդեն հորելյանական 50-րդ համաժողովի ընթացքում որոշվեց հաջորդ՝

51-րդ համաժողովն անցկացնել Հայաստանում, որը տեղի ունեցավ 2008 թվականի սեպտեմբերի 7-11-ը:

Ընդ որում, ՀՀ դատավորների միության հետ մեկտեղ որպես թեկնածու կողմեր առաջադրվել էին Իսպանիայի, Ռումինիայի, Ղազախստանի և Մարոկկոյի դատավորների միությունները: Սակայն տեղի ունեցած փակ գաղտնի քվեարկության արդյունքում՝ ձայների բացարձակ մեծամասնությամբ ՀՀ դատավորների միության առաջարկը՝ Դատավորների միջազգային միության 51-րդ տարեկան համաժողովը Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացնելու կապակցությամբ, ընդունվեց:

Հպարտությամբ պետք է նշեմ, որ Դատավորների միջազգային միության ավելի քան կեսդարյա պատմության մեջ մնան երևույթն աննախադեպ էր, երբ ընդամենը երկու տարվա արտակարգ անդամի կարգավիճակի պատմություն ունեցող միությունը կարող է հավակնել և դառնալ համաժողովի անցկացման համար հրավիրող կողմ: Սա խոսում է միության կենսունակության, հեղինակության, բարձր վստահության մասին: Ընդ որում, Երևանում կայացած համաժողովին մասնակցեցին ավելի քան 220 պատվիրակներ աշխարհի 54 երկրներից, իսկ համաժողովի կազմակերպման վերաբերյալ դրական արձագանքներ միությունը շարունակում է ստանալ նաև առ այսօր: Առիթն օգտագործելով՝ մեկ անգամ ևս կցանկանալի իմ խորին շնորհակալությունը հայտնել ՀՀ վճռաբեկ դատարանին և ՀՀ դատական դեպարտամենտին միջոցառման անցկացմանը ցուցաբերած բարձր աջակցության համար:

Խոսելով միության անցած երկու տարիների ընթացքում իրականացրած գործունեության մասին՝ կցանկանալի հատուկ կանգ առնել հաշվետու ժամանակահատվածում միության կողմից հրատարակված աշխատանքների վրա:

Նշեմ, որ դրանք հրատարակվում են տարբեր միջազգային կառույցների հովանավորությամբ և դրանց թիվը հաշվետու ժամանակահատվածում գերազանցել է երեք տասնյակը: Դրանցից հատկապես կցանկանալի նշել, նախ՝ նրանք, որոնք վերաբերում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային, որոնցից են. «Դատավորի ձեռնարկ (գիտագործման կան վերլուծություն)», «Մարդու իրավունքները և քրեական դատավարությունը», «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների ժողովածուի հինգերորդ և վեցերորդ հատորները», «Մեփականության իրավունքը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում», «Մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքն ըստ Եվրոպական կոնվենցիայի», «Վատ վերաբերմունքի դեմ պայքարը և ՀՀ դատական պրակտիկան», «Մարդու իրավունքների ձեռնարկը դատախազների համար», «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի տերմինների հայերեն-անգլերեն, անգլերեն-հայերեն բառարանը» և այլն: Բացի դրանից, դատավորի դերն ու դատարանների հանդեպ հասարակական վստահությունը բարձրացնելու նպատակով, հրատարակվել և հրատարակվելու են տարբեր իրավական թեմաներով ձեռնարկներ, որոնք հիմնականում հասցեագրվում են շարքային քաղաքացիներին, իրավաբանական ծառայություններ մատուցող կազմակերպություններին, ՀՀ բուհերին և այլոց: Այդ շարքից հրատարակվել են հետևյալ թեմաներով ձեռնարկները. «Արդարադատության մատչելիություն», «Կրթության իրավունք», «Դավանանքի իրավունք», «Եկեղեցի, պետություն և հասարակություն», «Դատարան և արդարադատություն» և այլն: Թվարկաձև և մնացած բոլոր աշխատանքներն անվճար տրամադրվել են ՀՀ բոլոր դատավորներին և դատական ծառայողներին, փաս-

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱՎԱԿԱՆ
Իշխանություն

8

տաքաններին, դատախազությանը, քննչական մարմիններին, իրավաբանական բուհերի ուսանողներին և այլն: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ վերջին տասը տարիների ընթացքում միության կողմից հրատարակվել է ավելի, քան 200 անուն գրականություն, որը, կարծում եմ, լուրջ ներդրում է հայրենական իրավական մտքի և մասնագիտական գրադարանային ֆոնդի զարգացման գործում:

Շարունակելով՝ նշեմ, որ միությունը տպագրում է նաև իր սեփական պարբերականը՝ «Գատական իշխանություն» ամսագիրը, որը ևս լրացուցիչ հնարավորություն է մեր դատավորների, դատական ծառայողների համար հրապարակումներով հանդես գալու, ինչպես նաև դատական համակարգի վերջին նորություններին և վերջապես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներին ծանոթանալու համար: Ուրախությամբ պետք է նշեմ, որ Միության աշխատակազմի հետևողական ջանքերի շնորհիվ ամսագրի յուրաքանչյուր համարի բովանդակության սեղմագրերը ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով ևս

տպագրվում են, իսկ ամսագիրն ամբողջությամբ էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրվում է Միության պաշտոնական ինտերնետային կայքէջում՝ datavor.am հասցեով, ինչպես նաև ուղարկվում է Գատավորների միջազգային և եվրոպական միություններին: Ինչպես գիտեք ամսագիրն ընդգրկված է ԲՈՀ-ի թեկնածուական ատենախոսությունների արդյունքների հրատարակման համար ընդունելի ամսագրերի շարքում, իսկ արդեն 2010թ. մարտ ամսից ամսագիրն ընդգրկվել է ԵՊՀ իրավաբանական կոչումներ շնորհող 001 մասնագիտական խորհրդի կողմից ընդունելի ցանկում:

Պետք է նաև ընդգծեմ, որ ամսագրի էջերում առավել ակտիվ հանդես են գալիս ՀՀ դատական ծառայողները, և այդ փաստն, իհարկե, ողջունելի է, սակայն կոչ եմ անում միության անդամներին այս հարցում լինել ավելի ակտիվ:

Ներկայումս միությունն իր կանոնադրական խնդիրների իրականացման նպատակով միջոցառումներ է նաև իրականացնում դատավորների մասնագիտական գիտելիքների բարձրացման,

դրանց խորացման ուղղությամբ: Այդ նպատակով կազմակերպվել և կազմակերպվում են տարբեր թեմատիկ սեմինարներ: Արդյունքում, միության պատվիրակությունն արժանացավ բարձր ընդունելության Եվրոպայի խորհրդի տարբեր կառույցների ղեկավարների կողմից սույն թվականի փետրվարին կայացած այցելության ժամանակ, որի արդյունքները հրապարակվեցին ինչպես ամսագրի էջերում, այնպես էլ միության ինտերնետային կայքէջում:

Խոսելով ձեռքբերումների մասին՝ կցանկանալի անդրադառնալ նաև միության ինտերնետային կայքէջի բացմանը՝ www.judge.am և www.datavor.am հասցեներով, որտեղ այցելելով՝ ցանկացողները կարող են մանրամասն ծանոթանալ միության գործունեության մանրամասներին, կատարված աշխատանքներին, նախատեսվող ծրագրերին, ինչպես նաև օգտվել բոլոր հրապարակումներից և այլն: Բացի դրանից, այն հնարավորություն է ընձեռում կապ հաստատել օտարերկրյա համանման դատական կառույցների ու դատավորների հետ:

Խոսելով միության միջազգային սերտ համագործակցության ներկայիս մակարդակի մասին՝ բնական հարց է առաջանում. **Ի՞նչ է այն տալիս մեզ և ի՞նչ ենք մենք տալիս:** Միանգամից պատասխանեմ, որ ակնկալիքներն ու արդյունքները գերազանցում են սպասումները: Մանրամասնեմ. ներկայումս միությունը հնարավորություն ունի «օն լայն» համակարգով ցանկացած իրավական հարցի վերաբերյալ բավականին օպերատիվ ստանալ միջազգային հեղինակավոր կառույցների կարծիքները, փորձագիտական գնահատականներ, ինչու չէ նաև օտարերկրյա կոլեգաների կարծիքները որոշակի հիմնախնդրի վերաբերյալ, և վերջապես ապահովել փորձի արդյունավետ փոխանակում: Որպես օրինակ նշեմ, տարվա լավագույն դա-

տավորի և դատարանի ընտրության վերաբերյալ միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը, ներկայումս քննարկվող դատավորի կարգապահական պատասխանատվության վերաբերյալ նախագծի վերաբերյալ եվրոպական երկրների ոչ միայն փորձի, այլև Եվրոպայի խորհրդի դիրքորոշման ճշգրտումը և այլն: Անկասկած, այս համագործակցությունից դատավորները և, ընդհանրապես, ՀՀ դատական համակարգը կարող է միայն օգուտներ քաղել: Ավելին, 2009 թվականի նոյեմբերի 24-ին Դատավորների միջազգային միության անդամակցության և Եվրոպայի խորհրդի հետ համագործակցության շրջանակներում համագործակցության հուշագիր ստորագրվեց ՀՀ և Ուկրաինայի դատավորների միությունների միջև, և առիթից օգտվելով՝ կոչ եմ անում միության բոլոր անդամներին օգտվել այս հնարավորությունից, քանզի հուշագիրը թույլ է տալիս նշված երկրի օրենսդրական ու դատական համակարգերին վերաբերող ցանկացած խնդրի առնչությամբ անսահմանափակ իրավական օգնություն ստանալու:

Ներկայումս միության աշխատակազմը զբաղված է նաև եվրոպական մի շարք այլ երկրների հետ համանման հուշագրերի կնքման նախապատրաստական աշխատանքներով:

Անշուշտ, խոսելով Միության ձեռքբերումների մասին, չի կարելի նաև անտեսել այն դժվարությունները, որոնք հիմնականում ծառանում են միության առջև: Դրանցից առաջինը և ամենացավոտը, թերևս, վերաբերում է միության անդամավճարների գանձմանը: Գաղտնիք չէ, որ միության շատ անդամներ զլանում են ժամանակին և պարտաճանաչ կատարել իրենց ամսական վճարումները: Վերջինիս արդյունքում ուղղակիորեն խաթարվում է միության ընթացիկ գործունեությունը, քանի որ գաղտնիք չէ, որ դրանք հիմնականում ուղղված են միության աշխատակազմի,

գրասենյակային, վարչական ու ներկայացուցչական ծախսերը հոգալուն: Ընդամենը մեկ փաստ կուզենայի վկայակոչել այս առթիվ: Եթե հաշվի առնենք տարվա ընթացքում միության կողմից հրատարակվող աշխատաքների քանակը, ապա յուրաքանչյուր ամիս յուրաքանչյուր անդամի **անվճար, կրկնում են անվճար** տրամադրվում է առնվազն երեքից չորս անուն գրականություն, ուստի մեծան պայմաններում ամսական 5000 դրամ անդամավճարը դժկամությամբ

կօզնի Միությանն ընթացիկ աշխատանքները պլանավորված և կանխատեսելի կազմակերպելու համար:

Իհարկե, կատարված աշխատանքի ռացիոնալ գնահատումը պահանջում է նաև ինքնաքննադատություն, և այս առումով կրկին կոչ են անում միության անդամներին լինել առավել ակտիվ: Միության առանձին անդամների կողմից քննադատություն է հնչեցվում, թե իբր միության կողմից կազմակերպվող օտարերկրյա այցելություններին վերջիններս

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

10

վճարելը, կարծում են, դատավորի, առավել ևս միության անդամի համար վայել չէ:

Ուստի, օգտվելով առիթից, կցանկանայի կոչ անել բոլորիս համախմբվելու այս հարցում և անդամավճարների գանձումն ապահովել յուրաքանչյուր ամիս աշխատավարձից բանկային փոխանցում կատարելու ճանապարհով, ինչպես դա կատարվում է որոշ դատարանների կողմից: Դա մի կողմից կնպաստի միության յուրաքանչյուր անդամին կուտակումների արդյունքում զերծ մնալ մեծ գումար վճարելուց, իսկ մյուս կողմից էլ

ընդգրկված չեն լինում: Միանգամից նշեն, որ այդ այցելությունները, որոնք տարվա մեջ լինում են լավագույնը մեկերկու անգամ, կազմակերպվում են ոչ թե հրավիրողների, այլ մասնակցել ցանկացողների հաշվին, այսինքն՝ ինքը միությունը որևէ ուղևորություն չի հովանավորում, իսկ հովանավորներ գտնելը կատարվում է անհատական ճանապարհով, և այս իմաստով որևէ սահմանափակում չկա որևէ անդամի համար հովանավոր փնտրելու հարցում: Հավատացե՛ք՝ միության կողմից ցանկացած անդամի համար կկազմակերպվի կոնկրետ այցելու-

թյան հետ կապված կազմակերպական բոլոր միջոցառումները, եթե վերջինս կհոգա իր ծախսերը կամ կգտնի հովանավորման տարբերակներ, որի փորձը մենք արդեն ունենք: Ինչ վերաբերում է միության կողմից հովանավոր գտնելու տարբերակին, ապա վստահեցնում եմ ձեզ, այդ պարագայում առանց բացառության բոլորդ էլ կտեղեկացվեք այդ մասին, իսկ մասնակիցների ընտրությունը կկատարվի օբյեկտիվության և հավասարության սկզբունքներով:

Այնուամենայնիվ, նշեմ, որ ներկայումս միությունն ակտիվ բանակցություններ է վարում ՀՀ դատավորներից կազմված խմբերի կանոնավոր փոխալցելություններ եվրոպական տարբեր երկրներ կազմակերպելու ուղղությամբ:

Անշուշտ, միության աշխատանքները զերծ չեն նաև թերացումներից, մասնավորապես՝ երբեմն ամսագրի էջերում վրիպումներ են լինում մեր անդամների հոբելյանական տարեդարձերը շնորհավորելու կամ դրանք ուշացնելու կապակցությամբ: Բացի դրանից, միությանը չի հաջողվում հետևողական լինել անդամների շահերի պաշտպանությանը, առավել ռացիոնալ ու կոնկրետ քայլեր իրականացնել այդ ուղղությամբ, ինչպես նաև աջակցել դատական իշխանության և դատավորի հանդեպ հասարակական վստահության մակարդակի բարձրացմանը: Բացի դրանից, կարծում եմ միության աշխատանքների բացթողումներից է նաև այն, որ առավել քիչ կամ գրեթե բացառապես ուշադրություն չի դարձվում միության անդամների սոցիալ-մշակութային կյանքի բարելավմանը:

Սակայն միաժամանակ պետք է նշեմ, որ միությունն այսօր վերը նշված խնդիրների գիտակցմամբ միջոցներ է ձեռնարկում տարբեր ծրագրերի իրականացման շրջանակներում շեշտը դնել

դատավորի աշխատանքի, դատական իշխանության թափանցիկության ապահովման և հանրային իրազեկման բարձրացմանը:

Եվ վերջապես նշեմ, որ անցնող տարին միության համար պատասխանատու և աշխատանքային հազեցած ժամանակաշրջան է: Այս իմաստով, անելիքները բազմաթիվ են, դրանց մի մասը վերաբերում է սկսված նախաձեռնությունները բարեհաջող ավարտին հասցնելուն, իսկ մյուսներն էլ՝ նոր ծրագրերի իրականացմանը: Մասնավորապես՝ աշխատանքներ են տարվելու էլեկտրոնային մամուլի՝ պարբերականի ստեղծման, ինտերնետային էջի հնարավորությունների կատարելագործման, Եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային պրակտիկայի հանրային իրազեկման, փոխալցելությունների կազմակերպման, ինչպես նաև միության անդամների շահերի պաշտպանության արդյունավետ եղանակների մշակման ուղղությամբ և այլն: Վերջինիս իրականացման նպատակով առանձին միջոցառումներ ու ծրագրեր են նախատեսվում, որոնք հատուկ միտված են լինելու հանրապետությունում դատավորի դերի ու հեղինակության, դատարանների հանդեպ հասարակության վստահության բարձրացմանը, արդարադատության մատչելիության ապահովմանը:

Անշուշտ, անելիքները դեռ շատ են, սակայն այսօր վստահ կարող ենք փաստել, որ ՀՀ դատավորների միությունը ոչ միայն հանրապետությունում կայացած, այլև միջազգային բարձր հեղինակություն վայելող կառույց է, որի գործունեության արդյունքների վերաբերյալ հետևությունները թողնում ենք ձեր գնահատականին:

Սերգեյ ԲՈՉԱՐՅԱՆ

*Պետության և իրավունքի տեսության
ու պատմության ամբիոնի ասիստենտ,
իրավագիտության թեկնածու*

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՊԱՐԱՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Հայաստանի Հանրապետության պետական ապարատի գործունեության հիմնական սկզբունքներից մեկը օրինականությունն է, որի էությունը պետական բոլոր մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքացիների կողմից օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի խստիվ և անշեղ պահպանումն է:

Արդի պայմաններում օրինականության խստիվ պահպանման համար պայքարը սերտորեն կապված է պետական ապարատի գործունեության հետազոտ կատարելագործման ապահովման, ազգային-պետական շինարարության խնդիրների լուծման գործում դրա դերի բարձրացման, քաղաքացիների իրավունքների ու շահերի իրական երաշխիքների ամրապնդման հետ¹: Երիտասարդ հանրապետության պետական ապարատի գործունեության մեջ օրինականության ամրապնդումը Հայաստանում սոցիալ-տնտեսական խնդիրների հաջող լուծման կարևորագույն պայմաններից մեկն է²:

Անշուշտ, օրինականության ամրապնդումը Հայաստանի Հանրապետության պետական ապարատի գործունեության մեջ միայն պետական մարմինների խնդիրը չէ: Կուսակցությունները, հասարակական կազմակերպությունները պարտավոր են անել ամեն ինչ պետական ապարատի գործունեության մեջ օրենքներին խստիվ հետևելն ապահովելու, քաղաքացիների

իրավական դաստիարակությունը բարելավելու համար: Հարգանքն օրենքի, իրավունքի հանդեպ պետք է դառնա յուրաքանչյուր մարդու անձնական համոզմունքը: Առավել ևս դա վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց գործունեությանը:

Օրենքից շեղվելու կամ այն շրջանցելու ցանկացած փորձ, ինչով էլ դա պատճառաբանվի, չի կարող հանդուրժելի լինել: Ինչ խոսք, չեն կարող հանդուրժելի լինել նաև անձի իրավունքների խախտումները, քաղաքացիների արժանապատվության ոտնահարումը:

Իրենց էությամբ օրինականության պահանջները միասնական և ընդհանուր են պետական իշխանության, պետական կառավարման, դատական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքացիների համար: Նրանք բոլորը պարտավոր են համաչափել իրենց գործողությունները հասարակության մեջ գործող վարքի կանոնների հետ:

Հայտնի է, որ պետության մեխանիզմը կազմված է տարբեր մասերից, որոնք ունեն ուրույն կառուցվածք և կատարում են իրենց հատուկ գործառույթներ: Այդ պատճառով պետական ապարատի կմախքը կազմող պետական իշխանության մարմինների, պետական կառավարման մարմինների և դատական մարմինների գործունեության մեջ օրինականությունն ունի իր առանձնահատ-

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կությունները: Առավել վառ կերպով նրանք արտահայտվում են պետական կառավարման մարմինների գործունեության մեջ, այսինքն՝ պետական կառավարման համակարգում³: Այսպես, որպես պետական կառավարման սկզբունք, օրինականությունն իր գերագույն արտահայտությունն է գտնում կատարողահրահանգային գործունեության ենթաօրենսդրականության մեջ: Պետական կառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց բոլոր իրավաբանական ակտերն ու գործողությունները պետք է խստիվ համապատասխանեն օրենքին և պետական իշխանության մարմինների այլ ակտերին: Պետական կառավարման ոլորտում օրինականությունն ավելի լայն իմաստով ենթադրում է կառավարման սուբյեկտների և օբյեկտների գործողությունների խստիվ համապատասխանություն օրենքի պահանջներին:

Օրինականության սկզբունքը համակում է կատարողահրահանգային գործունեության բոլոր կողմերը՝ ապահովելով օրենքների ընկալման ու կիրառման միասնականությունն անկախ տեղական տարբերություններից և հակառակ տեղային ազդեցությունների: Օրինականության հստակ շրջանակները թույլ չեն տալիս կառավարման մարմիններին դուրս գալ օրենքների պահանջների սահմաններից: Դա չափազանց կարևոր է, քանի որ պետական կառավարման մարմիններն ինքնուրույնաբար իրականացնում են նորմատիվ գործունեություն: Այդ մարմինների կողմից սահմանվող նոր իրավական նորմերը բոլոր դեպքերում պետք է համապատասխանեն հասարակության մեջ գործող ընդհանուր իրավական նորմերին և առաջին հերթին՝ օրենքներին: Կառավարման մարմինների նորմատիվ ակտերը հրապարակվում են գործող օրենքների հիման վրա և ի կատարումն դրանց:

Պետական կառավարման մարմիններն իրականացնում են իրավակիրա-

ռական գործունեություն, այսինքն՝ կյանքի կոնկրետ դեպքերի վերաբերյալ կիրառում են օրենքի ընդհանուր հրահանգավորումները: Նման տեսակի նրանց գործունեությունը պետք է խստիվ համապատասխանի օրենքին (օրինակ՝ ստորադաս պետական հաստատություններին կոնկրետ հանձնարարականներ տալը): Վերջապես, կատարողահրահանգային գործունեություն իրականացնող մարմինների համար բնորոշ է նաև իրավապահ (իրավագոր) գործառույթը: Բնական է, որ վարչական կարգով վեճերի քննման կամ վարչական հարկադրանքի հետ կապված բոլոր գործողությունները ևս պետք է խստիվ համապատասխանեն օրենքին: Տվյալ դեպքում օրինականության պահպանումը հանդիսանում է իրավական ռեժիմի և քաղաքացիների իրավունքների ապահովման կարևորագույն երաշխիք:

Պետական կառավարման ոլորտում օրինականությունը չի կարող հակադրվել նպատակահարմարությանը: Նպատակահարմարությունը թույլատրելի է միայն օրենքով նախատեսված միջոցների ընտրության առումով (օրինակ՝ հասարակական կարգը խախտողի հանդեպ կարելի է սահմանափակվել բանավոր նախազգուշացմամբ կամ նրան ենթարկել վարչական տույժի)⁴: Նման հասկացմամբ նպատակահարմար գործողությունները միշտ իրականացվում են օրենքի սահմաններում և նրա հիման վրա: Հակառակը հանգեցնում է կամայականության, վարչական «հայեցողության» ազատության:

Օրինականության սկզբունքը ենթադրում է նաև օրենքի առջև խստիվ պատասխանատվություն (քրեական, կարգապահական, նյութական կամ վարչական) նրանց համար, ովքեր խախտում են դրա պահանջները: Անհրաժեշտ դեպքերում կիրառվում են հասարակական-բարոյական ներգործության միջոցներ:

Հայաստանի Հանրապետության պետական ապարատում օրինականությանն ապահովման գործունեությունն իրականացվում է երկու ուղղությամբ.

ա. պետական ապարատի յուրաքանչյուր օղակի և յուրաքանչյուր աշխատողի կողմից օրինականությանը խստիվ կերպով հետևելու ապահովում դրանց աշխատանքի հստակ կազմակերպման և պետական կարգապահության պահպանման նպատակով.

բ. պետական ապարատի աշխատողների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանություն:

Իրագործելով նշված պահանջները՝ յուրաքանչյուր մարմին, հասարակական կազմակերպություն, ամեն մի պաշտոնատար անձ ու պետական ծառայող կամ քաղաքացի մշտապես հետևում են պետական մարմինների գործունեության մեջ օրինականության պահպանմանը:

Բացի այդ, օրինականությունը ՀՀ պետական մարմիններում ապահովվում է նաև հատուկ իրավական եղանակներով: Դրանք արտահայտվում են հանրապետության հատուկ մարմինների աշխատանքում: Այսպես, կառավարման մարմինների առօրյա աշխատանքում օրինականությանն նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, քաղաքացիների իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու համար երկրում ստեղծված են վերահսկողական, դատախազական, դատական մարմիններ, պետական տեսչություններ, ծառայություններ և այլն: Նրանք օժտված են որոշակի լիազորություններով, որոնք օգտագործում են օրինականության խախտումները բացահայտելու և վերացնելու նպատակով: Այդ մարմինները, մասնավորապես, իրավունք ունեն ստուգելու կառավարման մարմինների (պաշտոնատար անձանց) աշխատանքը, պահանջելու անհրաժեշտ փաստաթղթեր ու բացատրություններ, բողոքարկելու, կասեցնելու և չեղյալ հայտա-

րարելու օրենքին հակասող իրավական ակտերը, պետական ապարատի մեղավոր աշխատողներին կանչելու կարգապահական, վարչական, նյութական կամ քրեական պատասխանատվության, վերացնելու օրինականության խախտման վնասաբեր հետևանքները⁵:

Այսպիսով, օրինականությանն ապահովմանն ուղղված գործունեությանը ՀՀ-ում տրված է պետաիրավական բնույթ, իսկ այն իրականացնող մարմիններն օժտված են իրավաբանական-իշխանական լիազորություններով: Նման տեսակի գործունեությունն էլ հասկացվում է մասնագիտական գրականության մեջ որպես օրինականությանն ապահովման միջոց⁶: Այս եղանակներից յուրաքանչյուրը Հայաստանի Հանրապետությունում ամրագրված է համապատասխան իրավական նորմերով և իրագործվում է հատուկ մեթոդներով:

Սակայն որքան էլ հստակ կազմակերպված լինի պետական մարմինների աշխատանքը, բնականաբար նրանք միայնակ չեն կարող ամբողջապես ապահովել պետական ողջ ապարատի բազմաբնույթ աշխատանքում օրինականության վերահսկողությունը: Այդ իսկ պատճառով դրանց գործունեության մեջ օրինականությանն ապահովման գործում լայն մասնակցություն պետք է ունենան հասարակական կազմակերպություններն ու քաղաքացիները⁷: Այդ մասնակցության կոնկրետ ձևերը կարող են տարբեր լինել: Դրանց համար հատկանշական է առաջին հերթին այն, որ հասարակայնության գործունեությունը զուրկ է պետաիրավական բնույթից, այն կարող է դրսևորվել որպես գերազանցապես բարոյական բնույթի ներազդեցության միջոցների կիրառում:

Հասկանալի է, որ հասարակայնությունն ինքնուրույնաբար չի կարող պատժել պետական ապարատի մեղավոր աշխատողին, փոփոխել կամ վե-

րացնել պետական մարմնի օրենքին հակասող ակտը և այլն: Նրա գործառույթն այս բնագավառում հանգում է գլխավորապես օրինականության խախտումների բացահայտմանը (հասարակական վերահսկողություն) կամ նրանց մասին ահազանգելուն⁸: Դրանով հասարակայնությունն արդեն իսկ էական օգնություն է ցուցաբերում պետական մարմիններին օրինականության խախտումների դեմ պայքարում:

Կառավարման բնագավառում օրինականության ապահովման գործում հասարակայնության դերը պայմանավորվում է երկու կարևոր գործոններով.

- առաջին՝ պետական ապարատի հաջող և հստակ աշխատանքի համար շահագրգռված է յուրաքանչյուր քաղաքացի.

- երկրորդ՝ կառավարչական բոլոր օղակների աշխատանքում օրինականության պահպանումը սերտորեն կապված է բոլոր քաղաքացիների ու հասարակական կազմակերպությունների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության հետ:

Պետական մարմինների և հասարակայնության փոխգործակցությունն այնպիսին է, որ առաջիններն անմիջականորեն ապահովում են օրինականությունը կառավարման մարմինների աշխատանքում, իսկ երկրորդներն իրենց տրամադրության տակ եղած միջոցների օգնությամբ աջակցում են դրան:

Հայաստանի Հանրապետության պետական ապարատի գործունեության մեջ օրինականության ապահովման գործում կարևոր դեր են խաղում քաղաքացիների բողոքները, դիմումները և առաջարկությունները: Դրանց մեջ բացահայտվում են պետական մարմինների աշխատանքում հանդիպող թերությունները, նշվում դրանց վերացման, աշխատանքի հետագա կատարելագործման ճանապարհները:

Հիմնավորված բողոքները, դիմումներն ու առաջարկությունները հանդի-

սանում են օրինականության և կարգապահության ապահովման գործում քաղաքացիների մասնակցության առանձնահատուկ ձևերից մեկը՝ ներկայացնելով իրենից պետական ապարատի գործունեության վերահսկողության տարատեսակ: Անդրադառնալով այս թեմային՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության անկախ զարգացման վերջին տարիներին պետական ապարատի կողմից ստացվող նամակների բնույթը զգալիորեն փոխվել է. անձնական բնույթի բողոքներից բացի, նրանցում ավելի ու ավելի հաճախ են բարձրացվում սոցիալական մեծ նշանակություն ունեցող հարցեր: Դրանցում արտահայտվում է քաղաքացիների աճած քաղաքական հասունությունը, ընդհանուր գործի հաջողության համար պատասխանատվության զգացումը, տնտեսության, մշակույթի շուտափույթ զարգացման, երիտասարդ հանրապետության արտաքին և ներքին քաղաքականության նպատակների իրականացման համար խորը շահագրգռվածությունը:

Պետական ապարատ կազմող հատուկ պետական մարմիններին քաղաքացիների բողոքները, դիմումները, առաջարկությունները հանդիսանում են նրանց կենսական պահանջմունքների արտահայտություն: Հենց այդ պահանջմունքների բավարարումն է ՀՀ Ազգային ժողովի, Կառավարության կարևորագույն խնդիրը: Բացի այդ, մեծ դիմումները հանդիսանում են մարդկանց իրավունքների և օրինական շահերի խախտումների խափանման, իրավունքների վերականգնման, վերջապես, համապատասխան մարմնի աշխատանքում օրինականության խախտման մասին ահազանգելու միջոց:

Ազգային ժողովը քաղաքական մեծ նշանակություն է տալիս քաղաքացիների դիմումներին և բողոքներին, պարբերաբար քննարկում է այդ հարցերը: Դրանցից շատերը, որոնք, մասնավոր-

րապես, վերաբերում են նախաքննության և հետաքննության, ինչպես նաև պատիժների կատարման ոլորտներում թույլ տրված օրինականության խախտումներին, ուղղվում են դատախազություն⁹:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին լիակատար հնարավորություն է ընձեռված բողոքարկել գործող օրենսդրության հիման վրա պաշտպանվող նրանց սուբյեկտիվ իրավունքներն ու շահերը խախտող ցանկացած գործողություն (իրավական ակտ)՝ արձակված պետական իշխանության կամ կառավարման մարմնի (պաշտոնատար անձի) կողմից: Բողոքի իրավունք ունեն ՀՀ բոլոր քաղաքացիներն անխտիր: Նույնիսկ հանցագործության համար դատարանի կողմից իր որոշ իրավունքներում սահմանափակված անձինք զրկված չեն բողոքարկելու իրավունքից: Բողոքներ և դիմումներ կարող են ներկայացնել ոչ միայն անհատ քաղաքացիներ, այլև քաղաքացիների խմբեր, կոլեկտիվներ ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր տեսքով: Դիմողներից և ոչ մեկը հատուկ արտոնություններ չունի:

Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիների բողոքի իրավունքը երաշխավորվում է՝

ա. բողոքների (դիմումների) վերաբերյալ ժողովրդավարական սկզբունքների վրա հիմնված որոշակի վարույթային ընթացակարգով:

բ. բողոքների ընդունման և քննման լայն, ըստ էության անսահմանափակ ցանցի առկայությամբ:

գ. բողոքի իրավունքի իրագործման համար որևէ սահմանափակումների բացակայությամբ:

դ. բողոք ներկայացնելու համար պատասխանատվության բացակայությամբ, բացի այն դեպքերից, երբ նրանք պարունակում են ակնհայտորեն սուտ, գրպարտիչ հերյուրանքներ:

ե. բողոքների ընդունման և քննման

վերաբերյալ գործերի վիճակի համար պետական իշխանության և կառավարման մարմինների խստիվ պատասխանատվությամբ: Այդ իրավունքը երաշխավորվում է նաև նրանով, որ դիմողն ունի իրավունքներ (օրինակ՝ պահանջել դիմումի քննում և պատասխանի ստացում սահմանված ժամկետներում), որոնք համապատասխանում են բողոքի կապակցությամբ վարույթ իրականացնող մարմնի կամ պաշտոնատար անձի պարտականություններին (օրինակ՝ ընդունել ու քննել բողոքը սահմանված ժամկետներում և ըստ էության): Հետևաբար, բողոքի (դիմումի) ներկայացման հիման վրա ծագում է կոնկրետ վարչաիրավական հարաբերություն, որը վերանում է միայն բողոքի կապակցությամբ ընդունված որոշման կատարման պահից:

Ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների բողոքները, դիմումները և առաջարկություններն ինքնին չեն կարող հանդիսանալ պետական ապարատի գործունեության մեջ օրինականության ապահովման միջոց: Այդուհանդերձ, նման հանգամանքն ամենևին չի նվազեցնում նրանց հասարակական-քաղաքական կարևոր նշանակությունը, քանի որ նրանք հաճախ գործողության մեջ են դնում օրինականության ապահովման այս կամ այն մեխանիզմը, որովհետև պետական զանազան մարմինները հենց նրանց հիման վրա են իրականացնում իրենց վերստուգիչ-վերահսկիչ ֆունկցիաները:

Դրա հետ մեկտեղ քաղաքացիների բողոքների, դիմումների ու առաջարկությունների հետ աշխատանքի ճիշտ դրվածքն ինքնին ծառայում է պետական ապարատի տվյալ օղակում որպես օրինականության չափորոշիչ:

Պետական ապարատում օրինականության սկզբունքի ամրացման կարևոր գործոն է բազմակարծությունը: Սակայն արդյո՞ք պետական ապարատում բազմակարծությունը նշանակում է ելույթներ-

րի, հրապարակումների, քարոզի բացարձակ ազատություն: Իսկ եթե ոչ, ապա ինչպիսի՞ք են այն չափանիշները, որոնք պետք է որոշակի սահմանափակումներ դնեն այդ սկզբունքի վրա: Դա, թերևս, հիմնախնդրի ամենադժվար հարցն է: Ակներև է, որ այստեղ պետք է գործի դրվի բարոյական և իրավական չափանիշների մի ողջ համակարգ: Դրանցից են օրենքներն ու ողջամտությունը, բարոյական նորմերը, իրավական պետության կայունության շահերը, ավանդույթները, ազգային հոգեբանությունը: Դա նշանակում է, որ պետական ապարատի գործունեության մեջ բազմակարծության սահմանները բնորոշելիս դժվար է առանձնացնել որևէ առանձին չափանիշ, խոսք կարող է գնալ չափանիշների բազմակարծության մասին: Սակայն դա զուտ տեսական պարզություն է, քանի որ պրակտիկայում ոչ միշտ է հնարավոր եզրեր շոշափել ազգային բացառիկության, ռասայական խտրականության, քարոզի և ազգային ինքնագիտակցության զարգացման, փոքր ազգախմբերի, փոքրամասնությունների շահերի օրինաչափ պաշտպանության հետ¹⁰: Ի՞նչ կարող է առաջարկել իրավաբանական գիտությունը, ինչպես նաև քաղաքագիտությունը:

Առաջին՝ ինչն անհրաժեշտ է ամբողջապես վերացնել հասարակության կյանքում, դա Կանտի կատեգորիկ կամ «ոսկե» իմպերատիվն է, մանավանդ որ այն մասնակիորեն արդեն իրագործված է մեր հայրենական օրենսդրության մեջ: Նրա կանխադրույթներից մեկը հռչակում է, որ քաղաքացիների կողմից իրենց իրավունքների ու ազատությունների իրագործումը չպետք է վնաս հասցնի հասարակության և պետության շահերին, այլ քաղաքացիների իրավունքներին ու շահերին (տես Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (փոփոխություններով), հոդված 43): Երկար ժամանակ հայրենական փիլիսոփաների, բարոյագետների,

իրավաբանների հայտնի մասը վերագրում էր դա բուրժուական հասարակության ձևական սկզբունքներին: Սակայն անսպասելիորեն պարզվեց, որ բարոյապես պատրանքային էին հենց այնպիսի պնդումները, ինչպիսին է, օրինակ՝ բարոյական է այն ամենը, ինչը շահեկան է և օգտակար հասարակության սոցիալիստական վերափոխման համար: Յավոք, դա նույն «նպատակն արդարացնում է միջոցները» սկզբնադրույթի մի տարբերակ էր, որը, ընդհարվելով արդիականության հետ, նույնպես չդիմացավ սոցիալական քննությանը: Սակայն եթե որպես սկզբունք ընդունենք Կանտի «ոսկե» իմպերատիվը, հատուկ շեշտենք՝ հաշվի առնելով համամարդկային արժեքներն ու իդեալները, ապա ազատության սահմանափակման հիմնահարցի լուծման մեջ կոնկրետություն կարող է ներբերել պետական ապարատում աշխատողների իրավունքների ու փոխադարձ շահերի իրական հաշվառումը, այդ բարդ կապերի, իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների հաշվեկշիռը: Նման հաշվեկշիռն իրավական պետության պայմաններում արդյունավետ կերպով կարող է որոշել միայն դատարանը կոնկրետ կոնֆլիկտային իրավիճակներ քննելիս: Այդ իսկ պատճառով համոզմունքների և նրանց արտահայտման, տեղեկատվություն որոնելու, ստանալու և տարածելու ազատության իրավունքի դատական պաշտպանություն նախատեսող սահմանադրական դրույթը կարող է ոչ միայն ստեղծել բազմակարծության երաշխիք, այլև աստիճանաբար ձևավորել չափանիշների մի համալիր այս ոլորտում:

Ինչ խոսք, դիտարկվող հիմնախնդիրը որոշակի իմաստով կարող էր լուծվել նաև Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի մեջ բարոյական վնասի նյութական փոխհատուցման ինստիտուտի ներմուծման շնորհիվ: Բարոյական վնասի օրինականաց-

ված նյութական փոխհատուցումն արդյունավետ միջոց կհանդիսանար պետական ապարատում արդիական բազում հարցերով բանավեճերի անհրաժեշտ մշակույթ դաստիարակելու և ընդհանրապես «ժողովրդավարություն ուսուցանելու» համար:

Նույնպիսի արդյունավետ միջոց կարող է դառնալ դատարանի, օրենսդիր իշխանության գերագույն մարմնի հան-

դեպ անհարգալից վերաբերմունքի համար խստիվ պատասխանատվության սահմանումը: Սի խոսքով, այն ամենը, ինչն այս բնագավառում կուտակված է մարդկության ընդհանուր ժողովրդավարական զարգացման ընթացքում, կարող է օգտակար լինել մաև ժամանակակից հասարակության պետական ապարատի զարգացման համար:

1. *Апиан Н. А.* Юридический статус личности — основа демократии. — «Конституционное правосудие». Вестник Конференции органов Конституционного контроля стран молодой демократии. — Ер., 2003, вып. 2 (20), с. 46-61.

2. *Մեղրյան Գ.Բ.* Պետությունը որպես քաղաքական համակարգի ինստիտուտ. — Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2001, էջ 96:

3. Հարկ է նշել, որ օրինականության ռեժիմի պահպանումը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի պետական կառավարման մարմինների համար, քանի որ նրանք իրենց ամենօրյա գործունեության մեջ օրենքներ և այլ նորմատիվ ակտեր են իրագործում երկրի տնտեսական, սոցիալ-մշակութային և վարչաքաղաքական կյանքի զանազան ոլորտներում: Յանկացած, նույնիսկ աննշան շեղում օրենքից անխուսափելիորեն բերում է լուրջ սխալների, խախտում է կառավարման մարմինների և, հետևապես, պետական ապարատի բնականոն աշխատանքը և նրա կապը զանգվածների հետ: Նման դեպքերում անխուսափելիորեն ծագում է պետության կողմից հարկադրանքի կիրառման անհրաժեշտությունն այն անձանց հանդեպ, ովքեր պետական ապարատի համակարգում թույլ են տալիս մնան խախտումներ: *Մախյան Ն.Ա.* Պետական հարկադրանքի հասկացությունը և առանձնահատկությունները. - «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2003, N 1, էջ 84-90:

4. *Егиян Р. А.* Административные

взыскания. — Ер., «Айастан», 1990, с. 30-48.

5. *Դանիելյան Գ.* Դատական ակտերի հարկադիր կատարման հիմնախնդիրները. - «Օրինականություն», 2000, N11, էջ 2-4, 5-8:

6. *Մախյան Ն. Ա., Թովմասյան Մ.Ա.* Օրինականությունը և իրավակարգը իրավական պետության մեջ. - Եր., «Աշտանակ», 2000, էջ 52-54:

7. Հարկ է նշել, որ այս հարցը միշտ էլ գտնվել է դատախազության մարմինների ուշադրության ներքո: Նրանք պարբերաբար քննարկել են այն ու ընդունել համապատասխան որոշումներ: Հանցագործության դեմ պայքարել համատեղ ջանքերով. - «Օրինականություն», 1997, N2, էջ 2: Հանցագործության դեմ մղվող համատեղ պայքարը անհրաժեշտություն է. - «Օրինականություն», 1992, N 7, էջ 2: *Թամազյան Ա.* Օրինականության պաշտպանության դիրքերում. - «Օրինականություն», 2003, N 23, էջ 6-7:

8. Ավելի մեծ ուշադրություն քաղաքացիների դիմում-զանգատներին. - «Օրինականություն», 1998, N 4, էջ 15-19:

9. *Казинян Г.С.* Актуальные проблемы уголовно-процессуального законодательства в Третьей Республике Армения (сравнительно-историческое исследование). — Ер., изд-во ЕГУ, 1999, с. 98-121.

10. *Хуршудян Л.* Армянская национальная идеология. — Ер.: «Зангак-97», 1999, с. 116-167.

Սերգեյ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպահրավական վարչության պետ

ՆՈՐ ՀԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՀԻՄՔՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ*

(Օրենսդրական առկա կարգավորումների
և զարգացման միտումների
մասին իրավական վերլուծություն)

Ըստ «Սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքի 68-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումներն օրենքի ուժով հետադարձ ուժ ունեն, եթե դրանով հակասահմանադրական է ճանաչվել քրեական կամ վարչական պատասխանատվություն նախատեսող օրենքի դրույթը, ինչպես նաև այն դեպքերում, **եթե հետադարձ ուժ տալու մասին որոշում չընդունելը կարող է հանրության կամ պետության համար առաջացնել ծանր հետևանքներ**: Բացի ասվածից, օրենքով հետադարձ ուժ է սահմանված նաև 69-րդ հոդվածով նախատեսված դիմումների քննության արդյունքում կայացված որոշումներին:

Մնացած բոլոր դեպքերում հետադարձ ուժի հարցը որոշում է ՄԳ-ն իր որոշմամբ:

Եթե ՄԳ որոշումներին օրենքի ուժով հետադարձ ուժ տալու հարցը որևէ դժվարություններ չի առաջացնում, քանի որ այդ դեպքում հետադարձ ուժի հետևանքները կանխատեսելի են, ապա նույնը չի կարելի ասել այն դեպքերին, երբ հետադարձ ուժ տալու հարցը պետք է որոշի դատարանը:

Խնդիրն այն է, որ դատարանը հետա-

դարձ ուժի հարցը որոշելիս պետք է մի շարք հանգամանքներ գնահատի, որոնց շարքում հատկապես կարևորվում է *հակասահմանադրական ճանաչված օրենքի կամ այլ նորմի հիման վրա ընդունված դատական ակտերի (դեռևս չկատարված, կատարման փուլում գտնվող, կատարված) վերանայման արդյունքում առաջացող հնարավոր հետևանքների հանգամանքը*:

Եթե ՄԳ որոշման հիման վրա անխտիր վերանայման ենթակա լինեն բոլոր դատական ակտերը, ապա դա կարող է հանգեցնել երկրում իրավական անվտանգության վտանգմանը: Ասվածը պատահական չէ, քանի որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքում ուղղակիորեն սահմանված է, որ հաճախ հենց դատական ակտերի վերանայման հետևանքներից է կախված ՄԳ որոշումներին հետադարձ ուժ տալու, կամ չտալու հանգամանքը:

Սահմանադրական դատարանն, անդրադառնալով իր որոշումների հետադարձ ուժի հարցին և մեկնաբանելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ և 69-րդ հոդվածների դրույթները, իր 2008 թվականի ապրիլի 15-ի որոշման մեջ նշում է. *որ այս կամ այն վիճարկվող ակտը կամ դրա դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ իր որոշման իրավական հետևանքները կապվում են ոչ միայն տվյալ ակտի, այլ նաև դրա հի-*

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐ

ման վրա կայացված դատական կամ վարչական ակտերի իրավական հետևանքների, այդ ակտերի հիման վրա մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սպառնալուծան ու պաշտպանության հետ՝ որպես անմիջական գործող իրավունք:

Հետևաբար, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 2-րդ պարբերությունում և 12-րդ ու 13-րդ մասերում ամրագրված դրույթներով կանոնակարգվել են Սահմանադրական դատարանի՝ նման որոշումների իրավական հետևանքներն այն դատական և վարչական ակտերի համար, որոնք կայացվել են մինչև Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման ընդունումը: Ըստ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 2-րդ պարբերության՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումները, որպես ընդհանուր կանոն, չունեն հետադարձ ուժ և չեն տարածվում մինչև Սահմանադրական դատարանի որոշման ընդունումը ծագած և դատական կամ վարչական ակտերով կարգավորված իրավահարաբերությունների վրա: Ընդ որում, եթե կատարված դատական կամ վարչական ակտերը վերանայման ենթակա չեն, ապա չկատարված վարչական կամ դատական ակտերը, ըստ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 3-րդ պարբերության՝ ենթակա չեն կատարման և դրանց կատարումն անհասպող դադարեցվում է իրավասու վարչական մարմնի կամ դատարանի որոշմամբ:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 12-րդ և 13-րդ մասերը նախատեսում են վերոհիշյալ ընդհանուր կանոնից բացառություններ՝ տարբերակված մոտեցում դրսևորելով **քաղաքացիաիրավական և քրեաիրավական հարաբերություններին**: Օրենքի 68-րդ հոդվածի 12-րդ մասով նախատեսված բացառության համաձայն՝

Սահմանադրական դատարանի հայեցողությանն է թողնված իր որոշումներին հետադարձ ուժ տալու հարցը: Նույն մասը որոշակի սահմաններ է նախատեսում Սահմանադրական դատարանի այդ հայեցողության իրացման համար՝ Սահմանադրական դատարանը կարող է իր այս հայեցողությունից օգտվել այն դեպքում, երբ իր որոշմանը հետադարձ ուժ չտալը հանրության կամ պետության համար կարող է առաջացնել ծանր հետևանքներ: Ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի նման որոշման հիման վրա վերանայման ենթակա են այդ որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող միայն երեք տարիների ընթացքում ընդունված և կատարված վարչական կամ դատական ակտերը:

Նույն հոդվածի 13-րդ մասով նախատեսված բացառությունը վերաբերում է Սահմանադրական դատարանի այն որոշումների հետադարձ ուժին, որոնք Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր են ճանաչում քրեական օրենսգրքի կամ վարչական պատասխանատվության վերաբերյալ օրենքի վիճարկվող դրույթը: Այս բացառությունը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ քրեական և վարչական պատասխանատվություն նախատեսող դատական ակտերն անձի փաստացի վիճակի վրա ազդեցության առումով ունեն առանձնակի նշանակություն: Մասնավորապես՝ այս դեպքում հաշվի է առնվել անձի նկատմամբ քրեական օրենսգրքով կամ վարչական պատասխանատվության վերաբերյալ օրենքով հարկադրանքի միջոց կիրառելու և դրանից բխող հետևանքների առկայությունը և դրանց վերացման իրական հնարավորությունը:

Ինչպես վիճարկվող դրույթում ամրագրված ընդհանուր կանոնի, այնպես էլ վերոհիշյալ բացառությունների հիմքում ընկած է հետևյալ տրամաբանությունը. **Սահմանադրական դատարանի որոշումներին հետադարձ ուժ կարող է տրվել այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է**

որոշակի կենսական շահերի պաշտպանության նպատակով, և երբ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանը, քննության առնելով այդ կենսական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտության հարցը, հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում է կայացնում իր որոշմանը հետադարձ ուժ տալու մասին»¹:

Սահմանադրական դատարանի հիշյալ որոշման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ կետը այն մասով, որով արգելվում էր դատավարության կողմ չհանդիսացող անձանց նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտերի վերանայումը Սահմանադրության 19-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր ճանաչեց՝ հաշվի առնելով հենց իրավական հետևանքները: Մասնավորապես՝ այն, որ եթե Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 6-րդ կետով երաշխավորված է, որ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի դիմելու Սահմանադրական դատարան, ապա դրան համապատասխան անձի Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացումը պահանջում է Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտերի վերանայման այնպիսի լիարժեք օրենսդրական կարգավորում, որը հնարավորություն կտա անձին վերականգնելու Սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված նորմատիվ ակտի կիրառման արդյունքում խախտված իր սահմանադրական իրավունքը: Սա ենթադրում է նաև, որ սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության նպատակով Սահմանադրական դատարան դիմելու՝ սահմանադրական արդարադատության իրավունքի արդյունավետ իրացման անհրաժեշտությունը պահանջում է, որպեսզի այդ **իրավունքի իրացումը կախվածության մեջ չդրվի տվյալ անձի կամքից անկախ առաջացած որևէ հանգամանքից:**

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ ՍԳ-ն իր հիշյալ որոշման մեջ սահմանեց, որ յուրաքանչյուր անձ պետք է հնարավորություն ունենա օրենքով սահմանված վեցամսյա ժամկետում օգտվելու Սահմանադրական դատարանի միջոցով տրամադրվող իրավական պաշտպանությունից: Նման հնարավորությունը կարող է ապահովվել միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա վերանայվեն նաև այն անձանց առնչությամբ կայացված դատական ակտերը, որոնց վերաբերյալ վերջնական դատական ակտի կայացման և տվյալ անձի նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ այլ դիմումի (դիմումների) հիման վրա Սահմանադրական դատարանում գործի դատաքննություն սկսելու օրվա կամ այդ հարցով Սահմանադրական դատարանի որոշման ընդունման օրվա միջև ժամանակահատվածը չի գերազանցում վեց ամիսը:

Այսինքն՝ յուրաքանչյուր անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը՝ որպես անմիջական գործող իրավունք, ենթադրում է, որ եթե օրենքի որևէ դրույթ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ ճանաչվել է Սահմանադրությանը հակասող և այդ որոշումը հիմք է կոնկրետ գործով դատական ակտի վերանայման համար, ապա այն վեց ամսվա կտրվածքով կիրառելի է նաև բոլոր դեպքերի նկատմամբ:

Սակայն կարևոր է նկատել, որ ՍԳ-ի հիշյալ որոշմամբ հաշվի չի առել մեկ շատ կարևոր հանգամանք, որի արդյունքում լուծելով մեկ հարց, առաջացրել է մեկ այլ, ոչ պակաս կարևոր հարց: Այլ կերպ ասած՝ ՍԳ-ն ամբողջական չի գնահատել իր որոշումից առաջացող հնարավոր հետևանքները:

Ինչպես երևում է «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ կետից՝ կոնկրետ վերահսկողություն իրականացնելու դեպքում դիմողի կողմից վիճարկվող դրույթը

հակասահմանադրական ճանաչելու մասին որոշումը դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը պարտադիր ենթակա է վերանայման: Ներկայիս պայմաններում ստացվում է հետևյալը. *եթե որևէ անձ դիմում է ՄԳ-ի նկատմամբ կիրառված նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու պահանջով, որը բավարարվում է Սահմանադրական դատարանի կողմից, ապա վեցամսյա կտրվածքով հիշյալ նորմի հիման վրա ընդունված բոլոր դատական ակտերը ենթակա են պարտադիր վերանայման:* Խնդիրն այն է, որ եթե մինչև ՄԳ մասին օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ կետը հակասահմանադրական ճանաչելը խոսքը միայն դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտի վերանայման մասին էր, ապա այսօր կարող են լուրջ խնդիրներ առաջանալ պրակտիկայում, քանի որ ՄԳ որոշման հետադարձ ուժի պարագայում վեցամսյա կտրվածքով վերանայման ենթակա դատական ակտերը կարող են լինել բազմաթիվ: Հանգամանք, որը կարող է վտանգի երկրի իրավական անվտանգությունը:

Բացի այդ, ՄԳ հիշյալ որոշման արդյունքում ՄԳ մասին օրենքի 68-րդ և 69-րդ հոդվածների միջև հակասություն է առաջացել:

ՄԳ մասին օրենքի 69-րդ հոդվածի 11-րդ կետում սահմանված է, որ սույն հոդվածում նշված գործերին առնչվող բոլոր այլ հանգամանքների քննության և այդ գործերով որոշումներ ընդունելու ժամանակ կիրառվում են սույն օրենքի 68-րդ հոդվածի 6-17-րդ մասերի կանոնները, որոնք սահմանում են՝ հետադարձ ուժի և դատական ակտերի վերանայման կանոնները և, որոնցում երեք դեպք է սահմանված օրենքի ուժով կայացված դատական ակտերը վերանայելու համար՝ քրեական կամ վարչական պատասխանատվություն սահմանող օրենքի դրույթի հակասահմանադրական ճանաչվելու դեպքում, և այն դեպքում, երբ հետադարձ

ուժ չտալը կհանգեցնի հանրության և պետության համար ծանր հետևանքների: Իսկ 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասում սահմանված է, որ բոլոր դեպքերում, անկախ այն հանգամանքից, թե քրեական և վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին դրույթն է ճանաչվել հակասահմանադրական, թե քաղաքացիաիրավական կամ դատավարական հարաբերություններ կարգավորող նորմը, հակասահմանադրական ճանաչելու մասին որոշման առկայությունը հիմք է հակասահմանադրական նորմի հիման վրա ընդունված դատական ակտերը վերանայելու համար, այսինքն՝ այս դեպքում վերանայումն իրականացվում է օրենքի ուժով: Սա տրամաբանական էր, երբ մեկ դատական ակտի վերանայմանն էր վերաբերում, այլ ոչ թե տասնյակ և ավելի:

Ստացվում է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե ՄԳ-ն իր որոշման մեջ նշել է, թե ոչ, 69-րդ հոդվածով քննված յուրաքանչյուր գործով կայացված որոշում հիմք է հակասահմանադրական ճանաչված նորմի հիման վրա կայացված դատական բոլոր ակտերը վեցամսյա կտրվածքով վերանայելու համար: Մինչդեռ, 68-րդ հոդվածի իրավական արժեքն այն է, որ բացառությամբ օրենքի ուժով սահմանված դեպքերի, մնացած դեպքերում, երբ ՄԳ-ն որոշում էր իր հայեցողությամբ իր որոշմանը հետադարձ ուժ տալ, թե ոչ, հաշվի էր առնում նաև այն հետևանքները, որոնք կառաջանային դատական ակտերի հնարավոր վերանայման արդյունքում:

Նկատենք, որ 68-րդ և 69-րդ հոդվածների միջև առկա առանձնահատկության մասին խոսում է նաև ՄԳ-ն իր հիշյալ որոշման մեջ, մասնավորապես նշելով, որ **օրենսդիրը** (ընդգծումը-Ս.Մ.) «Սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքի 69-րդ հոդվածի 11-րդ կետում հղում տալով *68-րդ հոդվածի 6-17-րդ մասերին՝ խորությամբ հաշվի չի առել վերացական ու կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության նպատակն ու*

առանձնահատկությունները: Մասնավորապես՝ դա վերաբերում է Սահմանադրական դատարանի որոշման հետադարձության ինստիտուտի առանձնահատկություններին՝ վերացական ու կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության պարագաներում: Եթե նախնական և հետագա վերացական սահմանադրական վերահսկողության դեպքում առաջին պլան է մղվում Սահմանադրության գերակայության երաշխավորումը՝ իրավական համակարգում օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի՝ Սահմանադրությունը համապատասխանությունն ապահովելու ճանապարհով, ապա անհատական դիմումների հիման վրա իրականացվող կոնկրետ վերահսկողության նպատակը Սահմանադրության դրույթների անմիջական գործողության երաշխավորումն է, մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ապահովումն ու պաշտպանությունը:

Սահմանադրական դատարանի կողմից իրականացվող կոնկրետ վերահսկողությանը, մասնավորապես, բնորոշ է իրավական ակտի սահմանադրականության մասին որոշման տարածումը տվյալ գործին առնչվող իրավահարաբերությունների վրա: Կոնկրետ վերահսկողության դեպքում առաջին պլան է մղվում նաև անհատական շահերի պաշտպանության խնդիրը:

Այս բնորոշ գծերին համահունչ՝ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը նախատեսել է շահագրգիռ անձի անհատական դիմումի հիման վրա ընդունված՝ Սահմանադրական դատարանի որոշման արդյունքում տվյալ դիմողի առնչությամբ կայացված դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը, ինչը լիարժեքություն և արդյունավետություն է հաղորդում Սահմանադրական դատարանում անհատական դիմումի հիման վրա անձի սահմանադրական իրավունքների՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունքների, պաշտպանությանը: Մասնավորապես՝ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ

մասը նախատեսում է դիմողի կողմից վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ որոշում ընդունվելու դեպքում դիմողի նկատմամբ կիրառված վերջնական դատական ակտն օրենքով սահմանված կարգով վերանայելու հնարավորությունը: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և քրեական դատավարության օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածներով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի որոշումների հիման վրա դատական ակտերի վերանայման կարգը:

Օրենսդրական մման կարգավորումը հնարավորություն է տալիս Սահմանադրական դատարան անհատական դիմումներ կայացրած անձին լիարժեքորեն իրացնելու իր իրավունքները և ապահովում է Սահմանադրական դատարանում անձի սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը»:

Ելնելով ասվածից՝ կարելի է հավաստել, որ այս հարցը ծայրահեղ արդիական է ոչ միայն տեսական առումով, այլև պրակտիկ առումով:

Ինչպես արդեն նշեցինք, միայն այն փաստի արձանագրումը, որ դատարանի կողմից կիրառված նորմը հակասում է Սահմանադրությանը դեռևս բավարար չէ խոսելու այն մասին, որ անձի իրավունքների և ազատությունների սահմանադրական պաշտպանությունն ապահովված է, կարևոր է, որպեսզի ՍԳ որոշումներն իրականացվեն: Իսկ իրականացման ձևերից մեկն էլ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ և 69-րդ հոդվածների համաձայն՝ հենց հասահմանադրական ճանաչված նորմի հիման վրա կայացված վերջնական դատական ակտերի վերանայումն է, որը կարող է իրականացվել, եթե ՍԳ-ն իր որոշմանը հետադարձ ուժ տա:

Իսկ ՍԳ որոշումներին հետադարձ ուժ տալու հարցը որոշելիս՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքը

դրա համար սահմանում է մի շարք իրավական պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում է, որ միայն կարելի է խոսել ՄԳ որոշման հետադարձ ուժի և դատական ակտերի վերանայման մասին:

Առաջին պայմանն այն է, որ վերանայումը կապվում է այն հանգամանքի հետ, թե նյութական իրավունքի նորմն է ճանաչվել հակասահմանադրական, թե դատավարական:

Երկրորդ պայմանն այն է, որ տարբերություն է տրվում մասնավոր (քաղաքացիաիրավական) և հանրային (քրեաիրավական և վարչաիրավական) հարաբերությունների մեջ:

Երրորդ պայմանն այն է, որ դատական ակտը կատարված է, թե ոչ, թե գտնվում է կատարման փուլում:

Չորրորդ պայմանը վերաբերում է մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ապահովման ու պաշտպանության իրավունքի իրականացման հնարավորությանը:

Հինգերորդ պայմանն այն է, թե ՄԳ որոշումների իրականացումը կարող է վտանգել երկրի իրավական անվտանգությունը, թե ոչ:

Ահա այն հիմնական պայմանները, որոնք ՄԳ-ն պետք է գնահատեր, երբ հակասահմանադրական ճանաչեց 69-րդ հոդվածի 12-րդ կետն այն մասով, որով արգելվում էր սահմանադրական դատավարության կողմ չհանդիսացող անձանց նկատմամբ հակասահմանադրական ճանաչված նորմի հիման վրա կայացված դատական ակտերի վերանայման արգելքը:

Ինչևէ, կարծում ենք, հիշյալ պայմաններից պետք է ավելացնել ևս մեկը՝ երբ ՄԳ որոշման հետադարձ ուժի հարցը որոշվում է ոչ թե օրենքի ուժով («ՄԳ մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 13-րդ մաս), այլ Սահմանադրական դատարանի հայեցողությամբ, ապա Սահմանադրական դատարանն իր որոշման հետադարձ ուժի հարցը լուծելիս, ի լրումն այլ

հանգամանքների, պետք է հիմք ընդունի նաև այն օրենքի կամ այլ իրավական ակտի՝ «գործողությունը ժամանակի ընթացքում» կանոնները, որի նորմը ճանաչել է հակասահմանադրական:

Խնդիրն այն է, որ յուրաքանչյուր օրենք ունի իր գործողության առանձնահատկությունները, որից ուղղակիորեն կարող են կախված լինել օրենքի այս կամ այն դրույթի կիրառման առանձնահատկությունները: Օրինակ՝ տեսության մեջ անդրադառնալով դատավարական օրենքի հետադարձ ուժի հարցին՝ որոշ տեսաբաններ նշում են, որ որպես կանոն դատավարական նորմերը հետադարձ ուժ չունեն: Ընդ որում, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դատավարության այս կամ այն մասնակցի վիճակը դրանով բարելավվում է: Հեղինակներն իրենց տեսակետը հիմնավորում են՝ նշելով, որ գործով արդեն իսկ կատարված գործողությունները և ընդունված դատավարական ակտերը չեն կարող հաղթահարվել նոր օրենքով, դատավարության շրջադարձ հնարավոր չէ, ինչը բացատրվում է նրանով, որ շրջադարձի դեպքում հնարավոր չէ նորից հավաքել ապացույցներ, կատարել այս կամ այն դատավարական գործողությունը և այլն²:

Թերևս այս տրամաբանությունն է ընկած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ քրեական գործով վարույթը կարգավորվում է քրեական դատավարական այն օրենքով, որը գործում է համապատասխանաբար հետաքննության, նախաքննության կամ գործը դատարանում քննելու ժամանակ: Դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը հետադարձ ուժ չունի և չի տարածվում մինչ այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելն սկսված վարույթի վրա: Ապացույցների թույլատրելիությունը որոշվում է դրանց ստացման պահին գործող օրենքին հա-

մասպատասխան:

Ինչպես տեսնում ենք, հողվածում չի խոսվում դատավարության մասնակիցների վիճակը բարելավող օրենքի հետադարձ ուժի մասին, քանի որ դրա իրականացումը հայտնի դժվարություններ է առաջացնում: Սակայն օրենքը չի էլ արգելում դատավարության մասնակիցների վիճակը բարելավող օրենքի հետադարձ ուժ տալու հնարավորությունը, ուստի կարելի է եզրակացնել, որ դրա հնարավորությունն գնահատումը թողնված է իրավակիրառողի հայեցողությանը:

Հանգամանք, որը պետք է իր հստակ ամրագրումն ստանա դատավարական օրենսգրքերում:

Ելնելով հարցի լուծման վերոնշյալ տարբերակից, և հաշվի առնելով, որ յուրաքանչյուր օրենք ունի ժամանակի մեջ գործողության յուրահատուկ կանոններ, ուստի իրավաչափ կլինի, եթե յուրաքանչյուր դեպքում ՄԳ-ն իր որոշման հետադարձ ուժի հարցը լուծելիս հիմք ընդունի կոնկրետ օրենքում ամրագրված օրենքի գործողությունը ժամանակի ընթացքում կանոնները, որի նորմը ճանաչում է հակասահմանադրական:

Ինչ վերաբերում է ՄԳ որոշման հիման վրա դատական ակտերի վերանայման հնարավորությանը, ապա կարծում ենք՝ վերանայումը չպետք է լինի մեխանիկական պրոցես, այսինքն՝ եթե առկա է ՄԳ որոշում, ուրեմն դատական ակտը պարտադիր ենթակա է վերանայման:

Այս առումով «ՀՀ սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքն ունի որոշ խնդիրներ, քանի որ 68-րդ հոդվածում նշում է, որ վերանայումն իրականացվում է օրենքով սահմանված կարգով, իսկ 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասում խոսվում է պարտադիր վերանայման մասին: Կարծում ենք դատական ակտերի վերանայումը պետք է լինի ոչ թե իմպերատիվ, այլ հայեցողական:

Նկատենք, որ վերոնշյալ տրամաբանությունն ուղղակիորեն բխում է «ՌԳ սահմանադրական դատարանի մասին

օրենքի» 79-րդ հոդվածից, ըստ որի՝ *հակասահմանադրական ճանաչված օրենքի հիման վրա ընդունված ակտերը ենթակա չեն կատարման և պետք է վերանայվեն դաշնային օրենքով սահմանված դեպքերում՝ օգտագործելով քրեադատավարական, քաղաքացիական դատավարական, արբիտրաժային դատավարական և այլ օրենսդրությամբ սահմանված նյութաիրավական հիմքերը և դատավարական ինստիտուտները:*

Մեկնաբանելով ՄԳ մասին հիշյալ հոդվածի դրույթները՝ ՌԳ ՄԳ-ն իր 1999 թվականի հունվարի 14-ի որոշմամբ³ նշում է, որ անձի իրավունքների պաշտպանության համար հիշյալ դրույթին համասպատասխան կարող են օգտագործվել ճյուղային օրենսդրությամբ սահմանված բոլոր դատական ընթացակարգերը: Նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու հիման վրա հնարավոր են դատական ակտերի վերանայում ինչպես հսկողական կարգով, այնպես էլ նոր հանգամանքների հիմքով: Ի դեպ, նյութական և դատավարական նախադրյալների առկայությունը, ինչպես նաև վերանայման համար հնարավոր խոչընդոտները որոշվում են քաղաքացու կամ համասպատասխան պաշտոնատար անձի դիմումի հիման վրա **այն դատարանի կողմից, որի իրավասությանը վերապահված է այդպիսի վերանայումը՝ դատավարության ընդհանուր կանոնների պահպանմամբ:**

Հաջորդ հիմնահարցը վերաբերում է նրան, թե արդյոք ՄԳ բոլոր որոշումները կարող են հիմք հանդիսանալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայելու համար, թե ոչ:

1. Եթե ընդհանուր իրավասության դատարանը գործի քննության ընթացքում կասեցնում է գործի վարույթը և դիմում է Սահմանադրական դատարան իր կողմից կիրառման ենթակա օրենքի կամ այլ նորմի սահմանադրականության հարցը որոշելու համար, իսկ ՄԳ-ն որոշում է ընդունում այդ նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու մասին: Հարց. ՄԳ հիշ-

յալ որոշումը կարող է գնահատվել որպես «նոր հանգամանք»:

Նկատենք, որ այստեղ նույնպես առկա են որոշ խնդիրներ: Խոսքը, մասնավորապես, նրա մասին է, որ եթե կոնկրետ գործով ուժի մեջ չի մտել դատական ակտը, ապա դատավարական օրենսգրքերում նախատեսված չի, որ ՍԳ որոշումը կարող է գնահատվել որպես նոր հանգամանք: Կարծում ենք, այդ տրամաբանությունն արդարացված է, քանի որ դատարանն այդ դեպքում ունի լուծման տարբերակ՝ ղեկավարվում է ՍԳ որոշմամբ և լուծում տալիս գործին:

ՍԳ հիշյալ որոշումները կարող են գնահատվել նոր հանգամանք այլ գործերի համար, եթե ՍԳ-ն իր որոշմանը հետադարձ ուժ տա:

2. Ինչ վերաբերում է այն դեպքին, որ եթե ՍԳ-ն, մեկնաբանելով վիճարկվող նորմը, իր որոշմամբ սահմանել է, որ այն չի հակասում Սահմանադրությանը, սակայն դատական պրակտիկայում նույն նորմը մեկնաբանվում է այլ իմաստով, ապա ՍԳ հիշյալ որոշումը՝ նորմը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին, կարող է հիմք հանդիսանալ հիշյալ նորմի հիման վրա ընդունված և չկատարված (կամ որոշ դեպքերում նաև կատարված) դատական ակտերը վերանայելու համար, թե ոչ: Այլ կերպ՝ «նոր հանգամանք» համարվում է միայն նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու մասին ՍԳ որոշումը, թե կարող է «նոր հանգամանք» դիտվել նաև ՍԳ այն որոշումը, որում ՍԳ-ն մեկնաբանել է նորմի սահմանադրական իմաստը, որը պրակտիկայում այլ իմաստով է մեկնաբանվում:

Նկատենք, որ դատավարական օրենսգրքերում ուղղակիորեն նշվում է, որ Սահմանադրական դատարանի որոշումը կարող է գնահատվել որպես նոր հանգամանք, եթե դրանով հակասահմանադրական է ճանաչվել օրենքը կամ նորմը: Ինչը բացառում է այն դատական ակտերի վերանայման հնարավորությունը, որոնցում կիրառված նորմի մեկնաբանությունը հա-

կասում է Սահմանադրական դատարանի կողմից նույն նորմին տված մեկնաբանությանը:

Մինչդեռ, դրա անհրաժեշտությունը որևէ մեկի մոտ կասկած չի հարուցում: Խնդիրն այն է, որ «ՍԳ-մասին» օրենքում սահմանված է, որ ՍԳ-ն ընդունում է երկու տեսակ որոշումներ՝ նորմը Սահմանադրությանը հակասող ճանաչող և նորմը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչող: Ընդ որում, օրենքում որևէ տարբերակում չի տրվում հիշյալ որոշումների մասին՝ ոչ կիրառման, ոչ հետադարձ ուժի, ոչ էլ դրանց հիման վրա դատական ակտերի վերանայման մասով: Ավելին, ինչպես որ օրենքը կամ նորմը հակասահմանադրական ճանաչելու մասին որոշումը, այնպես էլ օրենքը կամ նորմը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին ՍԳ որոշումներն օժտված են նույն հատկանիշներով՝ համարվում են վերջնական, չեն կարող ենթարկվել վերանայման այլ մարմնի կողմից, հաղթահարվել հակասահմանադրական ճանաչված նորմը կրկին ընունվելու միջոցով, հրապարակման պահից ուժի մեջ մտնելը, անմիջական գործողությունը, ինչպես նաև պարտավորեցնում են իրավակիրառողներին, ներառյալ՝ դատարաններին, գործել ՍԳ-ի իրավական դիրքորոշումներին համապատասխան:

Կարծում ենք, որ հիշյալ դեպքերում նույնպես դատական ակտերը ենթակա են վերանայման, քանի որ հակառակ պարագայում կստացվի, որ ընդհանուր իրավասության դատարանները, մեկնաբանելով նորմը, այլ իմաստ են տալիս դրան, մինչդեռ Սահմանադրական դատարանը, ստուգելով նորմի սահմանադրականությունը, դրան այլ իմաստ է տվել: Դրանով իսկ կարելի է եզրակացնել, որ ընդհանուր իրավասության դատարանները փոխարինում են ՍԳ-ին, որն ըստ էության հակասում է Սահմանադրությանը, համաձայն որի՝ սահմանադրական արդարադատության բարձրագույն մարմինը Սահմանադրական դատարանն է: Այս դիրքորոշ-

ումն պատկերավոր արտահայտված է ՌԳ՝ ՍԳ՝ 2001 թվականի հունվարի 25-ի N1-ՈՒ որոշման մեջ⁴:

Սա նոր հանգամանքի նոր տեսակ է, որը ներկայիս օրենքում ամրագրված չէ, ուստի անհրաժեշտ է նախատեսել: Խնդիրն այն է, որ ՍԳ-ն իր որոշման մեջ, մեկնաբանելով վիճարկվող նորմը, բացահայտում է այդ նորմի սահմանադրական իմաստը, բովանդակությունը, ուստի այդքանով էլ այդ որոշումը դառնում է պարտադիր իրավակիրառողների համար, որպեսզի այդ նույն նորմն այլ իմաստով չմեկնաբանվի և կիրառվի: Իսկ սա ենթադրում է, որ եթե արդեն իսկ կիրառվել է, ապա այդ որոշումները նույնպես պետք է վերանայվեն⁵:

Կցանկանայինք մեր ուշադրությունը սևեռել քննարկվող հարցի հետ առնչվող ևս մեկ այլ կարևոր հիմնահարցի վրա՝ ՍԳ-որոշումը մեխանիկորեն հանգեցնում է դատարանների կողմից կայացրած դատական ակտերը վերանայելու, թե անհրաժեշտ է այդ մասին շահագրգռված անձի բողոքը:

Այս հարցադրումն առաջին հայացքից թվում է պարզ, սակայն իրականում խնդիրներ կան, որոնք կանոնակարգված չեն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.2-րդ հոդվածից հետևում է, որ նոր հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայվում են բողոքի հիման վրա, ընդ որում՝ դատական ակտերը վերանայելու բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեն միայն այդ հանգամանքի հետ առնչվող գործին մասնակցած շահագրգիռ անձինք:

Նախ՝ պարզ չէ, թե ովքեր են այդ հանգամանքի հետ առնչվող շահագրգռված անձինք: Միայն այն անձինք, ում դիմումի հիման վրա ՍԳ-ն հակասահմանադրական է ճանաչել նորմը, թե նաև այլ անձինք ևս, ում նկատմամբ կիրառվել է հակասահմանադրական ճանաչված նորմը:

Եթե ՍԳ-որոշման մասով այս հարցն

իր լուծումը ստացել է, քանի որ մինչև 2008 թվականի ապրիլի 15-ի ՍԳ-որոշումը շահագրգռված անձ էին համարվում միայն «դիմողները», այսինքն՝ այն անձինք, ում դիմումի հիման վրա ՍԳ-ն նորմը ճանաչել էր հակասահմանադրական, ապա ներկայումս որպես շահագրգռված անձ հանդես են գալիս բոլոր այն անձինք, որոնց նկատմամբ կիրառված է եղել հակասահմանադրական ճանաչված նորմը:

Խնդիրն այն է, թե ովքեր են համարվում շահագրգռված անձինք, եթե, օրինակ, առկա է Եվրոպական դատարանի որոշումը ՀՀ օրենսդրությունը հակակոնվենցիոն ճանաչելու դեպքում: Միայն այն անձը, ով դիմել է Եվրոպական դատարան, թե նաև այլ անձինք ևս՝ ինչպես ՍԳ-որոշման դեպքում:

Խնդիրն ավելի է բարդանում այն դեպքում, երբ հակասահմանադրական է ճանաչվել քրեական պատասխանատվություն նախատեսող օրենքի դրույթը:

Բանն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ անձի վիճակը բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, իսկ ըստ «ՍԳ-մասին» օրենքի 68-րդ հոդվածի 13-րդ մասի՝ քրեական պատասխանատվություն նախատեսող դրույթը հակասահմանադրական ճանաչելիս այդ դրույթն ուժը կորցնում է ընդունման պահից: Սա ենթադրում է, որ եթե չկա քրեական օրենքը, որի հիման վրա անձինք ենթարկվել են քրեական պատասխանատվության և չեն անցել դրա հետևանքները (վաղեմություն, դատվածությունը մարված կամ հանված չէ), ապա այդ անձինք պետք է ռեաբիլիտացիայի ենթարկվեն օրենքի ուժով, որը պետության պարտականությունն է:

Մինչդեռ, քանի որ ՍԳ-որոշումը համարվում է նոր հանգամանք, իսկ նոր հանգամանքի դեպքում քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է բողոք ներկայացնելու պարտադիր կարգ, ընդ որում՝ շահագրգիռ անձի կողմից ներկայացվող բողոք, ուստի առանց բողոքի հնարավոր չէ իրականացնել հիշյալ ան-

ձանց ռեաբիլիտացիան:

Ուստի, այս մասով դատավարական օրենսգրքերում պետք է հատուկ կարգավորում սահմանել, որպեսզի այդ անձանց ռեաբիլիտացիան իրականացվի, ոչ թե իրենց բողոքի դեպքում, այլ պետական մարմինները ՄԳ- որոշման ուժի մեջ մտնելու պահից պարտականություն ունենան վերանայման մասին դիմում ներկայացնելու մասին: Քանի որ, որպես կանոն, քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմի հակասահմանադրական ճանաչելը հանգեցնում է «անձի արդարացման»:

Անփոփելով վերոշարադրյալը՝ գալիս ենք այն եզրակացության, որ.

1. «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքում անհրաժեշտ է կատարել որոշակի փոփոխություններ.

ա) 68-րդ հոդվածում պետք է սահմանել հետևյալ կանոնը.

«Սահմանադրական դատարանն իր որոշման հետադարձ ուժի հարցը լուծելիս, ի լրումն սույն հոդվածում սահմանված պայմանների ղեկավարվում է նաև այն օրենքի կամ այլ իրավական ակտի՝ «գործողությունը ժամանակի ընթացքում» կանոններով, որի նորմը, դրույթը ճանաչել է հակասահմանադրական»:

բ) 69-րդ հոդվածի 12-րդ կետը կամ պետք է ամբողջությամբ ճանաչվի ուժը կորցրած և անվավեր, կամ պետք է «ենթակա է վերանայման» բառերը փոխարինել «գրատական ակտերը կարող են վերանայվել դատավարական օրենսգրքերով սահմանված նյութաիրավական հիմքերի և դատավարական կանոններին համապատասխան՝ դատարանի հայեցողությամբ»:

2. Դատավարական օրենսգրքերում անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ փոփոխությունը.

«Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի՝ ուժի մեջ մտած որոշումը, որով ամբողջությամբ կամ մի մասով հակասահմանադրական է ճանաչվել այն օրենքը կամ այլ իրավա-

կան ակտը, որը կիրառել է դատարանը, ինչպես նաև այն որոշումը, որով Սահմանադրական դատարանը տվել է օրենքի կամ այլ իրավական ակտի այնպիսի մեկնաբանություն, որին հակասում են դատարանների կողմից նույն նորմին տված մեկնաբանությունները»:

3. Դատավարական օրենսգրքերում պետք է հատուկ դատավարական կարգ սահմանել քրեական կամ վարչական պատասխանատվություն սահմանող օրենքի դրույթը հակասահմանադրական ճանաչելիս այդ նորմի հիման վրա կայացված դատական ակտերի վերանայման համար՝ այդ մասին բողոք ներկայացնելու պարտականությունը դնելով ոչ թե այն անձի վրա, ում նկատմամբ կիրառվել է հակասահմանադրական ճանաչված նորմը, այլ պետական այլ մարմնի վրա, օրինակ, քրեական գործերով դատախազի կամ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի վրա:

2) Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճիռը կամ որոշումը, որով հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման հանգամանքը:

Հաշվի առնելով, որ ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունից հիմնականում Եվրոպական դատարան են ուղղվում ՀՀ դատարանների կայացրած դատական ակտերից դժգոհ անձանց դիմումները, ուստի նպատակարար ենք համարում անդրադառնալ միայն Եվրոպական դատարանի որոշումների հիման վրա արդեն իսկ ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման հիմնահարցերին:

Նկատենք, որ եթե ՄԳ- որոշումների հիման վրա դատական ակտերի վերանայման դեպքում որոշակի իրավակարգավորումներ նախատեսված են գոնե «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքում, ապա Եվրոպական դատարանի որոշումների հիման վրա դատական ակտերի վերանայման հարցը կարելի է

ասել համարվում է ընդհանրապես չկարգավորված:

Ինչևէ, փորձենք որոշակի պարզություն մտցնել Եվրոպական դատարանի որոշումների հիման վրա դատական ակտերի վերանայման հիմնահարցում:

Նկատենք, որ **անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտումը կարող է դրսևորվել երկու ձևով՝**

1. ՀՀ օրենսդրությունը չի համապատասխանում Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրին, այլ կերպ՝ ՀՀ-ն, վավերացնելով միջազգային պայմանագիրը, իր օրենսդրությունը չի համապատասխանեցրել դրան:

2. ՀՀ օրենսդրությունը համապատասխանում է ՀՀ միջազգային պայմանագրին, ուղղակի իրավակիրառողները հաշվի չեն առնում այդ պայմանագրի դրույթները և թույլ են տալիս ՀՀ միջազգային պայմանագրի խախտում:

Կարևոր է նկատել նաև այն, որ այս երկու դեպքերն էականորեն տարբերվում են իրենց բնույթով: Եթե երկրորդ դեպքում կարելի է խոսել անձի իրավունքների խախտման «անհատական» դեպքի մասին, ապա առաջինի դեպքում խախտումը կրում է մասսայական բնույթ, քանի որ խախտման «գոհ» են դառնում բոլոր այն անձինք, ում նկատմամբ կիրառվել է ՀՀ օրենսդրության այն նորմը, որը հակասում է Կոնվենցիային:

Այստեղից էլ հարց է ծագում. եթե ՀՀ օրենսդրությունը հակասում է Կոնվենցիային, ապա այդ փաստն արձանագրելու մասին Եվրոպական դատարանի որոշումները պետք է հիմք հանդիսանան վերանայելու ազգային դատարանների կողմից հակակոնվենցիոն ճանաչված նորմի հիման վրա ընդունված բոլոր դատական ակտերը, թե Եվրոպական դատարանի որոշումը կրում է անհատական բնույթ և պարտադիր է միայն կոնկրետ դիմողի համար:

Նկատենք, որ ԵԽ նախարարների

խորհրդի 2000 թվականի հունվարի 19-ի «Ներպետական մակարդակում Եվրոպական դատարանի որոշումների հիման վրա գործերի վերանայման և վերսկսման վերաբերյալ» թիվ R (2000) 2 հանձնարարականի մեկնաբանության 14-րդ կետում սահմանված է, որ հիշյալ հանձնարարականը չի վերաբերում այդ հիմնախնդրին (երբ Կոնվենցիայի խախտումները կրում են մասսայական բնույթ): Այդ գործերով լուծումը թողնված է անդամ պետությունների հայեցողությանը:

Իրավաբանական գրականության մեջ անդրադառնալով Եվրոպական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտերի վերանայման առանձնահատկություններին՝ նշվում է, որ «այդ հիմքով դատական ակտերի վերանայման հնարավորությունը համարվում է միջազգային և ներպետական դատավարության հետադարձ կապի ձև: Ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկան, որպեսզի եվրոպական նորմերը գործեն լիարժեք և արդյունավետ, անհրաժեշտ է դրանք ներառել ներպետական օրենսդրության մեջ և սահմանել դրանց իրականացման համապատասխան մեխանիզմներ: Եթե քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց Եվրոպական դատարան դիմելու իրավունքը սահմանված է միջազգային պայմանագրերով, ապա միջազգային և ներպետական դատավարության հետադարձ կապի հարցերը պետք է սահմանվեն ներպետական դատավարության նորմերով: Այդ փոխադարձ կապի բնույթը համարվում է եվրոպական իրավական մշակույթում անձի իրավունքների պաշտպանության կարևոր տարր»⁶:

Այսպիսով, ելնելով այն հանգամանքից, որ Եվրոպական դատարանի որոշումների, այսպես ասած, «հետադարձ ուժ տալու» հարցը թողնված է անդամ պետությունների հայեցողությանը, իսկ գրականության մեջ սահմանվում է, որ միջազգային և ներպետական դատավարության հետադարձ կապը պետք է սահմանվի ներպետական դատավարական օրենսդ-

րությամբ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ «հակակոնվենցիոնալ» օրենքի կամ այլ ակտի հիման վրա կայացված դատական ակտերը չեն բավարարում օրինականության և հիմնավորվածության պահանջին, քանի որ թույլ է տրված անձի իրավունքների և ազատությունների խախտում, ուստի, կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է ներպետական օրենսդրությամբ հստակ կանոնակարգել եվրոպական դատարանի որոշումների հետադարձ ուժի հարցը:

Այստեղ նույնպես առաջ են գալիս այն նույն հարցադրումները, որոնք առաջանում էին ՄԳ որոշումների հետադարձ ուժի հարցը լուծելիս:

Թեև մի անձի կողմից Եվրոպական դատարան դիմելն արգելք չէ, որպեսզի այլ անձինք նույնպես նույն հարցով դիմեն Եվրոպական դատարան՝ ինչպես ՄԳ-մասին օրենքում էր մինչև ՄԳ-2008 թվականի ապրիլի 15-ի որոշում կայացնելը, այդուհանդերձ հարց է ծագում. եթե Եվրոպական դատարանն իր որոշմամբ արձանագրում է, որ ՀՀ օրենսդրությունը հակասում է Կոնվենցիային, ապա ինչու պետք է այդ որոշումը հիմք չհանդիսանա այդ օրենսդրության հիման վրա կայացված դատական ակտերը վերանայելու համար:

Կարծում ենք, ինչպես ՄԳ- որոշման դեպքում, այնպես էլ Եվրոպական դատարանի որոշման դեպքում բոլոր դատական ակտերը ենթակա են վերանայման: Այսինքն՝ այն նույն կանոնները, որոնք սահ-

մանված են «ՄԳ-մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածում պետք է կիրառելի լինեն նաև Եվրոպական դատարանի որոշումների նկատմամբ:

Այսինքն՝

ա/ պետք է տարբերակված լինի այն, թե նյութական իրավունքի նորմն է հակասում Կոնվենցիային, թե դատավարական.

բ/ պետք է տարբերություն տրվի մասնավոր (քաղաքացիաիրավական) և հանրային (քրեաիրավական և վարչաիրավական) հարաբերությունների մեջ.

գ/ պետք է հաշվի առնել, թե դատական ակտը կատարված է, թե ոչ, թե գտնվում է կատարման փուլում.

դ/ պետք է հաշվի առնել մարդու և քաղաքացու Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների ապահովման ու պաշտպանության իրավունքի իրականացման հնարավորությունը.

ե/ Եվրոպական դատարանի որոշումների իրականացումը ինչ հետևանքներ կարող է առաջացնել ՀՀ իրավական համակարգի համար, հատկապես կարևորվում է այն, թե վերանայման արդյունքում կարող է վտանգվել երկրի իրավական անվտանգությունը, թե ոչ:

Կարծում ենք այս կանոնները պետք է հստակ ամրագրում ստանան դատավարական օրենսգրքերում և այդ հանգամանքների գնահատումը պետք է թողնել իրավակիրառողի հայեցողությանը:

1. 2008 թվականի ապրիլի 15-ի ՄԳ-ն 751 որոշում:
2. *Смирнов А.В., Калиновский К.Б.* Уголовный процесс, 2-е издание, СПб. 2006, с. 51.
3. 125 Постановление от 14 апреля 1999 года по делу о проверке конституционности положений части первой статьи 325 Гражданского процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобами граждан Б.Л. Дрибинского и А.А. Майстрова (N6-П; ВКС, 1999, N4, СЗ РФ, 1999, N16, с. 2080), Определении 14 января 1999г. N4-0.
4. Постановление Конституционного Суда от 25 января 2001 года N1-П по делу о проверке конституционности положения пункта 2 статьи 1070 Гражданского кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан И.В. Богданова, А.Б. Зернова, С.И. Кальянова и Н.В.Труханова; абзац третий пункта 7 мотивировочной части.
5. Постановление Конституционного Суда от 27 февраля 2003 года N1-П по делу о проверке конституционности положения части первой статьи 130 Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан П.Л. Верещака, В.М. Гладкова, И.В. Голышева и К.П. Данилова; пункт 6 мотивировочной части.
6. *Девятова О.В., Татьяна Л.Г.* Институт пересмотра судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствами и европейские правовые стандарты. Вестник ОГУ И 3/ март 2009, с. 55.

Երվանդ ԴԱԼԼԱԶՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿՉՐՈՒՆՔԸ ՀՀ ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Հ ա յ ա -
տ ա ն ի
Հանրապետու-
թյան ժամանա-
կակից դատա-
կան իշխանու-
թյունը պետա-
կան իշխանու-
թյան ամենաե-
ր ի տ ա ս ր դ
ճյուղերից է:
Պ ե տ ա կ ա ն ու -

թյան զարգացման նախորդ ժամանակա-
հատվածում դատարաններն իրականաց-
նում էին արդարադատություն, սակայն
գործում էին որպես պետական մարմին-
ներ:

Հետագայում, պետական մարմիննե-
րի համակարգում դատարանի կարգավի-
ճակի փոփոխմամբ պայմանավորված,
անհրաժեշտություն առաջացավ կարգա-
վորել նրա իրավական դրությունը՝ ինչ-
պես սահմանադրական մակարդակում,
այնպես էլ ճյուղային օրենսդրության հա-
մակարգում:

Այդ պատճառով օրենքների այն փա-
թեթը, որը կոչված էր կարգավորել դատա-
րանի դերը, տեղը և գործառույթները պե-
տաիրավական ինստիտուտների համա-
կարգում, ձևավորվել է համեմատաբար
վերջերս և բավականին կարճ ժամանա-
կահատվածում՝ 1995-1998թթ.: Այսպես՝
1995 թվականի հոկտեմբերի 23-ին Ազգա-
յին ժողովի կողմից ընդունվեց «Արդարա-
դատության խորհրդի մասին» ՀՀ օրենքը,
1998 թվականի հունիսի 17-ին՝ «Դատա-

վորի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքը,
իսկ 1998 թվականի հունիսի 18-ին՝ «Դա-
տարանակազմության մասին» ՀՀ օրեն-
քը:

Հետագայում՝ Հայաստանի Հանրա-
պետությունում 2005 թվականի սահմա-
նադրական բարեփոխումների իրակա-
նացման արդյունքում, անհրաժեշտու-
թյուն առաջացավ վերանայել դատական
իշխանության կազմակերպմանն ու գոր-
ծունեությանը վերաբերող իրավակարգա-
վորումները: Արդյունքում ընդունվեցին
Հայաստանի Հանրապետության դատա-
կան օրենսգիրքը (2007թ.) և «Սահմանադ-
րական դատարանի մասին» Հայաստա-
նի Հանրապետության օրենքը (2006թ.):

Դա դատական իշխանության բարե-
փոխումների այն ժամանակաշրջանն էր,
երբ խնդիր դրվեց ստեղծել, ըստ էության,
նորանկախ Հայաստանի իրավական
զարգացման ժամանակակից փուլին հա-
մապատասխան դատական իշխանու-
թյան մասին օրենսդրության արդյունա-
վետ համակարգ: Առանձնացնենք այդ
ոլորտի կարգավորման հիմնական ուղ-
ղությունները:

Հայաստանի Հանրապետությունում
դատական իշխանության կազմակերպ-
ման և գործունեության հիմքերն ամ-
րագրված են ՀՀ Սահմանադրությունում:
Դատական իշխանության սահմանադ-
րական հիմքերը ենթադրվում է դիտար-
կել երկու խմբի ակտերի տեսքով.

Առաջին՝ պետական իշխանության,
այդ թվում՝ դատական մարմինների կազ-
մակերպմանն ու գործունեությանը վերա-

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

բերող ընդհանուր սահմանադրական դրույթներն են: Այդ խմբի մեջ կարելի է դասել սահմանադրական այն դրույթները, որոնք ամրագրված են, մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 1, 2, 3, 5, 6, 55, 83, 91, 92, 93 և մի շարք այլ հոդվածներով: Ակնհայտ է և, միաժամանակ, շատ գիտնականներ ևս նշում են, որ հետխորհրդային երկրների պետականության այնպիսի հիմնարար հիմունքներ, ինչպիսիք են ժողովրդավարությունը, ինքնիշխանությունը, իրավական պետությունը, սահմանադրական նորմերի գերակայությունը և անմիջական ազդեցությունը, օրինականությունը, օրենքի և դատարանի առջև բոլորի հավասարությունը հավասարապես վերաբերում են դատական իշխանության կազմակերպմանը և գործունեությանը¹:

Նշված նորմերը հաստատում են դատարանի տեղը պետական համակարգում: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրությունը հռչակում է՝ դատական իշխանության անկախությունը և այն, որ այդ իշխանությունը կազմում է պետական իշխանության բաղկացուցիչ մասը (5-րդ հոդված), իսկ դատարաններն իրականացնում են պետական իշխանություն ժողովրդավարական ու իրավական պետությունում (1-ին և 5-րդ հոդվածներ) Սահմանադրության, օրենքների, միջազգային իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների և նորմերի հիման վրա (6-րդ հոդված):

Հիշատակված նորմերն առանձնահատուկ նշանակություն ունեն դատական իշխանության կարգավիճակի ձևավորման համար, քանի որ վերջինիս տալիս են հիմնական գաղափարական ուղղությունները և սահմանում նրա գործունեության իմաստն ու էությունը:

Երկրորդ՝ ՀՀ Սահմանադրության «Դատական իշխանությունը» վերտառությամբ գլխում ամրագրված դրույթները վերաբերում են դատական իշխանության կազմակերպման և գործունեության առանձնահատկություններին:

Այս գլխում ամրագրված դրույթները

տարբերվում են իշխանության այլ ճյուղերի ու նրանց մարմինների գործունեությունը կանոնակարգող սահմանադրական դրույթներից՝ ըստ բովանդակության, կառուցվածքի և իրավական տեխնիկայի: Հարկ է նշել, որ դրանում ընդգրկված նորմերը տարբերվում են, այսպես կոչված, «չարդարացված» հակիրճությամբ, թեզիսայնությամբ, շարադրման ոչ համակարգված տեսքով և օբյեկտիվորեն պայմանավորված անհրաժեշտ որոշ դրույթների բացակայությամբ:

Օրինակ, եթե համեմատենք հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի և Կառավարության իրավասությունները կանոնակարգող հոդվածների ծավալները «Դատական իշխանությունը» գլխի 91-93-րդ հոդվածների ծավալների հետ, ակնհայտ է դառնում, որ «սահմանադրական օրենսդիրը» միևնույն ուշադրությունը չի հատկացրել իշխանության անկախ և միմյանց հետ հավասար կարգավիճակ ունեցող ճյուղերին:

ՀՀ Սահմանադրությունում իշխանության բաժանման համակարգում ակնհայտորեն պակասում են դատարանների լիազորությունների մասին նորմերը, չեն արտացոլվում դատական մարմինների համակարգի ձևավորման հարցերը տարբեր ստյանների մակարդակով, չեն նախատեսվել մասնագիտացված դատարանների ու հաշտարար արդարադատություն իրականացնող մարմինների ձևավորման հնարավորությունը և այլն:

Միաժամանակ, սահմանադրական մակարդակում չեն արտացոլվել նաև դատական ինքնակառավարման համակարգին վերաբերող այնպիսի դրույթները, որոնք պետք է նախատեսեին դատական իշխանության կազմակերպման և գործունեության կարևորագույն հիմքերից մեկի՝ դատական ընկերակցության մարմինների (ՀՀ դատավորների ընդհանուր ժողով և դատարանների նախագահների խորհուրդ) ստեղծումը: Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ստյանի՝ Վճռաբեկ դատա-

րանի առանձին լիազորություններ նույնպես դուրս են մնացել սահմանադրական կարգավորումից և դրանց սահմանումը հասցեագրված է օրենսդրին:

Կարգավորման այդպիսի տարբերակը, կարծում ենք, չի համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի դրույթներին, որոնց բովանդակությունից բխում է, որ պետական իշխանության բոլոր ճյուղերն ինքնուրույն են և հավասար, ինչը չի կարող թույլ տալ, որ օրենսդիրն, ըստ սեփական հայեցողության, որոշել դատական իշխանության իրավասությունների շրջանակը՝ առանց որևէ սահմանադրական հիմքերի կամ կողմնորոշիչների:

Հնարավոր է, որ դրանում է թաքնված ընդհանուր իրավասության դատարանների լիազորությունների, այդ թվում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մասին օրենքների ընդունման անհրաժեշտությունը:

Եվ այդ հանգամանքով պայմանավորված՝ դատական իշխանության սահմանադրական կարգավիճակի այդպիսի «ոչ ամբողջական» կարգավորումն իր հերթին հանգեցնում է ճյուղային օրենսդրության չհամակարգված մշակմանն ու ընդունմանը, ինչի արդյունքում թույլ են տրվում մեկը մյուսի հետ փոխկապակցված ու փոխպայմանավորված նորմատիվային ակտերի ընդունման ժամանակամիջոցի երկարատև կտրվածություն: Այսպես՝ 2003 թվականին ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումը ենթադրում էր ընդունել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրք, ինչն առ այսօր չի կատարվել և այլն:

Դատական իշխանության կազմակերպման և գործունեության սահմանադրաիրավական կարգավորման խնդրի համակարգային վերլուծության համար անհրաժեշտ է այն դիտարկել որոշակի կառուցվածքի մեջ՝ հիմք վերցնելով դրա կարգավորման առարկան: Այսպես, այսօր մշակված և իր իրավաբանական հաստատումն ստացած դատական իշխանության սահմանադրաիրավական

կարգավորման համակարգը կարելի է ներկայացնել հիմնականում հետևյալ ուղղություններով. ա) դատարանակազմության սահմանադրական հիմքերը, բ) դատավորի և սահմանադրական անդամի կարգավիճակի սահմանադրական հիմքերը, գ) դատավարության սահմանադրական հիմքերը:

I. Դատարանակազմության սահմանադրական հիմքերն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի 1-ին մասում և 93-րդ հոդվածում (ՀՀ դատարանների կազմն ու համակարգը), 92-րդ հոդվածի 2-րդ մասում (Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունները), 93-րդ և 100-րդ հոդվածներում (Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները), 95-րդ հոդվածում (Արդարադատության խորհրդի լիազորությունները) և այդ դրույթները զարգացնող համապատասխան օրենսդրությունում:

Ըստ էության՝ դրանք դատական իշխանության մարմինների համակարգի սահմանադրական հիմքերն են, որոնք արտացոլում են դատական իշխանության կարգավիճակում նրանց կառուցվածքային կազմությունը, որոնք երաշխավորում են ինքնիշխան և պետական իշխանության այլ մարմիններից անկախ դատական ինքնուրույն գործունեության իրականացում:

Այդ նորմերի զարգացմամբ պայմանավորված՝ ընդունվել է համապատասխան օրենսդրություն, որն ամրագրում է դատական մարմինների համակարգի կազմակերպման և գործունեության կառուցվածքը և ընդհանուր սկզբունքները, որտեղ սահմանվել է դատարանների կազմը, համակարգը և լիազորություններն արդարադատություն իրականացնելու ուղղությամբ: Այդ օրենքների թվում են, ինչպես արդեն նշվեց՝ ՀՀ դատական օրենսգիրքը և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքը:

Դատարանակազմության ոլորտում դատական մարմինների անկախությունն ապահովող մի շարք նորմատիվային ակ-

Սահմանադրական իրավունք

տեր լրացնում են դատարանների ֆինանսական անկախության նորմերը: Սահմանադրության 94-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ դատարանների անկախությունը երաշխավորվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Սակայն, անկախության սկզբունքը, ինչպես արդեն նշվել է, պահանջում է համապատասխան միջոցների տրամադրում, որոնք դատական մարմիններին թույլ կտան պատշաճ իրագործել իրենց գործառնությունները: Այդպիսի միջոցներից է պետական բյուջեի միջոցները, այն դեպքում, երբ սահմանադրական որևէ դրույթ չի սահմանում դատարանների ֆինանսական բավարարության որևէ օբյեկտիվ չափանիշներ:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթների համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ դատարանների ֆինանսավորումն իրականացվում է ՀՀ դատական ղեկարարամետի միջոցով՝ պետական բյուջեի առանձին տողով նախատեսված ծախսերի շրջանակում: Հիշատակված հոդվածը մանրամասնորեն կանոնակարգում է դատարանների ֆինանսական ապահովման հիմքերը, սակայն բյուջետային օրենսդրության իմաստով, այստեղ, բացի ֆինանսավորումը նվազեցնելու արգելիքից, նախորդ ժամանակաշրջանի համեմատ կարևոր երաշխիքներ չեն նախատեսվում:

Պետական իշխանության ֆինանսավորման սահմանադրական կարգավորումն, ընդհանուր առմամբ, ավելի լայն է, քան դատական մարմինների անկախ ու ինքնուրույն գործունեության ապահովումը: ՀՀ Սահմանադրությունում ֆինանսներին և բյուջեին նվիրված համապատասխան նորմի բացակայության պայմաններում՝ դատական իշխանության կազմակերպման կարևորագույն այդ հիմնահարցը լիովին ու ամբողջությամբ թողնված է օրենսդրի հայեցողությանը, որը յուրաքանչյուր տարի ընդունում է օրենք պետության ընթացիկ տարվա

բյուջեի մասին: Նույնիսկ ընդհանուր գծերով սահմանադրորեն չեն նշվում պետական միջոցների հաշվին պարտադիր ծախսերը:

ՀՀ Սահմանադրությամբ օրենսդիր և գործադիր իշխանության ֆինանսավորումը նույնպես արտացոլված չէ, ինչը նույնպես կասկած է հարուցում իշխանությունների հավասարության ու հավասարակշռման հարցում: Սահմանադրական այդպիսի իրավակարգավորման բացակայության պայմաններում չի կարող կենսագործվել պետական իշխանության իրականացման հիմնական այն գաղափարը, որն իշխանության բոլոր ճյուղերի համար կհաստատեր ֆինանսավորման հավասար պայմաններ:

Ինչպես արդեն նշել ենք, դատարանակազմության մասին սահմանադրական նորմերը չեն արտացոլում Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության և, ընդհանուր առմամբ, իրավական համակարգի պահանջները՝ նրա ամբողջական կառուցվածքի ու լիազորությունների սահմանադրորեն ամրագրման մեջ:

Դատական իշխանության անկախության սկզբունքը պահանջում է դատարանակազմության հիմքերի ամրագրման սահմանադրական իրավակարգավորում, հակառակ դեպքում այլ կերպ՝ բլանկետային նորմով հիմնադիր դերը՝ իշխանության այդ ճյուղի առումով, հանձնվում է օրենսդրին և այն էլ՝ առանց որևէ պարտադիր կողմնորոշիչների ու չափորոշիչների: Այդ հիմքերի թվին ենթադրվում է պետք է դասել՝ իրավասությունների սահմանումը, բարձրագույն դատական ատյանի վարույթի հարցերի շրջանակը, դատական համակարգի կառուցվածքը, դատական իշխանություն իրականացնող դատարանների տեսակները և այլն:

Ներկայումս ստեղծվել է մի իրավիճակ, երբ դատական իշխանության ինքնակառավարման մարմինների և մասնագիտացված դատարանների հիմնադրման հարցն ամբողջովին կախված

Սահմանադրական իրավունք

է օրենսդրի սուբյեկտիվ կարծիքից²: Պետական իշխանություն իրականացնող յուրաքանչյուր մարմնի հաստատումը, պետք է կատարի Սահմանադրությունը, քանի որ, սահմանադրական իրավունքի գիտությունը հատկապես այդ ակտին է օժտում այնպիսի հատկանիշով, ինչպիսին է պետության կառուցվածքի և մարմինների կազմակերպման ու գործունեության հիմնադիր բնույթը, որը նրա անունից իրականացնում է իշխանություն:

ՀՀ Սահմանադրությունում բացակայում են նաև Վճռաբեկ և վերաքննիչ դատարանների իրավասությունների հիմքերը սահմանող անհրաժեշտ նորմեր, ինչը թույլ չի տալիս մինչ այժմ հստակ լուծելու դատարանների իրավասությունների հարցերը նորմավերահսկման ոլորտում, սահմանելու օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների հետ նրանց փոխհարաբերությունների հստակ պարամետրերը:

II. Դատավորի և սահմանադրական դատարանի անդամի կարգավիճակի սահմանադրական հիմքերն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 83-րդ, 96-րդ, 97-րդ, 98-րդ, 99-րդ հոդվածներում, 55-րդ հոդվածի 10-րդ, 11-րդ և 11.1-րդ կետերում, 117-րդ հոդվածի 10-րդ և 13-րդ կետերում, որոնք սահմանում են Հայաստանի Հանրապետության անունից դատական իշխանություն իրականացնող անձանց իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները, հռչակում են դատավորների ու սահմանադրական անդամի անկախությունն ու նրանց ենթակայությունը միայն ՀՀ Սահմանադրությանը և օրենքներին, նրանց անփոփոխելիությունը և անձեռնմխելիությունը, ինչպես նաև հաստատում են դատավորներին և նրանց նշանակման կարգին ներկայացվող պահանջները:

Սակայն, այս հիմնախնդրի կապակցությամբ չի կարելի չնշել օրենսդրական բացերը՝ հատկապես դատական իշխանության անկախության սկզբունքի իրացման տեսանկյունից:

Այսպես, հիմնական խնդիրը, որը նշ-

վեց վերևում, դատավորի անկախության ապահովումն է արդարադատություն իրականացնելիս և նրա ենթակայությունն է Սահմանադրությանը և օրենքին³: Տվյալ հարցում պահանջվում է սահմանադրական մոտեցումների զգալի ճշգրտում, քանի որ դատավորին չի կարելի ենթարկել օրենքին՝ բառի լայն իմաստով և, չէ՞ որ իշխանությունների բաժանման համակարգում օրենքը՝ օրենսդրի օրինաստեղծ գործունեության արդյունքն է, իսկ դատավորի անկախությունն ու ինքնուրույնությունը պետք է ածանցվեն իշխանությունների հավասարակշռվածության ու իրավահավասարության պայմաններից:

Դատական իշխանության անկախության սկզբունքն այդ հարցում չի կարող թույլ տալ հրամայական որևէ պահանջ: Դատարանը պետք է կիրառի միայն այն օրենքը, որը համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանը և միջազգային նորմերին ու սկզբունքներին և, դատարանի կողմից չի ճանաչվում այն օրենքը, որն անընդունելի է համարվում իրավունքի տեսանկյունից:

Օրենսդրական ավելի հստակ երաշխիքներ են պահանջում դատավորի անփոփոխելիության և անձեռնմխելիության սկզբունքները, քանի որ օրենսդիրը երբեմն ակտիվորեն փորձում է ազդել դատարանի վրա՝ օրենքով սահմանադրական դրույթները զգալիորեն «շտկելու» միջոցով⁴:

Ինչպես նշվեց վերևում, զգալիորեն «ճշգրտվել» է դատավորի անփոփոխելիության սահմանադրական սկզբունքի իրացման սահմանները: Սակայն, եթե համադրենք Սահմանադրության 66-րդ և 97-րդ հոդվածների բովանդակությունը, որով հաստատվում են օրենսդիր և դատական իշխանություն կրողների անձեռնմխելիության պարամետրերը, ապա ակնհայտ կդառնա, որ դրանք նույնաբովանդակ են:

Հաշվի առնելով այն, որ հատկապես

Սահմանադրական իրավունք

օրենսդրական իշխանությունն է, ի վերջո, ընդունում նորմեր, որոնք կոնկրետացնում են դատավորին պատասխանատվության ենթարկելու կարգն ու հնարավորությունը, սպա կարելի է եզրակացնել, որ դատական իշխանության դիրքերը՝ սահմանադրական միջոցներով նրա կրողների պաշտպանվածության առումով, խիստ ուժեղացման անհրաժեշտություն ունեն:

Եվ այդ առումով, իշխանությունների տարանջատման և դատական իշխանության անկախության սկզբունքների իրացման տեսանկյունից՝ հարկ է նկատել, որ՝ առանց հստակ սահմանադրական չափորոշիչների, չի կարելի իշխանության մեկ թևին վստահել մեկ ուրիշի կարգավիճակը հաստատելու հնարավորությունը:

Սահմանադրական չափորոշիչների թվում անհրաժեշտ է ամրագրել դատավորների ու սահմանադրական դատարանի անդամի կարգավիճակի միասնության ապահովման սկզբունքը՝ անկախ դատարանի տեսակից կամ այն ատյանից, որտեղ նրանք իրականացնում են դատական գործունեություն:

Դա դատական համակարգի զարգացմանը զուգընթաց վերաձվում է ավելի ու ավելի հրատապ լուծում պահանջող խնդրի, որի իրագործումը նպատակաուղղվելու է հենց դատական իշխանության անկախության սկզբունքի ապահովմանը: Կարծում ենք, որ ասվածի համատեքստում, անհրաժեշտ է նաև սահմանադրորեն ամրագրել պարտադիր պահանջ, ըստ որի՝ դատավորն իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար, այդ թվում՝ իր արտահայտած կարծիքի համար, եթե այն գրպարտություն կամ վիրավորանք չի պարունակում, չի կարող հետապնդվել կամ պատասխանատվության ենթարկվել: Միաժամանակ, հարկ է նաև կարևորել դատավորին անձեռնմխելիությունից զրկելու ընթացակարգերի սահմանադրական կարգավորման առաջնահերթությունը:

Տվյալ ուղղության սահմանադրական հիմքերի զարգացման մեջ առանձնահատուկ կարևորություն է ձեռք բերել ՀՀ դատական օրենսգիրքը, որի 11-րդ, 12-րդ, 15-րդ, 16-րդ, 17-րդ և 18-րդ գլուխները սահմանում են դատավորի կարգավիճակը, գործունեության երաշխիքները, դատավոր նշանակվելու ու նրա լիազորությունները դադարեցնելու, ինչպես նաև նրան կալանավորելու, որպես մեղադրյալ ներգրավելու, դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու ընթացակարգերը: Գրեթե միևնույն մոտեցումներ նախատեսված են «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով Սահմանադրական դատարանի անդամի իրավական կարգավիճակը բնութագրող դրույթների մասով:

III. Դատավարության սահմանադրական հիմքերն ամրագրված են Սահմանադրության 16-րդ, 18-րդ, 19-րդ, 20-րդ, 21-րդ, 22-րդ, 23-րդ, 24-րդ, 28-րդ, 30-րդ, 31-րդ, 109-րդ և մի շարք այլ հոդվածներում, որոնք կազմում են դատարանների՝ որպես դատական իշխանություն իրականացնող մարմինների գործունեության սահմանադրաիրավական հենքը:

Այս խմբի սահմանադրական դրույթները երաշխավորում են յուրաքանչյուրին իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունք, անկողմնակալ դատաքնության իրավունք, անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական պահանջի առկայություն, միևնույն հանցանքի համար կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիություն, ազգականի անձեռնմխելիությունը, տուժողի իրավունքների պետական պաշտպանություն և այլն:

Որպես դատավարության սահմանադրական հիմք դիտարկվում են՝ գործերի քննության հրապարակայնության և օրենքի ու դատարանի առջև հավասարության սկզբունքները, դատավարության մրցակցությունն ու կողմերի իրավահավասարությունը և այլն:

Դատական իշխանության սահմա-

Սահմանադրական իրավունք

նադրական հիմքերի այդ խմբում կան լուրջ բացթողումներ և շեղումներ համակարգվածության սկզբունքի իրացման տեսանկյունից: Այսպես, դատական իշխանության անկախության սկզբունքը պահանջում է նաև դատարանների գործունեության ընթացակարգերի և լիազորությունների սահմանադրական պարամետրերի սահմանում հատկապես գործի քննության ընթացքում: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ դատավարության հիմքերը ներկայացված են Սահմանադրության ոչ թե «Դատական իշխանությունը» վերտառությամբ գլխում, այլ Սահմանադրության մյուս գլուխներում, ինչը վկայում է դրանց ոչ համակարգված շարադրանքի և սահմանադրական, քրեական, քաղաքացիական ու վարչական դատավարության հիմքերի ամրագրման բացահայտ անհամամասնության մասին:

Եվ այդ կապակցությամբ, անհրաժեշտ է նկատել, որ նախ՝ դատավարությանը վերաբերող գրեթե բոլոր սահմանադրական նորմերը վերաբերում են քրեական գործերի քննության նկատմամբ դատարանների գործունեության հիմնական պարամետրերի սահմանմանը: Իսկ մյուս կողմից, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը գործնականում չի սահմանում քաղաքացիական և վարչական գործերով դատավարության հիմքերը:

Դատավարության մեջ սկզբունքորեն բաց է թողնվել այնպիսի հիմնարար սկզբունք, ինչպես, օրինակ, արդարադատության մատչելիությունը: Այն բացակայում է վերլուծվող նորմերի թվում և Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգ է ներմուծվել միայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայից:

Հիշյալ սկզբունքի ամրագրումը հույժ կարևոր է դատարանի՝ որպես իշխանության անկախ ու ինքնուրույն մարմնի լիազորությունների իրականացման տեսանկյունից, քանի որ դրա հենքի վրա են սահմանվում ոչ միայն քաղաքացիների

դիմումների ընդունման և դրանց պարտադիր քննության առնելու դատարանի պարտականությունները, այլև մատնանշվում է արդարադատություն իրականացնելու պետության պարտականությունների շրջանակը (օրինակ՝ դատարանների թիվն ու դատավորների թվակազմը, տարածքային առումով դատական պաշտպանության մատչելիությունը, ցանկացած վեճի դատական քննության հնարավորության առկայությունը և այլն):

Սահմանադրական ամրագրում չեն ստացել այնպիսի հիմնարար հիմունքներ, ինչպիսիք են արդարադատության իրականացմամբ պայմանավորված դատարանների կողմից կայացված որոշումների կատարման պետական ապահովման սկզբունքը, դատական վարույթի անմիջականությունը, հանրային իրավահարաբերություններում ծագած գործերի դատավարության ընթացակարգերի հատուկ բնույթը և այլն:

Նշված սկզբունքներն օրենսդրի կողմից դեռևս չեն ընկալվում իբրև հիմնարար, հետևաբար, չեն ստանում պետական պատշաճ երաշխիքներ: Արդյունքում զանգվածային բնույթ են կրում այն դեպքերը, երբ դատական ակտերը չեն կատարում ոչ միայն քաղաքացիներն ու կազմակերպությունները, այլև հենց պետությունը, ինչը դառնում է Եվրոպական դատարանի քննության առարկա մարդու իրավունքների բնագավառում թույլ տրված խախտումների առումով:

Այսպես, օրինակ, Վճռաբեկ դատարանը թիվ 3-10(ՏԴ)-2009, 3-11(ՏԴ)-2009, 3-7(ՎԴ)-2009 և 3-123(ՎԴ)-2009 քաղաքացիական գործերով կայացրել է վերջնական դատական ակտեր համարվող որոշումներ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի սեպտեմբերի 9-ի ՍԴՈ-758 որոշմամբ իրավաբանական ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28 հոդվածի դրույթները: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանի հիշատակ-

Սահմանադրական իրավունք

ված որոշմանը հաջորդող ժամանակահատվածում Ազգային ժողովը 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին ընդունված ՀՕ-233-Ն օրենքով փոփոխություններ և լրացումներ է կատարել այն հոդվածներում, որոնք արդեն ճանաչվել են Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր⁵:

Քանի որ դատական վարույթի հիմքերը համարվում են արդարադատություն իրականացնելու անհրաժեշտ գործիքներից մեկը, որը կոչված է ապահովելու մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, ուստի անհրաժեշտ է, որ դրանք ունենան սահմանադրական ամրագրում, ինչը դատական իշխանության անկախության ապահովման տրամաբանական պահանջն է:

Իշխանության մեկ թևի գործունեության հիմքերի սահմանումը չպետք է ամբողջովին գտնվի մեկ այլ թևի վարույթում, և սահմանադրական նորմերով պետք է ամրագրվեն այդ գործունեության իրականացման սահմանները և հիմնարար այն հիմունքները, որոնցից օրենսդիրը իրավունք չունի շեղվել:

Բացի դրանից, նշված խնդիրները հատուկ նշանակություն են ձեռք բերում դատական վարույթի իրավական հիմքերի դիմամիկ զարգացման գործընթացում: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը, որն ընդունվել է 1998 թվականի հուլիսի 1-ին, որում կատարվել են փոփոխություններ թվով 33 օրենքների և ՀՀ սահմանադրական դատարանի մի քանի որոշումների միջոցով: Այնուհաստի, որ Սահմանադրության նորմերում դատական վարույթի հիմքերին միասնական համակարգային մոտեցման բացակայությունը, դրան վերաբերող սկզբունքների դրույթների տարանջատվածությունը և բացթողումները, իր բացասական ազդեցությունն է ունենում ճյուղային օրենսդրության՝ որպես դատական վարույթի իրավական հիմքի ձևավորման վրա:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, որն ընդունվել է 1998 թվականի հունիսի 17-ին, նույնպես ենթարկվել է վերանայման թվով 28 օրենքների և ՀՀ սահմանադրական դատարանի երկու տասնյակից ավելի որոշումների միջոցով:

Իսկ նախկին ՀԽՍՀ-ի վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ 1985 թվականի օրենսգիրքը շարունակում է գործել նոր անկախ Հայաստանի Հանրապետությունում, ընդ որում, դրա նորմերը նույնպես անթերի չեն և սահմանադրական լրացուցիչ կարգավորման խնդիրներ են պահանջում: Այսպես, 1995-2007 թվականներին հիշյալ օրենսգրքի 223-րդ հոդվածում կատարվել են փոփոխություններ թվով 10 անգամ, սակայն մինչ օրս շարունակում է տեղ գտնել «ՀՀ Գերագույն դատարանի դատավորները քննում են ...» դրույթը, ինչը՝ որպես իրավակարգավորման բաց, պայմանավորված է «վարչական պատասխանատվության ինստիտուտի ոչ ամբողջական իրավակարգավորմամբ» և, որի հաղթահարումը վերապահված է օրենսդիրին⁶:

Ընդունվել են նաև այլ նորմատիվային ակտեր, որոնք կարգավորում են դատական վարույթի հետ կապված տարբեր հարցեր: Դա «Փաստաբանության մասին» 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ի ՀՀ օրենքն է, «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» 1998 թվականի մայիսի 5-ի ՀՀ օրենքը և այլն:

Այդպիսի փոփոխությունների արդյունքում Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում դատական վարույթն ստացավ նոր որակ, դատական իշխանության անկախության սկզբունքին ավելի համապատասխան: Սակայն, խնդիրներ դեռ կան, ինչն էլ հանգեցնում է նշված նորմատիվային բազմաթիվ ակտերի վերանայման ինչպես դատարանակազմության, այնպես էլ դատական վարույթի ոլորտում:

Բազմաթիվ հայ գիտնականներ հրատապ խնդիրներից նշում են արդարադա-

Սահմանադրական իրավունք

տության իրականացման նորմատիվային հիմքի անկախությունը, հաճախակի կատարվող օրենսդրական փոփոխությունները, դրույթների տարաբնույթ ընկալումը կամ դրանց միջև առկա հակասությունները, իսկ դա մեծ չափով վերաբերում է դատավարական օրենսդրությանը:

Հայաստանի Հանրապետության դատարանի՝ որպես դատական իշխանության մարմնի կազմակերպման ու գործունեության զարգացման նոր փուլը ենթադրում է օրենսդրությունում զգալի փոփոխությունների ու լրացումների կատարման և սահմանադրական դրույթների ընդլայնման անհրաժեշտություն հատկապես՝ դատարանակազմության, դատական վարույթի, դատավորի կարգավիճակի սահմանման, դատական գործունեության կազմակերպման և այլ ուղղություններում:

Կարծում ենք, որ ՀՀ Սահմանադրու-

թյան «Դատական իշխանությունը» գլուխը պետք է դասակարգվի և լրացվի նորմերով, որոնք կբովանդակեն դատական իշխանության՝ որպես պետական իշխանության տեսակի անկախությունն ու ինքնուրույնությունը սահմանող հիմնական պարամետրերը:

Դատական իշխանության անկախության հաստատման ցանկացած քայլ պետք է պայմանավորված լինի սահմանադրական ու օրենսդրական զարգացումներին նպաստող փոփոխությունների կատարման անհրաժեշտությամբ: Եվ ցանկացած պետական մարմին, որպեսզի կրի իրական իշխանություն, բացի հատկանշային ու կարգավիճակային տարրերից, պետք է տիրապետի նաև պետաիշխանական լիազորությունների իրականացման սեփական հնարավորություններին:

1. **Բաղիրյան Գ.** Դատաիրավական բարեփոխումները և Հայաստանի Հանրապետության նոր դատական համակարգը, Եր., 2002: **Ղանբարյան Ա.** Արդարադատության սահմանադրական հիմունքները Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2006: **Աշրաֆյան Ա.** Դատական իշխանությունը իշխանությունների տարանջատման համակարգում, Եր., 2008: **Պապոյան Ռ.** Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2002: **Նազարյան Հ.** Հայաստանի Հանրապետությունում դատական իշխանության կազմակերպման սահմանադրաիրավական հիմունքները // Սահմանադրական դատարան. տեղեկագիր, N4, 2001: **Հարությունյան Գ.** Դատական իշխանություն. համակարգային գործակցության եվրոպական զարգացումների փորձից, Եր., 2002 և ուրիշներ:

Ченурнова Н.М. Конституционные принципы судебной власти и проблемы формирования судебной системы в субъектах Российской Федерации. Ростов на Дону, 1999.

2. Հայաստանի Հանրապետության դա-

տական օրենսգրքի 3-րդ, 22-րդ, 70-72-րդ և մի շարք այլ հոդվածներ:

3. ՀՀ Սահմանադրության 97-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

4. Սահմանադրական դատարանի 2006-2009 թվականների որոշումների վերլուծությունից հետևում է, որ օրենքների դրույթների զգալի մասը ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր են ճանաչվել Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումների շրջանակում կամ իրավակիրառական պրակտիկայի կողմից դրանց տրված բովանդակության տեսանկյունից: Սահմանադրական դատարանի հաղորդումներն ընդունած որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ 2006, 2007, 2008, 2009 թվականների համար:

5. Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 23-ի ՍԴՈ-866 որոշման 2-րդ կետը:

6. Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 5-ի ՍԴՈ-864 որոշման 6-րդ կետը:

Роберт КАЛАШЯН

*Руководитель юридического департамента
Российско-Армянского (Славянского) университета,
Аспирант кафедры конституционного
и муниципального права юридического факультета
Российско-Армянского (Славянского) университета*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСНОВАНИЙ ОТРЕШЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТ ДОЛЖНОСТИ

Действующая Конституция устанавливает такие основания для постановки вопроса об отрешении, при которых оно фактически невозможно¹.

Институт отрешения от должности президента — импичмент (эта мера ответственности впервые была регламентирована в Конституции США) существует в большинстве стран с республиканской формой правления — статья 61 Основного закона ФРГ, статья 12 Конституции Ирландии и т.д. Отрешение от должности Президента РФ является одной из мер конституционно-правовой ответственности, закрепленной в Конституции.

Однако, действующая Конституция Российской Федерации излишне усложнила как процедуру привлечения Президента Российской Федерации к ответственности, так и ее действительность.

Самым существенным препятствием действительности механизма отрешения от должности является установленный статьей 93 Конституции Российской Федерации перечень оснований, при наличии которых Государственная Дума вправе возбу-

дить дело об отрешении Президента Российской Федерации от должности. Такими основаниями могут быть государственная измена или другое тяжкое уголовное преступление.

Таким образом, вопрос об ответственности Президента Российской Федерации за совершение таких преступных деяний, характеристика которых дана в ч. 2, 3 статьи 15 Уголовного Кодекса Российской Федерации, т.е. преступлений небольшой или средней тяжести остается открытым. Фактически Президент за совершение многих уголовных преступлений не может быть привлечен к ответственности, что, безусловно, нарушает один из базовых конституционных принципов — принцип равенства граждан перед законом и судом (ст. 19 Конституции РФ). Как по этому поводу справедливо отмечает С.А. Авакьян: «Возникает парадоксальная ситуация: на вершине власти может легально находиться уголовный преступник, не подлежащий

ответственности”².

Если мы проанализируем практику цивилизованных, демократических государств, прошедших длительную эволюцию, то увидим, что нигде нет примеров такого рода «обожествления» неприкосновенности фигуры президента. Как правило, основания привлечения президента к ответственности включают совершение им не только тяжкого преступления, но иных уголовных преступлений, и реже — проступков, нарушения конституции.

В США президент, согласно ст. II раздела 4 Конституции, подлежит импичменту даже по обвинению в совершении проступков (президент Б.Клинтон чуть было не лишился своего поста за лжесвидетельство). В Польше основанием ответственности президента является нарушение Конституции, закона или совершение преступлений (ст. 145 Конституции). Австрийская Конституция в качестве оснований ответственности президента выделяет нарушение им Конституции (ст. 142). Согласно Конституции Италии основанием ответственности президента является совершение им государственной измены и посягательства на Конституцию (ст. 90)³.

Как видим, механизм отрешения Президента Российской Федерации

от должности, в отличие от многих демократических государств мира, не получил достаточной правовой регламентации. Как отмечает Н.С. Бондарь: “Конституция и текущее законодательство должны не нивелировать, а, официально, на нормативно-правовом уровне признав сам факт существования несовпадающих интересов, конфликтов и социальных противоречий, предложить эффективные правовые средства их разрешения”⁴.

Принимая во внимание вышесказанное, с целью повышения действенности института импичмента и превращения его в более “оперативный” механизм, считаю необходимым принятие соответствующих поправок к Конституции Российской Федерации, расширяющие основания ответственности Президента — совершение любого уголовного преступления.

В обоснование последнего приведу определение, утвержденное на Конституционном Конвенте в Филадельфии, касающееся оснований импичмента должностных лиц, которое гласит: “High crimes and misdemeanors” (тяжкие преступления и преследуемые в судебном порядке проступки)⁵.

1. *Авакьян С.А.* Досрочное прекращение полномочий Президента РФ: пробелы, требующие юридического решения // Законодательство. 1999, № 3, с. 91

2. *Авакьян С.А.* Президент Российской Федерации: эволюция конституционно-правового статуса // Вестник МГУ. Серия 11. Право. 1998, №1, с. 37

3. Конституции государств Европы: В 3

т. / Под общей ред. Л.А. Окунькова. М., 2001.

4. *Бондарь Н.С.* Власть и свобода на весах конституционного правосудия: защита прав человека Конституционным Судом Российской Федерации. М., 2005, с. 23

5. *Story J.* Commentaries on the Constitution of the United States. Boston, 1858. Vol. 1, p. 559, 560.

Гарри ШАГИНЯН

*Аспирант кафедры гражданского права и
гражданско-процессуального права
Российско-Армянского (Славянского)
университета*

ИНСТИТУТ КРЕДИТНЫХ БЮРО В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Компании, предоставляющие кредитные отчеты (далее — «Кредитные бюро»), служат источником информации об использовании должником займа, согласно отчетам его кредиторов. Кредиторы используют данную информацию как дополнение к информации о кредитоспособности, которую они уже приобрели относительно должника, с целью принятия решения о выдаче кредита. Как часть этой системы, кредиторы мотивированы делиться данными о своем собственном опыте работы с должником, чтобы в будущем получить доступ к данным других кредиторов.

Таким образом, кредитная информация обязательно представляет кредитную «репутацию» должника, основываясь на его поведении по кредитам и платежам в течение определенного отрезка времени. В прошлом такая информация добывалась самим кредитором, которая часто могла содержать неполные или непроверенные данные. Во всем мире регуляция и консолидация этого рынка привела к созданию высокоавтоматизированных национальных компаний, которые собирают гораздо более детальную и полную информацию, и соблюдают многочисленные правила, установленные для защиты интересов должников.

Кредитные бюро дают кредиторам

информацию о прошлом поведении должника, как например соблюдение финансовых обязательств должником, которая используется кредитором для принятия решения об устойчивости должника и о его желании или возможности оплатить долг. В отсутствие такой информации, у должников вероятнее всего требовали бы предоставить гораздо больше данных о себе при обращении за кредитом и платить больше за доступ к кредиту. В странах, не имеющих развитую систему кредитной отчетности, кредиторы могут ошибочно выдавать кредиты должникам, у которых просроченные кредиты или дефолт с другим кредитором¹. Эти ошибки имеют результатом повышение стоимости кредитов для всех потребителей.

История кредитных бюро берет свое начало в США с 1860-ых годов. В Европе они появились в 1920-ых годах. Ранние кредитные бюро были результатом совместных усилий кредиторов определенного региона, например группы розничных продавцов, которые совместно собирали данные о своих клиентов и делились ими между собой, и действовали в интересах только своих членов. Обычно они ограничивали информацию кредитного отчета лишь данными о нарушениях.

В дополнение к фиксированию

имени, адреса и некоторой кредитной информации, эти бюро просматривали местные газеты с целью найти заметки об арестах, повышениях по должности, свадьбах и похоронах. Эти заметки скреплялись и приклеивались к бумажному кредитному отчету потребителя. Запросы на кредитный отчет конкретного потребителя тоже фиксировались в отчете.

Сначала и до 1970-ых годов кредитные бюро были отраслевыми. Кредитные бюро, спонсируемые банковской, финансовой индустрией или, например, отраслями розничной торговли не делили между собой информацию о кредитах или о запросах на отчет. Эта ситуация ограничивала возможность любого кредитора понимать полную долговую ситуацию потенциального должника.

В 70-ых годах с развитием компьютерных технологий отрасль кредитных бюро пережила новый виток развития. Те бюро, которые стали использовать компьютеры, осознали эффективность работы, что позволило им передавать данные быстрее и привлекать больше бизнеса.

В течение 80-ых годов содержание, хранение и обработка кредитной информации значительно изменились. Более точная информация сохранялась в электронном виде (имя, адрес, номер социальной карты и т.д.), сопровождаясь информацией о кредитах, запросах и иных публичных актах (например, банкротства, судебные процессы, аресты на имущество). Кредитные истории, которые когда-то зачитывались по телефону запросившему, теперь передавались электронным путем. В целом, компьютерные технологии, рыночные силы и FCRA придали импульс кредитным бюро трансформироваться из местных ассоциаций в «эффек-

тивные интегрированные системы, обслуживающие всё общество»².

В 2004 году в мире действовали более 40 кредитных бюро³. Существуют два типа кредитных бюро — публичные и частные⁴. Публичные кредитные регистры (PCRs) обычно управляются центральными банками, и доступ к ним открыт только авторизированному персоналу центрального банка и отчитывающимся финансовым институтам. Это создает двухсторонний поток данных между предоставляющими кредиты и PCR, как и в случае частных кредитных бюро.

Частные кредитные бюро получают данные о должниках от соответствующих кредиторов⁵. Они сопоставляют эту информацию с данными из других источников (суды, общественные базы, налоговые органы) и составляют файл для каждого должника. Кредиторы могут приобрести обратный поток консолидированных данных о лице, запрашивающим кредит, путем запроса кредитного отчета у кредитного бюро. Кредиторы, которые предоставляют свою частную информацию кредитным бюро, получают доступ к общей базе данных настолько, пока предоставленная информация точна и своевременна.

В Республике Армения в настоящее время действуют два кредитных бюро — одно публичное, при Центральном Банке РА, и одно частное.

При Центральном Банке РА действует Кредитный регистр, учрежденный 18-го ноября 2002 года Решением Совета Центрального Банка РА. Пользователями информации Кредитного регистра являются банки, кредитные организации, заемщики и Центральный банк. Заемщик

Гражданское право

может получить у Кредитного регистра информацию относительно себя с целью проверки точности этой информации, предоставления в другую кредитующую организацию (не являющийся банком или кредитной организацией) или с иными целями. Информация Кредитного регистра также используется Центральным Банком для оценки рисков кредитного портфеля коммерческих банков и кредитных организаций.

Информацию в регистр предоставляют банки и кредитные организации. Банки и кредитные организации предоставляют в Кредитный регистр информацию обо всех кредитах, превышающих 1,5 млн. драмов и без ограничения обо всех просроченных кредитах. Данные предоставляются в течение трех дней с момента заключения кредитного договора, и обновляются после каждого изменения тоже в течение трех дней. Что касается кредитных карточек, кредитных линий и овердрафтов, то изменения данных по ним предоставляются в регистр каждый первый рабочий день недели⁶. С этой точки зрения Кредитный регистр имеет преимущество в отношении частного кредитного бюро, так как по сложившейся практике банки предоставляют данные в кредитное бюро ежемесячно.

В состав информации, передаваемой банками и кредитными организациями в Кредитный регистр, входят:

* индивидуальные данные о заемщике, а в случае юридического лица, также о его участниках (имя/наименование, фамилия, адрес, организационно-правовая форма, исполнительный директор и т.д.);

* данные о кредитном договоре (даты заключения договора, предоставления кредита, предоставленная, погашенная сумма, фактический ос-

таток, просроченная сумма и т.д.);

* общие сведения о заемщике (резидентство, отраслевая принадлежность, аффилированность и т.д.);

* данные о залоге (предмет залога, сумма и т.д.).

Оборот информации между Центральным банком, банками и кредитными организациями полностью происходит с использованием межбанковской компьютерной сети CBANet, членами которого являются все банки. Заемщикам информация относительно них предоставляется только в бумажной форме.

Кредитный регистр предоставляет два вида информации — текущую и периодическую. Текущая представляет собой предоставление информации о физическом и юридическом лице по запросу банка или кредитной организации. Предоставление периодической информации представляет собой предоставление ежемесячных данных относительно суммарных обязательств всех имеющих в системе заемщиков данного банка или кредитной организации.

Текущая информация включает предоставление двух видов информации — стандартную и не стандартную. Стандартная информация включает информацию в основном о деталях кредитного договора, в то время как нестандартная информация включает все введенные в регистр данные относительно данного заемщика, кроме наименования банка, предоставившего кредит.

Банки и кредитные организации имеют право получать информацию только относительно своих клиентов или лиц, обратившихся к ним за кредитом.

Действующее в Армении единственное частное кредитное бюро — ACRA Credit Reporting Agency — бы-

ло основано в январе 2004 году американской компанией Credential Inc. В настоящее время бюро уже заключило договоры со всеми банками Армении, основными кредитными организациями, микрофинансовыми организациями, страховыми компаниями и компаниями, предоставляющими коммунальные услуги. Стратегическим партнером ACRA и одним из акционеров компаний является одна из старейших компаний в этой области — американская “Dup & Bradstreet”. ACRA имеет 24 акционера, среди которых большинство банков, действующих в РА, Центральный банк, и несколько других организаций.

По сравнению с другими странами СНГ, институт кредитных бюро достаточно развит в Армении. По данным Всемирного банка, частное кредитное бюро содержит кредитные истории о 34,5 % взрослого населения страны (в то время как государственный кредитный регистр — только о 4,4 %) ⁷.

Долгое время кредитное бюро действовало без специального законодательного регулирования, однако 22 октября 2008 года был принят Закон РА «Об обороте кредитной информации и деятельности кредитных бюро», которое регулировало уже фактически состоявшийся институт ипотечного бюро.

Закон устанавливает основные понятия, связанные с данным институтом, порядок создания и деятельности кредитных бюро, порядок оборота кредитной информации. Согласно закону, объем информации, передающийся источником кредитной информации кредитному бюро, устанавливаются договором между ними. Запрещается сбор информации относительно состояния здоровья, расо-

вой, религиозной принадлежности, предков, этнического происхождения, социального положения, политических взглядов, членства в других объединениях, предпочтениях лица.

Согласие субъекта кредитной информации обязательно для получения кредитного отчета каждый раз, за исключением случаев когда такое согласие выдано на весь период данных правоотношений. Субъект кредитной информации также может запретить кредитному бюро продавать или предоставлять любые сведения относительно себя, такой запрет действует в течение трех лет и может быть обновлен ⁸. Субъект кредитной информации не может запретить распространение отдельных частей кредитного отчета относительно самого себя. Субъект кредитной информации имеет право ежегодно бесплатно получать один кредитный отчет относительно себя. Иными гарантиями прав лица являются закрепленные законом право обжаловать сведения в наличие у кредитного бюро, исправлять и добавлять их, ознакомиться со сведениями относительно лиц, предоставляющих сведения в кредитное бюро, получать имена (наименования) лиц, которые в течение последнего года запрашивали информацию относительно субъекта кредитной информации.

Таким образом, создается система, которая должна позволить субъекту кредитной информации беспрепятственно ознакомиться с информацией относительно себя и управлять этой информацией путем ее обжалования, исправления, добавления или запрета на распространение. В свете вышесказанного, а также учитывая

Гражданское право

важность данного института для развития кредитования населения и юридических лиц, принятие Закона, безусловно, являлось крайне необходимой мерой, но в Законе есть ряд неудачных формулировок и спорных положений, которые мы рассмотрим ниже.

Во-первых, обратим внимание на основные определения, данные в законе. Так по закону субъектом кредитной информации является физическое или юридическое лицо, в отношении которого собирается кредитная информация, обрабатывается, формируется и сохраняется кредитная история, или в отношении кредитной истории которого в кредитное бюро делается запрос. Таким образом, эта статья отсылает нас к понятиям кредитная информация и кредитная история для понимания понятия субъекта кредитной информации.

Закон также определяет кредитную историю как динамику кредитной информации, сформированной и (или) обработанной кредитным бюро. А кредитная информация, согласно п. 1 ст. 11 Закона, это информация относительно принятых на себя обязательств субъекта кредитной информации, которая показывает долги, платежи, привычки платежей или информация относительно обязательств или их выполнения.

То есть субъект кредитной информации — это лицо в отношении, которого собирается кредитная информация и создается кредитная история. Кредитная история — это динамика кредитной информации, а кредитная информация — это определенные данные о субъекте кредитной информации. Законодатель создал замкнутый круг, анализируя который невозможно понять с какого момента лицо

становится субъектом кредитной информации.

Например, согласно ч. 5 ст. 3 Федерального закона РФ «О кредитных историях», субъект кредитной истории - физическое или юридическое лицо, которое является заемщиком по договору займа (кредита) и в отношении которого формируется кредитная история. Такое определение достаточно ясно определяет лицо, являющееся субъектом кредитной информации, но существенно сужает круг информации собираемой относительно субъекта кредитной информации кредитными бюро, ограничивая ее только информацией по договорам займа. По нашему мнению, определение субъекта кредитной информации должно быть изменено и сформулировано следующим образом: субъект кредитной информации — это лицо, которое вступило в договорные отношения с отложенным платежом и в отношении которого собирается кредитная информация и создается кредитная история.

Для составления наиболее полной кредитной истории лица, необходимо, чтобы собирались данные не только о договорах займа, но и обо всех иных финансовых обязательствах лица, таких как, например обязательства по коммунальным платежам, сотовым телефонам и т.д. С этой целью кредитное бюро заключает договоры о предоставлении информации с соответствующими организациями, однако предоставление информации этими организациями о своих клиентах без их согласия является незаконным и противоречит конституции. Так, абзац второй ст. 23 Конституции РА гласит: «Запрещается сбор, хранение, использование и распространение сведений о личности без его согласия не иначе

как это предусмотрено законом. Запрещается использование и распространение сведений, касающихся личности, если это противоречит целям сбора сведений или не предусмотрено законом».

В данном случае передача, например телефонной организацией, данных о просроченных долгах своих клиентов кредитному бюро с целью составления кредитной истории и ее использования при оценке кредитоспособности лица, не может быть отнесено к целям сбора таких сведений.

С целью устранения вышеописанного противоречия, предлагаем включить в Закон статью со следующим содержанием: «Кредитная информация представляется в кредитное бюро только при наличии на это письменного или иным способом документально зафиксированного согласия субъекта кредитной информации».

На первый взгляд такая формулировка существенно ограничивает

круг предоставляемой в кредитное бюро информации, однако по нашему мнению, рынок сам создаст условия, способствующие даче такого согласия субъектами кредитной информации, так как в противном случае такие лица будут сталкиваться с дополнительными процедурами при попытке получения кредита.

В целом, принятие Закона «Об обороте кредитной информации и деятельности кредитных бюро» может иметь позитивное влияние на развитие как института кредитных бюро, так и в общем на развитие рынка ипотечного кредитования. Кредитные бюро и регистры имеют возможность значительного расширения доступа к кредитам. Делясь информацией, они помогают кредиторам оценивать риски и размещать кредиты эффективнее. Они также освобождают людей от необходимости надеяться только на личные связи при попытке получить кредит.

---

1. **Kate Gibson** "Lending Abroad: The Credit Concept Spreads," Collections & Credit Risk (August 2001).

2. **Daniel B. Kline** "Credit Information Reporting," The Independent Review, p. 331.

3. **Matuszyk A., Thomas L.** "The Evolution of Credit bureaus in European countries", The Capco Institute Journal of Financial Transformation, p. 137.

4. **Miller M. J.** 2003, "Credit reporting systems around the globe: the state of the art in public credit registries and private credit reporting firms," in Miller, M. J., ed., Credit reporting systems and the international economy, MIT Press, Cambridge, MA.

5. **Jappelli T. and M. Pagano** 1999, "Information sharing, lending and defaults: crosscountry evidence," CSEF Working

Paper No. 22, Centres for Studies in Economics and Finance, University of Salerno, Italy.

6. П. 8 «Порядка создания информационной системы кредитоспособности клиентов действующих на территории Республики Армении банков, кредитных организаций, филиалов иностранных банков - кредитного регистра, и участия действующих на территории Республики Армении банков, кредитных организаций, филиалов иностранных банков в кредитном регистре».

7. **Doing Business** 2010: Armenia. World Bank. 2009, p. 27.

8. Ч. 5 п. 1 ст. 19 Закона РА «Об обороте кредитной информации и деятельности кредитных бюро».

Գարեգին ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ պատգամավորի օգնական,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանող

ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԵՐԸ

ՄՐՅԱԿՅԱՅԻՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Դատավարական օրենսդրության ցանկացած փոփոխություն, մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքի

մշակումը և ընդունումը, դրա հետագա կատարելագործումը, առաջին հերթին, նշանակում է դատավարության հիմնարար սկզբունքների վերակառուցում և շտկում: Քաղաքացիական դատավարությունում, ի թիվս այլ բարեփոխումների, դա առաջին հերթին վերաբերում է մրցակցության սկզբունքի ներդրման և կիրառման հիմնախնդրին: Եվ քանի որ հասարակության մեջ, սեփականատիրական հարաբերություններում տեղի են ունեցել այնպիսի էական փոփոխություններ, որոնց հետևանքով քաղաքացիական իրավունքը ներկայումս կորցրել է իր «հանրային» բնույթը և դարձել իրական մասնավոր իրավունք, դատավարության կողմերի մրցակցությունն արդեն պետք է հենվի (իրականացվի) ոչ թե պետական մարմնի՝ դատարանի, այլ հենց իրենց՝ դատավարության կողմ հանդիսացող նյութաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների ակտիվ գործունեության վրա: Սա է այն հիմնական պատճառը, որ ժամանակակից դատավարագիտությունը, դատավարության օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան քաղաքացիական դատավարությունում առաջնահերթ, առանցքային նշանակություն են տալիս կողմերի մրցակցությանը, որն այսօր քննարկ-

վում և սահմանվում է ոչ միայն որպես դատավարության «շարքային» սկզբունք, այլ նաև որպես դատական պաշտպանության ինքնուրույն սկզբունք-կառուցակարգ:

Նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով դատարանն անհրաժեշտության դեպքում ոչ միայն կարող էր կողմերին առաջարկել որոշակի ապացույցներ ներկայացնել, այլև կարող էր դրանք հավաքել սեփական նախաձեռնությամբ՝ դրանով իսկ դատավարությունում կանխորոշելով քննչական (ինկվիզիցիոն) հիմքի առկայությունը:

Մինչև դատաիրավական բարեփոխումները գործող դատավարական նորմերով դատարանը, չսահմանափակվելով կողմերի ներկայացրած ապացույցներով, պարտավոր էր ձեռք առնել օրենքով նախատեսված բոլոր միջոցները՝ գործի փաստական հանգամանքները բացահայտելու համար: Այլ կերպ ասած՝ դատարանը պետք է ապացույցներ հավաքեր իր նախաձեռնությամբ:

Ինչպես իրավագիտորեն նշել է Վ.Մ. Ժույկովը, մրցակցության սկզբունքը ձևականորեն հռչակվեց 1964թ. հունիսի 4-ի Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասում, սակայն ամբողջովին չեզոքացվեց դատավարության մյուս սկզբունքներով, որի արդյունքում ապացույցների հավաքման պարտականությունը դրվեց դատարանի վրա: Վերջինս պետք է իրականացներ իր համար ոչ յուրահատուկ «քննչական ֆունկցիա» քաղաքացիա-

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ԴԱՏԱՎԱՐ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

կան գործերով¹: Դա, թերևս, պայմանավորված էր նրանով, որ սոցիալիստական դատավարական իրավունքը հիմնականում հարմարեցված էր պետական շահերի պաշտպանությանը, և դատարանը, օժտված լինելով մեծ լիազորություններով ու, փաստորեն հանդիսանալով դատավարության տերը, պետք է իրականացներ այդ պաշտպանությունը: Եվ քանի որ այդ ժամանակ խորհրդային տնտեսության մեջ գոյություն չուներ շուկայական հարաբերություններ, դատավարությունը հանգեցվում էր միայն քաղաքացիների միջև ծագած կենցաղային գործերի քննությանն ու լուծմանը, որով նվազագույնի էր հասցված դատավարության մասնակիցների, այդ թվում՝ կողմերի դերը ճշմարտության բացահայտման գործում:

Ներկայումս գործի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների ապացուցման պարտականությունն ընկած է կողմերի և գործին մասնակցող այլ անձանց վրա, իսկ դատարանը կողմերի միջնորդությամբ կարող է օժանդակություն ցուցաբերել ապացույցների հավաքման հարցում: Այսինքն՝ մրցակցության սկզբունքը ելնում է՝ «Ապացուցում է նա, ով շահագրգռված է» աքսիոմից: Հայցային վարույթի գործերով հենց կողմերը՝ հայցվորն ու պատասխանողն են կրում ապացուցման բեռը: Իսկ ոչ հայցային (հատուկ) վարույթի գործերով ապացուցման պարտականությունն ընկած է դիմողի և այլ շահագրգիռ անձանց վրա:

Միաժամանակ պետք է ընդգծել այն կարևոր հանգամանքը, որ կողմերի մրցակցությունն անհնար է քննարկել առանց դրա կազմակերպման և ղեկավարման գործում դատարանի ունեցած դերին և իրավասություններին անդրադառնալու:

Մրցակցության սկզբունքի կարգավորումն արդյունավետ կարող է լինել միայն այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ ռոմանագերմանական իրավական ըն-

տանիքում գործառում է, այսպես կոչված, «քննչական հիմունքներով կառուցված», բայց և միաժամանակ մրցակցային հանդիսացող դատավարությունը: Այսինքն՝ պետք է հստակորեն գիտակցել, որ, այսպես կոչված, «մաքուր և անխառն» մրցակցությունը միայն բարիք չէ, որ կարող է բերել:

Ռոմանագերմանական և անգլո-սաքսոնական համակարգերում գործառող մրցակցային դատավարությունների բաղդատումը հնարավորություն է ընձեռում՝

1) կարգավորելու մրցակցության սկզբունք-կառուցակարգի բոլոր դրսևորումները քաղաքացիական դատավարության տարբեր փուլերում և ինստիտուտներում,

2) որոշարկելու դատարանի դերը գործի նյութաիրավական կողմի հետազոտման հարցում,

3) օպտիմալ ձևով լուծելու ապացուցման հարցում կողմերի իրավունքների և դատարանի լիազորությունների հավասարակշռման հարցը,

4) մերժելու միայն ընդհանուր իրավունքի երկրներում գործառող և մեր իրավունքի պատմությանն ու պրակտիկային անհարիր «պարտիզանական» կամ «գլադիատորական» մրցակցությունը²:

Ընդհանուր իրավունքի երկրների քաղաքացիական դատավարության մեջ կողմերը և նրանց փաստաբանները գործերը վարում են, այսպես կոչված, «պարտիզանական» մեթոդներով: Կողմերը չեզոքության կամ օբյեկտիվության չեն հավակնում, անում են ամեն ինչ՝ վարույթում հաջողության հասնելու համար: Նրանք ձգտում են գործի ելքով չշահագրգռված և ապացուցման մեջ պարտավորություն չունեցող դատարանում հետազոտել գործով ճշմարտությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ բոլոր ապացույցները: Բայց քանի որ ապացույցները ներկայացնելու նախաձեռնությունը վերապահված է միայն

Քաղաքացիական դատավարություն

կողմերին, ուստի նրանք ընտրում են միայն այն ապացույցները, որոնք ձեռնտու են իրենց: Այն կողմը, որին դեմ են ապացույցների մեծամասնությունը, դատավարության ընթացքում ստանձնում է քննիչի դեր, փորձում է գտնել և դատարան ներկայացնել առավել ծանրակշիռ ապացույցներ: Հենց այս հանգամանքն է օգնում դատարանին գործով ճշմարտությունը բացահայտելու հարցում:

«Պարտիզանական» մեթոդներով գործը վարելու եզրույթը հանրաճանաչ է անգլիական և ամերիկյան իրավաբանական գրականության մեջ և խորհրդանշում է այն վարույթը, որի ընթացքում կողմը փորձում է գործը շահել նույնիսկ վկային հեղինակագրկելու, փաստերը թաքցնելու և այլ միջոցներով:

Անգլիական և ամերիկյան դատավարագետները գտնում են, որ պարտիզանական մեթոդները, վերջին հաշվով, հանգեցնում են բոլոր ապացույցները դատարան ներկայացնելուն: Բացի այդ, նշված մեթոդը հաճախ խանգարում է վեճի խաղաղ լուծմանը, լարվածություն է ստեղծում կողմերի հարաբերություններում, որի արդյունքում դատարանն ստանում է գործը լուծելու համար անհրաժեշտ բոլոր ապացույցները:

Գործի վարման «պարտիզանական» մեթոդների ամենացայտուն դրսևորումը խաչաձև հարցաքննությունն է, որն իր մեջ ներառում է փաստերի և հարցաքննվողի անձնավորության մասին հարցեր: Սա վկաների համար բավականաչափ ստորացուցիչ պրոցեդուրա է, որը սարսափեցնում է նրանց, բայց և ստիպում է ճիշտ վկայություն տալ:

Ընդհանուր իրավունքի համակարգի երկրներում մրցակցության ակնհայտ դրական կողմերը, սակայն, ծածկվում (ի չիք են դառնում) փաստաբանական օգնության թանկարժեքության պատճառով: Դատական ծախսերը երբեմն նույնիսկ անհամաչափ են լինում հայտարարված պահանջներին: Թեկուզև արտասահմանյան շատ երկրներում արտո-

նություններ են սահմանված չքավոր բնակչությանն իրավական օգնություն ցույց տալու համար, այնուամենայնիվ, այդ երկրների ոչ բոլոր քաղաքացիներն են արժանապատվորեն ընկալում մրցակցության առավելությունները³:

Մրցակցության սկզբունքն իր արտահայտությունն է գտել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի⁴ 6-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության հիման վրա: Միանգամայն համամիտ ենք Ս.Վ. Բարխուդարյանի հետ, ով այսպիսի ձևակերպումը համարում է «ժլատ»՝ նշելով, որ այն չի բացահայտում մրցակցության սկզբունքի հիմնական բովանդակությունը, արտահայտման ձևերը՝ դրանով իսկ դժվարամատչելի դարձնելով քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության ամբողջ ընթացքը⁵:

Ինչպես նշում է Ս.Ս. Ավետիսյանը, դատարանի դերը չպետք է նսեմացվի կողմերի մրցակցության սկզբունքով և այլ հանգամանքներով⁶: Դա նշանակում է, որ ԶԴՕ 6-րդ հոդվածը լրացման կարիք ունի: Մենք համամիտ ենք պրոֆ. Ռ.Գ. Պետրոսյանի այն տեսակետին, որ ԶԴՕ 6-րդ հոդվածն անհրաժեշտ է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 2-րդ և 3-րդ մասերով.

«2. Կողմերն օգտվում են ապացույցներ ներկայացնելու, դրանց հետազոտմանը մասնակցելու և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու հավասար իրավունքից:

Դատարանը, պահպանելով օբյեկտիվություն և անաչառություն, ղեկավարում է դատավարությունը, անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման համար, գործին մասնակցող անձանց բացատրում է նրանց իրավունքներն ու պարտականու-

Քաղաքացիական դատավարութուն

թյունները, նախազգուշացնում է դատավարական գործողությունները կատարելու կամ չկատարելու հետևանքների մասին և նրանց աջակցություն է ցույց տալիս իրենց իրավունքներն իրականացնելու հարցում»:

Սրանից կհետևի, որ պետությունը չի հռչակում անարխիկ մրցակցություն ու քաշվում մի կողմ: Երբ դատարանն անհրաժեշտ և հավասար պայմաններ է ստեղծում կողմերի մրցակցության համար, դրանով իսկ նա գործի հանգամանքների լրիվ և բազմակողմանի հետազոտման հիմք է ստեղծում, միակողմանիություն հանդես չի բերում, հավասար հնարավորություններ է ընձեռում կողմերի համար, անկողմնակալ ձևով հետազոտում է երկու կողմերի ներկայացրած ապացույցներն էլ. հավասարապես քննարկում և լուծում է նրանց միջնորդությունները, ապացույցները գնահատելիս ցուցաբերում է հավասար մոտեցում, իր ներքին համոզումը ձևավորում է դատաքննության ընթացքում և հավասար պայմաններում հետազոտված, կողմերից յուրաքանչյուրին թեր և դեմ խոսող ապացույցների հիման վրա: Երբ նա բացատրում է կողմերին նրանց կնքած հաշտության համաձայնության հետևանքները, երբ օգնում է կողմերին ապացույցներ ձեռք բերելու հարցում, նպաստում է գործի հանգամանքների, կողմերի իրական իրավունքների ու պարտականությունների պարզաբանմանը, դրանով իսկ ապահովում է արդարադատության որակը, մարդու, քաղաքացու կամ կազմակերպության իրավունքի պաշտպանությունը չի թողնում հենց այդ սուբյեկտին, որը շատ հաճախ չի կարող ինքն անել այդ: Պետությունը շահագրգռված է իր քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների ու շահերի պաշտպանության հարցում, որն առանց դատարանի միջամտության և ակտիվության հնարավոր չէ իրականացնել, հատկապես՝ եթե կողմերից մեկը չունի պրոֆեսիոնալ ներկայացուցիչ⁷:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մրցակցային դատավարությունը միայն որպես կողմերի «պարտականություն» սահմանելը հաջողված համարել չի կարելի: Ճիշտ է, մրցակցության վերաբերյալ օրենսդրության իմպերատիվ դրույթները կողմերի համար պարտադիր են, սակայն մրցակցությունն, ըստ մեզ, առաջին հերթին իրավունք է: Այդ իմաստով կարելի է համաձայնվել Վ.Ա. Ռյազանովսկու հետ, ով մրցակցությունը սահմանում է որպես «փաստացի նյութի հավաքման և գործով ապացույցների որոնման կողմերի իրավունք»⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ չդադարող բանավեճ կա քաղաքացիական դատավարության խնդիրների հետ մրցակցության սկզբունքի հարաբերակցության, քաղաքացիական գործը ճիշտ և արագ քննելու և լուծելու հարցում:

Ընդ որում, հեղինակների կողմից արտահայտվում են միանգամայն հակադիր կարծիքներ. կա՛ն ընդհանրապես դատարանին գրկել քաղաքացիական գործերով ապացուցում իրականացնելու իրավունքից⁹, կա՛ն ճանաչել ապացույցներ հավաքելու գործում կողմերին օգնելու դատավորի իրավունքը¹⁰:

Դատարանի հիմնական դերն այն է, որ նա արդարադատություն իրականացնելու միջոցով առավելագույնս ապահովի, պաշտպանի քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց, ամբողջ պետության իրավունքներն ու ազատությունները:

Մենք կողմնակից ենք Մ.Ա. Ֆոկինայի արտահայտած այն մտքին, որ ժամանակակից օրենսդրությունը թույլ է տալիս խոսել դատարանի և շահագրգիռ անձանց դատավարական համագործակցության մասին: Դատավարական համագործակցությունը մրցակցության կարևորագույն տարր է: «Դատավարական համագործակցություն»-ը դատարանի և գործին մասնակցող անձանց

Քաղաքացիական դատավարություն

համատեղ գործունեությունն է՝ ուղղված գործի փաստական հանգամանքների և ապացուցման միջոցների բացահայտմանը¹¹: Տվյալ դեպքում համագործակցությունն այն է, որ դատարանը, գործին մասնակցող անձանց բացատրելով նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները, ցույց տալով օժանդակություն և հսկելով գործունեությունը, միաժամանակ լուծում է արդարադատության արագ և ճիշտ իրականացման խնդիրը:

Անհրաժեշտ է համաձայնվել այն դատավարագետների հետ, ովքեր դատարանին (թեկուզև պայմանականորեն) համարում են ապացուցողական գործունեության սուբյեկտի:

Մեր համոզմամբ՝ հայ օրենսդիրը ևս զննեցել է այս ճանապարհով: Այսպես՝ ՔԴՕ 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացուցման ենթակա փաստերը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա: Նույն օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն գործին մասնակցող անձը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել գործին մասնակցող կամ չմասնակցող այլ անձից, որի մոտ այն գտնվում է, իրավունք ունի տվյալ ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ դիմել դատարան: Նշված երկու նորմերը հստակորեն ցույց են տալիս, թե դատարանն ինչպիսի դեր ունի ապացուցողական գործընթացում: Դատարանը պարտավոր է ձևավորել հայցվորի, պատասխանողի և գործին մասնակցող այլ անձանց ապացուցողական կարողությունը և դրանով իսկ ստեղծել արդյունավետ պայմաններ դատավարությունում մրցակցությունը կազմակերպելու համար: Դատավորի՝ մրցակցային դատավարության ղեկավարման գործառնությունները հանգում են նրան, որ դատարանը կող-

մերին, այլ շահագրգիռ անձանց բացատրի, թե ինչ ապացույցներով նրանք կարող են հաստատել իրենց պահանջների և առարկությունների հիմքերը, թե կողմերը կարող են ներկայացնել անհրաժեշտ ապացույցները, նրանք դժվարություն ունենալով ապացույցները ներկայացնելու հարցում, և արդյո՞ք այդ դժվարությունները հանգեցնում են ապացույցները ձեռք բերելու անհնարինության: Ապացույցները պահանջելու միջնորդություններ ներկայացնելու դեպքում դատավորը պարտավոր է նրանց օժանդակել ապացույցներ ձեռք բերելու հարցում¹²: Դատարանը գիտի իրավունքը, հետևաբար՝ քննվող գործում նրան հեշտ է որոշել կողմերի ապացուցողական կարողությունները:

Կարծում ենք, որ դատարանին անհրաժեշտ է իրավունք վերապահել կողմերին և գործին մասնակցող այլ անձանց առաջարկելու ներկայացնել անհրաժեշտ ապացույցներ: Դրանով մրցակցության պայմաններում դատարանը պարտավոր չի լինի հավաքել ապացույցներ, ուստի նա այդ կառաջարկի անել իրենց՝ կողմերին, կխթանի, կկազմակերպի մրցակցությունը: Հակառակ դեպքում հասկանալի չի լինի, թե ինչու է ՀՀ Սահմանադրության 91-րդ հոդվածն ամրագրում, որ ՀՀ-ում արդարադատությունն իրականացնում են դատարանները: Եթե արդարադատության որակի համար դատարանն է պատասխանատու, ապա նա էլ պետք է վերջնականորեն որոշի գործը ճիշտ լուծելու համար հետազոտվելիք ապացույցների շրջանակը և մրցող կողմերին օժանդակի ճշմարտության բացահայտման հարցում¹³: Հետևաբար, ՔԴՕ 48-րդ հոդվածն անհրաժեշտ է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 11 մասով.

«11. Դատարանն իրավունք ունի կողմերին և գործին մասնակցող այլ անձանց առաջարկելու ներկայացնել անհրաժեշտ ապացույցներ»:

Ինչպես նշվեց, գործին մասնակցող անձը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել գործին մասնակցող կամ չմասնակցող այլ անձից, որի մոտ այն գտնվում է, իրավունք ունի տվյալ ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ դիմել դատարան: ԲԴՕ 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուսումնասիրությունից բխում է, որ այդ միջնորդությունում պետք է նշվեն հետևյալ հանգամանքները՝

- 1) ապացույցը,
- 2) գործի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքները, որոնք կարող են հաստատվել այդ ապացույցով,
- 3) ապացույցի գտնվելու վայրը, եթե այն հայտնի է:

Միջնորդության քննարկման արդյունքում դատարանը կայացնում է որոշում:

Մեր կարծիքով, միջնորդությունում պետք է անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե ինչու գործին մասնակցող անձն ինքը չի կարող ձեռք բերել անհրաժեշտ ապացույցը: Հակառակ դեպքում կնշանակի, որ եթե կողմն իր միջնորդությունում հստակորեն նշի ապացույցը, անդրադառնա այն հանգամանքներին, որոնք կարող են հաստատվել այդ ապացույցով (այսինքն՝ պահպանի ապացույցների թույլատրելիության և վերաբերելիության կանոնները) և իմանալու դեպքում էլ հայտնի ապացույցի գտնվելու վայրը, ապա դատարանը որևէ իրավական հիմք չի ունենա մերժելու այդ միջնորդությունը: Բայց չէ՞ որ ԲԴՕ 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին մասադատությունը սահմանում է, որ դատարանի այս «օգնությունից» անձը կարող է օգտվել միայն այն դեպքում, երբ հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել: Այսինքն՝ դատարանը պետք է բավարարի միջնորդությունը միայն այն դեպքում, երբ հանդգնում է, որ անձն այդ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերելու հնարավորությունից զրկված է եղել: Աներկբա է, որ այս

բացի լրացման ուշացումը կարող է բերել այն իրավիճակին, որ կողմերն սկսեն չարաշահել ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ դատարան դիմելու իրենց իրավունքը և դատարանը դարձնեն «ապացույցներ հայթայթելու գործիք»: Նշենք, որ այս հարցում ավելի գրագետ է վարվել ռուս օրենսդիրը, սահմանելով, որ միջնորդությունում, ի թիվս այլ հանգամանքների, պետք է անդրադարձ կատարվի նաև «ապացույցի ստացմանը խոչընդոտող պատճառներին» (ՌԴ քաղ. դատ. օր.¹⁴ 57-րդ հոդ. 2-րդ մաս): Նման ձևակերպումն էլ, սակայն, ըստ մեզ, որոշակիորեն պակասավոր է, քանի որ միայն պատճառներին անդրադառնալը բավարար չէ. անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ ստեղծված հանգամանքն անհնարին է դարձնում ապացույցի ստացումը:

Մեկ այլ բացթողում: ՀՀ ԲԴՕ 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասից բխում է, որ ապացույցներն անհրաժեշտ են միայն որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար, մինչդեռ ապացույցները կարող են «ծառայել» նաև այդպիսի հանգամանքների հերքման նպատակով: Այս հարցը ևս ՌԴ օրենսգրքով ավելի ճիշտ է լուծված:

Նշված բացթողումները լրացնելու համար առաջարկում ենք ԲԴՕ 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի երկրորդ մասադատությունը «հաստատվել» բառից հետո լրացնել «կամ հերքվել», իսկ «ապացույցով» բառից հետո՝ «ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերելու անհնարինության հիմնավորումը» բառերով:

Որպեսզի վերը նշված «դատավարական համագործակցություն»-ը լինի արդյունավետ և հստակորեն ծառայի իր նպատակին, անհրաժեշտ է, որ հայացադիմումը վարույթ ընդունելուն (քաղաքացիական գործի հարուցմանը) անմիջականորեն հաջորդի քաղաքացիական գործը դատաքննության մասնավարատրաստելու փուլը: Նախապատրաստման փուլը ցանկացած քաղաքացիական

Քաղաքացիական դատավարություն

գործի ճիշտ լուծման հիմքն է, որի վրա բարձրանում է կոնկրետ գործով արդարադատության ողջ համակարգը: Այդ փուլի անմիջական նպատակը գործի ճիշտ և ժամանակին քննությունը հենց առաջին դատական նիստում ապահովելը, դատական քաջքշուկից և գործի քննության ձգձգումից խուսափելն է¹⁵: Հարկ է նշել, որ սկսած ԲԴՕ ընդունումից մինչև 2007թ. դեկտեմբերի 31-ը օրենսդիրը նախապատրաստման փուլը քաղաքացիական դատավարության ինքնուրույն փուլ չի համարել: Եվ միայն այդ ժամանակ օրենսդիրը ԲԴՕ 222 գլուխը նվիրեց գործը դատաքննության նախապատրաստելուն¹⁶:

Գործը դատաքննության նախապատրաստելը պետք է իրականացվի ողջամիտ ժամկետում: Գործը դատաքննության նախապատրաստելիս դատավորը, պատասխանողի կողմից հայցադիմումի պատասխան ստանալուց հետո, իսկ այդպիսին չստանալու դեպքում՝ պատասխան ուղարկելու համար նախատեսված ժամկետի ավարտից հետո դատական քննությունն արդյունավետ իրականացնելու համար կարող է հրավիրել նախնական դատական նիստ: Կողմերը և դատավարության այլ մասնակիցները պատշաճ ծանուցվում են նախնական դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին: Այդ դեպքում նրանց՝ նախնական դատական նիստին չներկայանալն արգելք չէ նիստի անցկացման համար:

Դատարանը նախնական դատական նիստում մասնավորապես՝

- 1) պարզում է հայցի առարկան և հիմքը.
- 2) անհրաժեշտության դեպքում կողմերին պարզաբանում է նրանց իրավունքները և պարտականությունները, դատավարական գործողություններ կատարելու կամ չկատարելու հետևանքները.
- 3) պարզում է վիճելի իրավահարաբե-

րության բնույթը և կիրառման ենթակա օրենսդրությունը.

4) պարզում է գործին մասնակցող անձանց և դատավարության այլ մասնակիցների կազմը.

5) կողմերի հետ քննարկում է ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և, ապացուցման բաշխման կանոններին համապատասխան, կողմերի միջև բաշխում է ապացուցման պարտականությունը, ինչպես նաև սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետները:

Այդ առումով, ընդհանուր իրավունքի երկրներում, օրինակ՝ Անգլիայում, ԱՄՆ-ում, գործում է, այսպես կոչված, «նյութերը բացելու» հասկացությունը, ըստ որի՝ կողմերը պարտավոր են մինչև դատաքննության սկսվելն իրար հայտնել այն բոլոր հանգամանքների ու ապացույցների մասին, որոնց իրենք տիրապետում են: Այսպես անբարեխիղճ կողմի նկատմամբ դատարանը կիրառում է օրենքով նախատեսված սանկցիաներ: Նման ճանապարհով է գնացել (թեկուզև դարձյալ ուշացումով՝ 2008թ. հունվարի 1-ից) նաև ՀՀ ԲԴՕ-ն, որի 48-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ մինչև դատաքննությունը (գործի դատաքննության նախապատրաստման փուլում՝ Գ.Պ.) պարտավոր է գործին մասնակցող մյուս անձանց առջև բացահայտել տվյալ պահին իրեն հայտնի այն ապացույցները, որոնց վրա նա հղում է կատարում որպես իր պահանջների և առարկությունների ապացուցման հիմք: Գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն հղում կատարելու միայն այն ապացույցների վրա, որոնց հետ գործին մասնակցող մյուս անձինք ԲԴՕ-ով սահմանված կարգով ծանոթացել են նախօրոք:

Վարույթի մրցակցային բնույթը նշանակում է կողմերի համար սկզբունքային հնարավորություն՝ տեղեկացված լինելու բոլոր ներկայացված ապացույցների

Քաղաքացիական դատավարութուն

կամ արձանագրված դիտողությունների մասին և ունենալու դրանք մեկնաբանելու հնարավորություն¹⁷:

Իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված կարծիքն այն է, որ տարբեր կատեգորիայի քաղաքացիական գործերով անհրաժեշտ ապացույցների ցանկի հաստատումն էականորեն հեշտացնում և արագացնում է դատարանին ներկայացվող նյութերի նախապատրաստումը և երաշխավորում է արդարադատության ճիշտ իրականացումը¹⁸.

6) կողմերի միջնորդությամբ, իսկ ԶԴՕ-ով նախատեսված դեպքերում՝ իր նախաձեռնությամբ, պահանջում է անհրաժեշտ ապացույցներ, լուծում է փորձաքննություն նշանակելու, դատական նիստին փորձագետներ, վկաներ կանչելու, թարգմանիչ ներգրավելու, տեղում իրեղեն և գրավոր ապացույցներն ուսումնասիրելու հարցերը.

7) կողմերի միջնորդությամբ, իսկ ԶԴՕ-ով նախատեսված դեպքերում՝ իր նախաձեռնությամբ, լուծում է հայցի ապահովման, հակընդդեմ ապահովման, ապացույցների ապահովման հարցերը, ինչպես նաև կողմերի այլ միջնորդությունները.

8) քննարկում է գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու, ոչ պատշաճ կողմին¹⁹ փոխարինելու, մի քանի պահանջների միացման և առանձնացման, արտագնա դատաքննություն իրականացնելու հնարավորության հարցերը.

9) որոշում է ապացույցների հետազոտման կարգը.

10) իրականացնում է գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ²⁰:

Կասկածից վեր է, որ հիշյալ գործողությունների կատարումից հետո՝ դատաքննության փուլում և՛ դատարանի, և՛ կողմերի գործը կհեշտանա, ինչը կնպաստի գործի արագ և արդյունավետ քննությանը:

ԶԴՕ-ն անդրադառնում է նաև այն

հարցին, թե ինչպիսի իրավական հետևանքներ են առաջանում այն ժամանակ, երբ կողմը խուսափում է ցուցմունքներ տալ կամ հարցերին պատասխանել: Եթե կողմը հրաժարվում կամ խուսափում է պատասխանել դատարանի կամ դատավարության մասնակիցների հարցերին կամ ցուցմունքներ տալ դատարանին, ապա դատարանը մյուս կողմի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ կարող է անհիմն համարել կողմի հրաժարվելը (խուսափելը) ցուցմունքներից և պատասխանից, իսկ գործի այն փաստական հանգամանքները, որոնց վերաբերյալ կողմը հրաժարվում (խուսափում է) ցուցմունք կամ պատասխան տալուց, կարող է համարել ապացուցված: Ամեն դեպքում պատասխանից կամ ցուցմունքից դատարանի կողմից որպես անհիմն գնահատված հրաժարումը (խուսափումը) մեկնաբանվում է ի վնաս հրաժարվողի (խուսափողի): Այս նորմը կողմերին մղում է մրցակցության, հռչակում, որ միայն մրցակցելով է հնարավոր հասնել հաջողության:

ԶԴՕ 118-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցվորը կամ պատասխանողն իրավունք ունի դատարանին խնդրել վեճը լուծելու իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա: Դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ ձևով տեղեկացված պատասխանողի կամ հայցվորի չներկայանալն արգելք չէ գործի քննության համար²¹: Այս հոդվածը տնօրինչականության սկզբունքի դասական արտացոլում է: Կողմերը հասկանում են, որ դատական նիստին չներկայանալու դեպքում գործի ելքի հետ կապված բացասական հետևանքների կրողն իրենք են լինելու:

Գործին մասնակցող անձանց՝ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ ծանուցումը կողմերի դատական պաշտպանության իրավունքի, իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների ապահովման

Քաղաքացիական դատավարություն

կարևոր պայման է: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ «հավասարության» սկզբունքը՝ կողմերի միջև «արդար հավասարակշռության իմաստով», պահանջում է, որպեսզի յուրաքանչյուր կողմ ունենա ողջամիտ հնարավորություններ կայացնելու իր գործն այնպիսի պայմաններում, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի նվազ բարենպաստ վիճակում: Մրցակցային դատաքննության սկզբունքը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր կողմ պետք է ունենա գործում եղած կամ լրացուցիչ ներկայացված ապացույցների մասին տեղեկանալու և դրանց մասին մեկնաբանություններ ներկայացնելու հնարավորություն: Հիշյալ սկզբունքներն ամբողջ ծավալով կարող են իրականացվել միայն այն դեպքում, երբ գործին մասնակցող անձանցից յուրաքանչյուրին տրվի դատական նիստին ներկա գտնվելու հնարավորություն²²: Այդ իսկ պատճառով դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին գործին մասնակցող անձանց տեղեկացնելը դատարանի պարտականությունն է, որի չկատարումը կարող է հանգեցնել ԶԴՕ 228-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հետևանքին՝ վճռի բեկանմանը:

ԶԴՕ 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատարանն իրավունք ունի հետաձգել գործի քննությունը, եթե դա թելադրված է լրացուցիչ ապացույցներ ներկայացնելու անհրաժեշտությամբ: Այս և մի շարք այլ հոդվածներում դատարանին վերապահվել են հայեցողական լիազորություններ:

Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում անդրադարձել է այս կամ այն հայեցողական լիազորությունն իրականացնելու դատարանի իրավունքին²³: Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ այս կամ այն հայեցողական լիազորությունն իրականացնելու դատա-

րանի իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում, և դրա իրականացման նպատակահարմարության հարցն անհրաժեշտ է որոշել՝ ելնելով դատավարության մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության դատավարական սկզբունքների էությունից²⁴:

Հնարավոր են դեպքեր, երբ բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը մնա վիճելի: Այդ դեպքում բացասական հետևանքները կրկնեն տվյալ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմի վրա (ԶԴՕ 48-րդ հոդ. 6-րդ մաս):

Չարգացած իրավական համակարգ ունեցող շատ երկրներում ապացուցողական նշանակություն է տրվում այն հանգամանքին, որ կողմը խոչընդոտում է ապացույցների հավաքմանը: Օրինակ՝ գերմանական դատավարությունում կա այսպիսի կարգ. եթե կողմը խոչընդոտում է փաստաթուղթ ստանալուն, ապա դատարանը կարող է ճանաչել այն փաստի գոյությունը, որի պարզաբանման համար պետք է ներկայացվեր այդ փաստաթուղթը: Ճիշտ է, կողմի նման վերաբերմունքը կարող է դիտարկվել որպես անուղղակի ապացույց փաստի գոյության վերաբերյալ, և դատարանի եզրակացությունը տվյալ փաստի առթիվ միայն մի անուղղակի ապացույցի վրա կլինի հավանական, բայց ոչ ստույգ: Տվյալ կարգը նպատակ ունի դատավարությունում ապահովել կողմերի կարգապահ վարքագիծ²⁵: Նմանատիպ նորմ է ամրագրված նաև մեր ԶԴՕ 48-րդ հոդվածի 7-րդ մասում, որի համաձայն՝ կողմերն իրավունք չունեն ոչնչացնելու կամ թաքցնելու որևէ ապացույց կամ այլ եղանակով խոչընդոտելու դրա հետագոտմանը և գնահատմանը՝ դատավարության մյուս կողմի համար անհնարին կամ դժվարին դարձնելով ապացույցներ հավաքելը և ներկայացնելը: Նման փաստերի առկայության դեպքում դատարա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

նը խոչընդոտող կողմի վրա է դնում հակառակն ապացուցելու պարտականությունը: ՔԳՕ 48-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերի համադրումից պարզ է դառնում, որ մեզ մոտ էլ հակառակն ապացուցելու հարցում խոչընդոտող կողմի ձախողումը նրա համար նույնպիսի հետևանքներ է առաջացնում, ինչպիսիք որ նախատեսված են գերմանական դատավարության համար:

Ըստ մեզ, այս նորմի՝ օրենսդրություններում մասնակցություն հետ միաժամանակ օրենսդիրը պետք է նմանատիպ նորմ նախատեսեր նաև փորձաքննություն նշանակելու կարգին վերաբերող ՔԳՕ 60-րդ հոդվածում: Գտնում ենք, որ ՔԳՕ 60-րդ հոդվածում անհրաժեշտ է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր՝ 8-րդ մասով.

«8. Եթե կողմը խուսափում է փորձաքննություն կատարելուն մասնակցելուց կամ էլ դրա անցկացման խոչընդոտներ է հարուցում՝ չի ներկայանում փորձաքննության, փորձագետին չի ներկայացնում հետազոտման համար անհրաժեշտ առարկաները և այլն, իսկ գործի հանգամանքներից էլնելով՝ առանց կողմի մասնակցության փորձաքննություն կատարելն անհնար է, ապա դատարանը, կախված այն բանից, թե որ կողմն է խուսափում փորձաքննությունից, և թե ինչպիսի նշանակություն ունի փորձաքննությունը նրա համար, իրավունք ունի հաստատված կամ հերքված համարել այն փաստը, որի պարզաբանման համար փորձաքննություն է նշանակվել»:

Այսպիսի նորմի ընդունումը կապահովի կանոնավոր մրցակցությունը վարությամբ, որովհետև եթե վերը նշված պատճառով փորձաքննության կատարումն անհնարին դառնա, ապա գործով բարեխիղճ կողմը կգրկվի գործի լուծման համար անհրաժեշտ այս կամ այն փաստը հաստատելու կամ հերքելու իրավունքից: Եթե մյուս կողմն այս ճանապարհով խուսափում է մրցակցությունից, ապա դատարանը կարող է գործը լուծել հո-

գուտ բարեխիղճ կողմի:

ՔԳՕ 48-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ դատաքննությունն սկսվելուց հետո գործին մասնակցող անձի ներկայացրած լրացուցիչ ապացույցներն ընդունում է դատարանը, եթե դրանք ներկայացնողը հիմնավորում է մինչև դատաքննությունը սկսվելը նման ապացույցի ներկայացման անհնարիությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով: Եթե գործին մասնակցող մյուս անձինք նախապես ստացած չեն լինում դատաքննության ընթացքում ներկայացված լրացուցիչ ապացույցը, ապա դատարանը պարտավոր է գործին մասնակցող անձանց տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ ապացույցին ծանոթանալու համար²⁶:

Դատարանի կողմից ապացույցների ճիշտ գնահատումն առաջնակարգ նշանակություն ունի քաղաքացիական գործով օրինական և հիմնավոր վճիռ կայացնելու համար: ՀՀ ՔԳՕ 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

Ներքին համոզումը մտավոր գործունեություն է: Ինչպես ցանկացած մտավոր գործունեություն, այն ևս ենթարկվում է ճանաչողության օրենքներին և տրամաբանությանը: Դատարանի ներքին համոզմամբ ապացույցների գնահատումն այն է, որ միայն իրենք՝ դատավորներն են որոշում ապացուցման հարցերի իսկությունը, նրանում պարունակվող տեղեկությունների ճիշտ կամ կեղծ լինելը, ճիշտ եզրահանգումներ անելու համար բավարար լինելը: Հարկավոր է նշել, սակայն, որ «ներքին համոզում»-ը դեռևս բավարար չէ գործը լուծելու համար: Եթե կողմն օրենքով նախատեսված ապացույցը չի ներկայացրել դատարան, ապա նա մրցակցությանը չի դիմանում, և գործը լուծվում է ի վնաս նրա: Օրինակ՝ նյութական նորմերն են

Քաղաքացիական դատավարություն

ասհմանում, որ անշարժ գույքի առուծախը կարող է հավաստվել միայն նոտարական կարգով հաստատված պայմանագրով (ՀՀ քաղ. օր.²⁷ 562-րդ հոդ. 2-րդ մաս): Նշված դեպքում դատարանը միայն գործում եղած ապացույցների հետազոտության վրա հիմնված իր համոզմամբ վճիռ կայացնել չի կարող: Դատարանի իսկական համոզումը կարող է գոյանալ միայն այն դեպքում, երբ մրցակցող կողմը ներկայացնում է կամ չի ներկայացնում օրենքով նախատեսված միակ ապացույցը: Հետևաբար, հարկավոր է համաձայնել Ռ.Գ. Պետրոսյանի առաջարկին և ՔԴՕ 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերջում ավելացնել «և ղեկավարվելով օրենքով» արտահայտությունը²⁸:

Լուրջ բացթողում կարելի է համարել նաև դատաքննության մասով օրենսդրի կողմից դատական վիճաբանությունները չնախատեսելը (ի դեպ՝ 1964թ. օրենսգիրքը դատաքննության փուլում նախատեսում էր դատական վիճաբանությունների առանձին մաս, որտեղ դատաքննության ընթացքում ամփոփվում էին գործի հանգամանքները, հետազոտված ապացույցները և գործին մասնակցող անձանց կարծիքները): Դատական վիճաբանությունների ժամանակ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի իրավունք էր տրվում ամփոփել գործի քննության արդյունքը, շարադրել իր մտքերը հետազոտված ապացույցների բավարար և արժանահավատ լինելու վերաբերյալ: Վիճաբանությունների ժամանակ ելույթների ուշադիր լսումը դատարանին հնարավորություն է տալիս ավելի հստակ պարզել ամեն մասնակցի կարծիքը, ընկալել նրանց փաստարկները: Համադրելով տարբեր կարծիքները՝ դատարանը հստակ պատկերացում կարող է կազմել ներկայացված պահանջների հիմնավորված և օրինաչափ լինելու վերաբերյալ: Ըստ մեզ՝ անհրաժեշտ է ՔԴՕ-ում վերականգնել դատական վիճաբանությունների մասը: Կողմերի ճա-

ռերը լսելը դատարանին կօժանդակի հետազոտված ապացույցները ճիշտ գնահատելու և օրինական ու հիմնավոր վճիռ կայացնելու գործում:

Հարկ է նշել, որ ՔԴՕ-ն առանձին կատեգորիայի գործերի քննության ընթացքում (դրանք հիմնականում հատուկ վարույթի գործերն են) դատարանին պարտավորեցնում է ապացույցներ հավաքել և կատարել քննչական դատավարությանը բնորոշ այլ դատավարական գործողություններ: Օրինակ՝ ՔԴՕ 180-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավորը բացակայողի մասին տեղեկություններ ստանալու նպատակով հարցում է անում բացակայողի վերջին հայտնի բնակության վայրի և աշխատավայրի համապատասխան կազմակերպություններին, ինչպես նաև որոշում է կայացնում՝ դիմողի հաշվին հաղորդագրություն հրապարակել մամուլում՝ քաղաքացուն անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու վերաբերյալ գործ հարուցելու մասին:

Սույն աշխատանքի շրջանակներում հարկ ենք համարում համառոտ կերպով անդրադառնալ նաև վարչական դատավարությունում քննարկվող հիմնախնդրի առանձնահատկություններին՝ ընդգծելով այս հարցում քաղաքացիական և վարչական դատավարություններում առկա տարբերությունները: Դրանք հիմնականում հանգում են հետևյալին՝

- ի տարբերություն ՔԴՕ-ի՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգիրքը²⁹ մրցակցության սկզբունքը չի նշում վարչական դատավարության սկզբունքների շարքում (Գլուխ 2),

- գործի փաստերը դատարանը պարզում է ի պաշտոն («ex officio»): Դատարանը մատնանշում է այն փաստերը, որոնք, իր կարծիքով, էական են վեճի լուծման համար, և անհրաժեշտության դեպքում կողմերից պահանջում է ներկայացնել այդ փաստերի ապացույցներ (ՎԴՕ 6-րդ հոդ. 1-ին և 2-րդ մասեր): Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ էլ վեճի լուծ-

ման համար էական փաստերը հաստատում է դատարանը: Այստեղ նույնիսկ արտացոլված է վերևում մեր կողմից արված այն առաջարկը, ըստ որի՝ դատարանին պետք է իրավունք վերապահել կողմերին և գործին մասնակցող այլ անձանց առաջարկելու ներկայացնել անհրաժեշտ ապացույցներ, սակայն այն տարբերությամբ, որ դատարանը ոչ թե առաջարկում, այլ պահանջում է կողմերից ներկայացնել ապացույցներ: ՎԳՕ «Ապացույցներ ներկայացնելու պարտականությունը» վերտառությամբ 25-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմը պարտավոր է դատարանին ներկայացնել իր տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում գտնվող այն բոլոր ապացույցները, որոնցով նա հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները: Վարչական մարմինը պարտավոր է նաև ներկայացնել իր տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում գտնվող այն բոլոր ապացույցները, որոնք հիմնավորում են հակառակ կողմի պահանջները կամ առարկությունները,

- ՎԳՕ 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը վեճի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով իրավասու է, չսահմանափակվելով վարչական դատավարության մասնակիցների միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկելու ողջամիտ միջոցներ, մասնավորապես՝ պահանջելու վարչական վարույթի նյութեր, տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու կողմերին անձամբ ներկայանալ դատական նիստի:

Վերոշարադրյալից պարզ է դառնում, որ վարչական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքը չի գործում: Վարչական դատավարությունը հագեցած է քննչական տարրերով: Այդ են

վկայում այն հանգամանքները, որ դատարանը կարող է կողմերից պահանջել ներկայացնել ապացույցներ, դատարանն ինքը կարող է հավաքել ապացույցներ և այլն: Իսկ այն, որ դատարանը կարող է կողմերին հանձնարարել անձամբ ներկայանալ դատական նիստի, վկայում է այն մասին, որ վարչական դատավարությունում տնօրինչականության սկզբունքը ևս լիարժեքորեն գործառել չի կարող:

Անհրաժեշտ է նշել, որ, ի տարբերություն ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում մրցակցության սկզբունքն ունի սահմանափակ կիրառում: Նշված դատարանները դատական ակտը վերանայում են միայն վերաքննիչ (վճռաբեկ) բողոքների հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում (ՔԳՕ 219-րդ հոդ. 1-ին մաս և 239-րդ հոդ.): Այսինքն՝ նրանք գործի ըստ էության քննություն չեն անցկացնում: Բողոք բերած անձն իրավունք ունի ներկա գտնվելու վերաքննիչ (վճռաբեկ) դատարանի նիստին: Բացատրություններ տալու անհրաժեշտության դեպքում վերաքննիչ (վճռաբեկ) դատարանի նիստին կարող են կանչվել բողոք բերած անձը, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձինք, որոնք պատշաճ ձևով ծանուցվում են նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Նրանց չներկայանալն արգելք չէ գործի քննության համար (ՔԳՕ 218-րդ հոդ. և 238-րդ հոդ. 2-րդ և 3-րդ մասեր): Վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանները նոր ապացույցներ չեն ընդունում, կողմերն այստեղ հնարավորություն չունեն լրիվ ծավալով տնօրինելու իրենց նյութական և դատավարական իրավունքները, նրանք դատարանի առջև չեն կարող մրցակցել իրենց դիրքորոշումը պահպանելու, իրենց ճշմարտացիությունն ապացուցելու համար:

Քաղաքացիական դատավարութիւն

1. Жуйков В.М. Новое в гражданском процессуальном праве (комментарий законодательства). БВС РФ. 1996, N3, с. 11-12.

2. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Գատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում: - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2001, էջ 414:

3. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Մրցակցության սկզբունք-կառուցակարգը քաղաքացիական դատավարությունում // «Օրենք և իրականություն» իրավաբանական-գիտահանրամատչելի հանդես, թիվ 19 (57), հոկտեմբեր 2002, 3-4 էջերը:

4. Ընդունվել է 1998թ. հունիսի 17-ին, այսուհետ՝ ՔԳՕ:

5. **Բարխուդարյան Ս.Վ.** Մրցակցության սկզբունքը քաղաքացիական դատավարությունում: - Մասնագիտությամբ իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան, 2007, էջ 122:

6. **Ավետիսյան Ս.Ս.** Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները (գիտագործնական ուղեցույց): - Եր.: ՀՌ-Հ հրատարակչություն, 2010, էջ 53:

7. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Գատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում: - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2001, 425-427 էջերը:

8. **Рязановский В.А.** Единство процесса. Харбин, 1924, с. 49.

9. **Дубинин А.** Упростить судебный процесс // Российская юстиция, 1994, N10, с. 15. **Фуллер Л.** Адвокат в судебном процессе США // Российская юстиция, 1995, N8, с. 60-61. **Григорьева Н.** Принципы уголовного судопроизводства и доказательства // Российская юстиция, 1995, N6, с. 40:

10. **Жуйков В.М.** Изменения в ГПК были необходимы // Законность, 1996, N3, с. 19. **Жуйков В.М.** Новое в гражданском процессуальном праве (комментарий законодательства). БВС РФ. 1996, N3, с. 15. **Савельева Т.А.** Судебная власть в гражданском процессе. Саратов, 1997, с. 39. **Фокина М.А.** Процессуальное сотрудничество в состязательном гражданском судопроиз-

водстве // Вестник СГАП, 1996, N1, с. 54.

11. **Фокина М.А.**, там же.

12. Гражданский процесс. Под ред проф. Треушникова М.К. Изд. «СПАРК», М., 1999, с. 213.

13. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Մրցակցության սկզբունք-կառուցակարգը քաղաքացիական դատավարությունում // «Օրենք և իրականություն» իրավաբանական-գիտահանրամատչելի հանդես, թիվ 22 (60), նոյեմբեր 2002, էջ 9:

14. Ընդունվել է 2002թ. հոկտեմբերի 23-ին:

15. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն: - Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, էջ 405:

16. Նշենք մաս, որ սկզբում ՔԳՕ-ն գործի նախապատրաստման փուլը պարտադիր էր համարել միայն այն ժամանակ գործող քաղաքացիական դատարանների համար (վերջիններս սկսեցին գործել 2008թ. հունվարի 1-ից և ընդամենը 14 ամսվա «կյանք ունեցան»), իսկ ընդհանուր իրավասության դատարանների համար գործը նախապատրաստելն իրավունք էր, այլ ոչ թե պարտականություն, և այդ իրավունքից օգտվելու ցանկություն ունենալու դեպքում ընդհանուր իրավասության դատարանը պետք է կիրառեր քաղաքացիական դատարանում գործը դատաքննության նախապատրաստելու կանոնները: 2009թ. մարտի 1-ից քաղաքացիական դատարանները վերացան, և գործը դատաքննության նախապատրաստելն ընդհանուր իրավասության դատարանների համար դարձավ դատավարության պարտադիր փուլ:

17. Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքների պաշտպանի «Արդար դատաքննության իրավունքի ապահովումը Հայաստանի Հանրապետությունում» արտահերթ հրապարակային զեկույց, Երևան, 2009, էջ 15:

18. Необходимые доказательства (под ред. Н. Богатырева). Саратов, 1987, с. 4.

19. ՔԳՕ 1498 հոդվածում, ի տարբերություն 31-րդ հոդվածի, իրավացիորեն օգտագործվում է «ոչ պատշաճ կողմ», այլ ոչ թե «անպատշաճ կողմ» արտահայտությունը, քանի որ «անպատշաճ» նշանակում է «անվայել», «անհարմար» (տե՛ս Սուրիայայան Ա.Մ., Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1967, էջ 64):

20 Ըստ մեզ, ՔԴՕ 1498 հոդվածը կարելի է ավելացնել ևս մեկ կետով, որի համաձայն՝ դատարանը միջոցներ է ձեռնարկում կողմերի կողմից հաշտության համաձայնություն կայացնելու ուղղությամբ: Այս կետը չնախատեսելն, իհարկե, չի նշանակում, թե կողմերն այս փուլում՝ զրկված են այդ իրավունքից, քանի որ ՔԴՕ 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն կողմերը դատավարության ցանկացած փուլում կարող են գործն ավարտել հաշտության համաձայնությամբ: Գործը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելը կողմերի իրավունքն է և սերտորեն կապված է տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքի հետ: Իրենց միջև առկա նյութաիրավական վեճը փոխադարձ համաձայնությամբ կողմերը կարող էին լուծել մաս միմյան այն դատարանին հանձնելը, բայց չեն կարողացել այդ անել, ինչը վկայում է ծագած կոնֆլիկտի խորության և կողմերի միջև առկա հակասությունների էական լինելու մասին: Այնուամենայնիվ, դատարանին հանձնված վեճը փոխադարձ համաձայնությամբ լուծելու հնարավորություն միշտ էլ կա, պարզապես այս դեպքում կողմերի գործողությունները գտնվում են դատավորի հսկողության տակ, ով չի կարող հաստատել հաշտության համաձայնությունը, եթե այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին կամ խախտում է այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը (*Жилин Г.А.* Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. - М., ООО ТК Велби, 2003, с. 126): Ի վերջո, ինչպես նշում է Ա.Ն. Կուզբագարովը, հաշտության համաձայնությունը տալիս է ինչպես իրավականորեն (քաղաքացիական գործով վարույթի դադարեցում), այնպես էլ սոցիալականապես (կողմերի միջև կոնֆլիկտի դադարեցում) օգտակար արդյունք (*Кузбегаров А.Н.* Примирение сторон как составляющая систем процессуального права России: Сб. научных статей. - СПб: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008, с. 230): Գործը դատարանության նախապատրաստելու փուլում, կողմերին առաջարկելով հաշտության համաձայնություն կայացնել, դատարանը կարող է նպաստել, որպեսզի նշված դրական արդյունքն ավելի վաղ վրա հասնի:

21. Օրենսդիրը ՔԴՕ 118-րդ հոդվածի 2-

րդ մասում մոռացել է «ժամանակ» բառից հետո ավելացնել «ի» տառը:

22. Շենգավիթի քաղաքատարանն ընդդեմ Ալվինա և Լիանա Կակոնների, Արամ, Ֆրունզ և Նարեկ Մարկոսյանների՝ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը փոխհատուցմամբ դադարեցնելու պահանջի մասին թիվ 3-2236 (Ա) գործով Վճռաբեկ դատարանի 21.12.2006թ. որոշումը (Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (սեպտեմբեր-դեկտեմբեր 2006). - Եր.: «Շիրակա դոռ» ՍՊԸ, 2007, 473-476 էջերը):

23. Ալբերտ Հակոբյանն ընդդեմ «Գավիթ Երթուղային Տաքսի» ՓԲԸ-ի՝ գումարի բռնագանձման պահանջի մասին թիվ 3-346(ՏԳ) գործով Վճռաբեկ դատարանի 18.05.2007թ. որոշումը (Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (հունվար-դեկտեմբեր 2007). - Եր.: «Շիրակա դոռ» ՍՊԸ, 2008, 271-274 էջերը):

24. Գյումրու քաղաքապետարանն ընդդեմ «Չապ» ՍՊԸ-ի՝ սեփականատիրոջ իրավունքների խախտումները վերացնելու պահանջի մասին թիվ 0351/02/08(ՇԳ) գործով Վճռաբեկ դատարանի 31.10.2008թ. որոշումը:

25. *Քարխտոզայան Ս.Վ.*, նշվ. աշխ., էջ 139:

26. Կարծում ենք, որ ավելի ճիշտ կլիներ այս հոդվածի սկիզբը շարադրել այսպես. «Դատաբնությունն սկսվելուց հետո դատարանը գործին մասնակցող անձի ներկայացրած լրացուցիչ ապացույցներն ընդունում է այն դեպքում, երբ...»: Բացի այդ, անհասկանալի է, թե ինչու է նույն նախադասությունում «դատաբնությունն սկսվել» բառակապակցությունը երկրորդ դեպքում դարձել «դատաբնությունը սկսվել»: Ըստ մեզ, առավել ընդունելի է առաջին տարբերակը, ուստի առաջարկում ենք «դատաբնությունը» բառը դարձնել «դատաբնությունն»:

27. Ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին:

28. *Պետրոսյան Ռ. Գ.* Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում: - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2001, 429-430 էջերը:

29. Ընդունվել է 2007թ. նոյեմբերի 28-ին, այսուհետ՝ ՎԴՕ:

Տիրայր ՎԱՐԴԱԶԱՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իրավաբանական (իրավական) պատասխանատվությունը, հանդիսանալով իրավունքի ինքնուրույն ինստիտուտ, հանդիսանում է սոցիալական պատասխանատվության ձևերից մեկը: «Պատասխանատվություն» հասկացությունը բազմակողմ է և բազմիմաստ: Պատասխանատվության հիմնական նշանակությունն այն է, որ այն կարևոր դեր ունի հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների փոխհարաբերություններում և հանդիսանում է մարդկանց վարքագծի կարգավորման միջոց: Իրավաբանական պատասխանատվությունն անհնարին է դիտարկել մարդու վարքագծից առանձին (առանձնացված), քանի որ այն կապված է մարդու կողմից իրավախախտում կատարելու հետ և հաղիսանում է դրա հետևանք: Արարքի կատարումը մարդու կողմից պայմանավորված է նրա կամքով և գիտակցությամբ: Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ մարդը ոչ միշտ ունի իր վարքագծի ձևի ընտրության ազատություն, հաճախ նրա կամքի վրա ազդեցություն են ունենում արտաքին գործոնները: Դրա հետ կապված՝ Էնգելսը գրում էր. «Մարդը միայն այն դեպքում է կրում լիակատար պատասխանատվություն իր արարքների համար, եթե նա կատարել է դրանք՝ ունենալով կամքի լրիվ ազատություն»: Այս ձևակերպումն արդիական է նաև այսօր: Պատասխանատվությունը կարող է լինել հասարակության շահերի ապահով-

ման միջոց միայն ազատության հետ հարաբերությամբ: Ընդ որում, ազատությունը պետք է հասկանալ ոչ թե պատասխանատվությունից «ազատ» լինելու հնարավորության իմաստով, այլ վարքագծի ձևն ընտրելիս կամքի ազատություն ցուցաբերելու իմաստով: Ազատության, կամքի և պատասխանատվության հարաբերությունը եղել է փիլիսոփաների և իրավագետների վիճաբանությունների առարկա: Հեգելն իր «Իրավունքի փիլիսոփայություն» աշխատության մեջ² որպես իրավունքի համակարգի հիմք դիտարկում էր նաև մարդու ազատ գործողությունները, որոնք ազատ կամքի իրագործման ընթացքում զերծ են ցանկացած պատահականությունից: Իրավաբանական պատասխանատվությունը ծառայում է օրինականության ապահովմանը ոչ միայն նրանով, որ այն պահպանում է իրավակարգը, հանդիսանում է գործուն միջոց օրինականության խախտման դեմ պայքարում, այլ նաև նրանով, որ այն հանդիսանում է իրավախախտումների նախագուշացման, քաղաքացիների դաստիարակման միջոց: Պատասխանատվության նշանակությունն այն է, որ այն կոչված է կարգապահություն հաստատելու հասարակության անդամների շրջանում, նրանց հակելու դրական, գիտակցական, օգտակար վարքագծի դրսևորմանը³: Դրա հետ համաձայն է Օ.Է. Լեյստը, ով ցույց է տալիս երկու կարևոր սոցիալական խնդիր՝ ա) հա-

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութուն

սարակությունը և յուրաքանչյուր քաղաքացի պետք է վստահ լինեն, որ իրավախախտումները կանխարգելվում են դրանց համաչափ պետական հարկադրանքի օգնությամբ, որ իրավունքները, օրենքով պաշտպանվող շահերը պաշտպանված են հակաիրավական ոտնձգություններից, բ) իրավախախտումների դեմ պայքարը տարվում է օրենքի հիման վրա՝ ապահովելով այն քաղաքացու անձեռնմխելիությունը, իրավունքները և ազատությունները, ով ոչ մի հակաիրավական բան չի կատարել⁴:

Չնայած իրավաբանական պատասխանատվության թեման բավականին երկար ժամանակ գտնվել է իրավաբան գիտնականների ուշադրության կենտրոնում, պատասխանատվության էությունը, սակայն, շարունակում է մնալ բանավիճային, ինչն ակնհայտորեն երևում է այդ գիտնականների աշխատությունների ուսումնասիրությունից: Չնայած իրավաբանական պատասխանատվության բնորոշման վերաբերյալ միասնական և հստակ մոտեցման բացակայությանը՝ դժվար է չհամաձայնել Ա.Մ. Կուրեննոյի հետ այն հարցում, որ «իրավաբանական պատասխանատվությունը հանդիսանում է իրավական համակարգի անքակտելի տարր, իրավահարաբերությունների սուբյեկտների իրավունքների և պարտականությունների իրացման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը»⁵:

Դիտարկենք իրավական այս կատեգորիայի բովանդակության բնորոշման վերաբերյալ հինգ տեսակետներ, որոնք մեր կողմից առանձանցվել են որպես հիմնական:

1. Իրավաբանական պատասխանատվությունը՝ որպես իրավախախտման համար սանկցիա: Նման տեսակետի կողմնակիցներ են հանդիսանում

Օ.Է. Լեյստը, Ի.Ս. Սամոչչենկոն, Ե.Ա. Ֆլեյշիցը⁶: Նրանք պատասխանատվությունը դիտարկում են որպես իրավախախտի նկատմամբ հարկադրանքի որոշակի միջոցի կիրառում, իրավունքի նորմով նախատեսված իրավախախտման բացասական հետևանք՝ հաճախ պատասխանատվությունը նույնացնելով սանկցիայի հետ:

Կարծում ենք, պետք չէ նույնացնել իրավաբանական պատասխանատվությունը և սանկցիան, քանի որ դրանք հանդիսանում են իրավունքի տարբեր հասկացություններ, ինչի վառ հավաստիք է նաև այն, որ դրանք արտահայտվում են տարբեր եզրույթների միջոցով: «Իրավական նորմի սանկցիան գոյություն ունի միշտ, իսկ իրավական պատասխանատվությունը վրա է հասնում այդ նորմի ռեալ խախտման դեպքում»⁷: Բացի այդ, իրավաբանական պատասխանատվության սահմանումն այնպիսի բազմանշանակ հասկացության միջոցով, ինչպիսին է սանկցիան, անհրաժեշտ հստակություն չի մտցնում իրավաբանական պատասխանատվության էության մեջ, քանի որ սանկցիան իրավունքի նորմի կառուցվածքային մաս է, որը պարունակում է դիսպոզիցիայի իրականացման հետևանքները:

Միևնույն ժամանակ չպետք է ժխտել, որ իրավաբանական պատասխանատվության և սանկցիայի միջև գոյություն ունի սերտ կապ, քանի որ սանկցիան նախորդում է իրավաբանական պատասխանատվությանն այն իմաստով, որ իրավունքի նորմը և սանկցիան՝ որպես դրա բաղկացուցիչ տարր, նախապայման են հանդիսանում իրավաբանական պատասխանատվության ծագման համար: Նորմի խախտման համար սանկցիայի սահմանումն առաջ չի բերում իրավաբան

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

64

նական պատասխանատվություն այնքան ժամանակ, քանի դեռ իրավախախտում չի կատարվել: Մյուս կողմից, եթե սանկցիան կիրառվում է իրավախախտին իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկելուց հետո, ապա այդ դեպքում սանկցիան կլինի դրա հետևանք: Այսպիսով՝ սանկցիան կարող է լինել ինչպես իրավաբանական պատասխանատվության նախապայման, այնպես էլ հետևանք: Այս տեսանկյունից իրավաբանական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է ավելի տարողունակ հասկացություն, քան իրավունքի նորմի սանկցիան է, քանի որ այն նշանակում է իրավական և ոչ իրավական բնույթի ներգործություն, իսկ սանկցիան՝ դա միայն իրավական բնույթի հետևանք է, իսկ հետևանքը և ներգործությունը ոչ միշտ են համընկնում⁸: Ա.Ա. Աբրամովան իրավաբանական պատասխանատվությունը դիտարկում է երկու ասպեկտով՝ որպես խախտման իրավական սահմանում և հետևանք կամ իրավունքի նորմի չպահպանում: Սա ենթադրում է, որ իրավաբանական պատասխանատվության իրավաբանական սահմանման մեջ պարունակվում է իրավախախտման կոնկրետ տեսակի նկատմամբ պետության վերաբերմունքը, իրավախախտի նկատմամբ ազդեցության որոշակի միջոցների կիրառման հնարավորությունը, այսինքն՝ նշված հանգամանքները նախապես սահմանված են իրավական նորմերում՝ արտահայտվելով անհրաժեշտության դեպքում մեղավորի կողմից անբարենպաստ հետևանքներ կամ բարոյական պարսավանքի կամ անձնական կամ գույքային կարգով սահմանափակումներ կրելու մեջ⁹:

2. Իրավաբանական գրականության մեջ առկա է մաս այնպիսի տե-

սակետ, որի ուժով իրավաբանական պատասխանատվությունը բնորոշվում է որպես սանկցիայի կիրառում կամ իրացում: Այս տեսակետի կողմնակիցները պատասխանատվության էությունը տեսնում են իրավախախտման համար սանկցիայի կիրառման մեջ, ինչն առաջացնում է բացասական հետևանքներ իրավախախտման սուբյեկտի համար և արտահայտվում է չկատարված պարտականությունը հարկադրաբար կատարելու կամ որոշակի իրավունքներից զրկելու մեջ, ինչից բխում է խախտված պարտականությունը: Վ.Ն. Խրապանյուկը համարում է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունն իրավախախտի համար նրա նկատմամբ իրավական նորմերի այն սանկցիաների կիրառումն է, դրանցում նշված պատասխանատվության միջոցները¹⁰:

Այն գիտնականների, որոնք պատասխանատվությունը դիտարկում են որպես սանկցիայի կիրառում և իրացում, տեսակետի առավելությունն այն է, որ այս տեսակետն առանձնացնում, ընդգծում է իրավաբանական պատասխանատվության հասկացության էական հատկանիշը՝ նրա կապը հարկադրանքի հետ:

3. Նշված տեսակետն, ըստ էության, կարելի է դիտարկել նախորդի ենթատեսակ, քանի որ այս տեսակետի դեպքում ևս, իրավաբանական պատասխանատվությունը նույնացվում է հարկադրանքի կիրառման հետ: Սակայն նշված տեսակետի առանձնացումը մեր կողմից պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այս տեսակետի պաշտպանությամբ հանդես եկող գիտնականների աշխատություններում խոսքը գնում է բացառապես պետական հարկադրանքի կիրառման մասին: Այս տեսակետն իրավաբանական գրականությունում առավել ցայ-

տուն դրսևորում է ստացել հատկապես անցյալ դարի 60-ական թվականներին:

Նշված տեսակետի համաձայն՝ իրավաբանական պատասխանատվության կամ պետական հարկադրանքի տակ հասկացվում է չկատարված պարտականությունը կատարելուն հարկադրելը: Կարծում ենք, որ այս տեսակետն ունի ակնհայտ թերություններ, ինչը հիմք է տալիս այն քննադատության ենթարկելու համար: Մասնավորապես՝ կարելի է արձանագրել իրավաբանական պատասխանատվությունը որպես պետական հարկադրանքի կիրառում դիտարկող տեսակետի հետևյալ թերությունները՝ 1. եթե խախտված պարտականության հարկադիր կատարումը հանդիսանում է պատասխանատվություն, ապա այն դեպքերում, երբ դրան միանում են նաև լրացուցիչ միջոցներ (օրինակ՝ խրախուսանքի իրավունքի չժագումը), ստիպված կլինենք խոսել «երկակի» պատասխանատվության մասին, 2. իրավաբանական պատասխանատվության նույնացումը պետական հարկադրանքի կամ սանկցիայի կիրառման հետ իրավական նորմը խախտած սուբյեկտի համար չի ենթադրում նոր պարտականության առաջացում, 3. եթե պատասխանատվությունն իրականում կատարման հարկադրանք է, առաջանում է հարց՝ ի՞նչ անել այն դեպքում, երբ դա հնարավոր չէ: Ոչ բոլոր խախտված պարտականությունները կարելի է հետագայում հարկադիր անել տալ¹¹, 4. եթե իրավահարաբերության սուբյեկտի վրա դրվում է պարտականություն, ապա նա պարտավոր է կատարել դա բարեխղճորեն կամ հարկադրանքի միջոցների իրացման դեպքում¹², 5. այս տեսակետի էությունը հանգում է նրան, որ պատասխանատվությունն ուղղված է անձին

պարսավելուն՝ մի կողմ թողնելով լրացուցիչ սահմանափակումները: Պատասխանատվության միջոցի կիրառումը չի ենթադրում, որ այն պետք է ունենա միայն դաստիարակչական բնույթ, այն պետք է կամ կարող է առաջացնել անձի գույքային ծանր դրություն կամ այլ կերպ ազդել անձի վրա, որը նշված գործոցների ազդեցության տակ կզիտակցի իր կողմից կատարված արարքի անթույլատրելիությունը: Ներգործության բոլոր միջոցներին միայն դաստիարակչական բնույթ տալը կհանգեցնեք նրան, որ նկատողությունը, խիստ նկատողությունը երկուսն էլ կարտահայտվեին «իրավախախտին իշխանական պարսավանքի մեջ՝ առանց նրա իրավունքների և նրա վրա դրված հատուկ պարտականությունների սահմանափակման»¹³, ինչն իր հերթին կհավասարեցնեք դիտարկվող միջոցների իրավական նշանակությունն իրավական կարգավորման մեխանիզմում:

4. Որոշ հեղինակներ իրավաբանական պատասխանատվությանը մոտենում են իրավաբանական պարտականության տեսանկյունից: Այդ տեսանկյունից իրավաբանական պատասխանատվությունը հասկացվում է որպես պարտականության կատարմանը հարկադրելու վիճակ, սակայն, ի տարբերություն նախորդ տեսակետի, տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է ինչպես մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած պարտականությանը, այնպես էլ իրավախախտումից հետո ծագող պարտականությանը: Ընդ որում, որոշ դեպքերում իրավաբանական պատասխանատվությունը նույնացվում է միայն նոր ծագող պարտականության հետ: Այսպես՝ Ս.Ն. Մալեխինը գրում էր. «Պատասխանատվությունը՝ որպես իրավախախտման բացասական հետևանք, կարող է արտա-

Քաղաքացիական դատավարություն

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

66

հայտվել միայն պարտականության ձևով, որը մինչև իրավախախտումը գոյություն չուներ»¹⁴: Այսինքն՝ նա պատասխանատվությունը չի դիտարկվում որպես չկատարված պարտականությունների հարկադիր կատարում, օրինակ՝ անօրինական ազատված աշխատողին աշխատանքում վերականգնելը: Որոշ հեղինակներ իրավաբանական պատասխանատվությունը դիտարկում են որպես յուրահատուկ իրավաբանական պարտականություն¹⁵: Այս հեղինակներն ընդունել են, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը որոշակի առումով պարտականություն է, սակայն քանի որ ոչ բոլոր դեպքերում է, որ կարելի է խոսել նոր պարտականության ծագման մասին, հայտնել են իրավաբանական պատասխանատվության բնորոշման այլ տեսակետ: Բացի այդ, իր կատարածի համար պատասխան տալու իրավախախտի պարտականության միջոցով պատասխանատվության մեկնաբանումն արդյունավետ չէ, քանի որ դա թույլ է տալիս ուշադրությունը կենտրոնացնել պատասխանատվության սուբյեկտի իրավական վիճակի վրա՝ անտեսելով մնացած հանգամանքները:

Ընդհանուր առմամբ, խիստ չհակադրվելով նշված տեսակետի հետ՝ պետք է նշել, որ իրավաբանական պատասխանատվության՝ որպես պարտականության բնորոշումը պահանջում է ճշգրտում, քանի որ պատասխանատվության էությունը պարտականության մեջ չէ, ավելի շատ իրավաբանական պատասխանատվությունը ծագում է հենց իրավաբանական պարտականության խախտման դեպքում: Հետևաբար, պարտականության խախտման դեպքում ծագում է իրավահարաբերություն, որից, իրոք, իրավախախտի համար ծագում

է նոր պարտականություն կրելու պատասխանատվություն¹⁶, իսկ իրավակիրառողի համար՝ իրավասություն ենթարկելու նրան պատասխանատվության: Այդ տեսանկյունից ավելի ճիշտ է դիտարկել իրավաբանական պատասխանատվությունը որպես իրավահարաբերություն:

5. Իրավահարաբերության տեսություն: Կարելի է ասել, որ այս տեսությունն իր մեջ ներառում է պարտականության ուսմունքը, չէ՞ որ իրավահարաբերությունն իրենից ներկայացնում է իրավահարաբերության կողմերի փոխադարձ իրավունքների և պարտականությունների ամբողջություն, որտեղ իրավաբանական պատասխանատվություն կրելը մի կողմի պարտականությունն է, իսկ այն կիրառելը մյուս կողմի իրավասությունը:

Իրավահարաբերության ծագումը և դադարումը պայմանավորված են իրավաբանական փաստերով, որոնք, մարդու կամքից կախված, բաժանվում են գործողությունների (իրավաչափ և ոչ իրավաչափ) և իրադարձությունների (դեպքեր, որոնք մարդու կամքից կախված չեն): Իրավաբանական պատասխանատվության ծագման հիմք հանդիսանում է իրավախախտումը, այսինքն՝ ոչ իրավաչափ գործողությունը, որը խախտում է պետության կողմից սահմանված վարքագծի կանոնները՝ իրավունքի նորմերը: Իրավունքի նորմերը, իրենցից ներկայացնելով համապարտադիր կարգադրաբեր, պահպանվելով պետական հարկադրանքի ուժով, վերաբերում են, համենայն դեպս, երկու սուբյեկտների, որոնցից մեկի համար սահմանվում է հնարավոր վարքագիծ, այսինքն՝ իրավասություն, իսկ մյուսի համար՝ պարտադրված վարքագիծ, որն ապահովված է պետության հարկադրանքի ուժով, այսինքն՝ պարտականություն:

Պետք է համաձայնվել Բ.Տ. Բազիլևի հետ, որը ենթադրում է, որ իրավախախտման փաստը գործի է դնում իրավաբանական պատասխանատվության նորմը, որն ուղղված է իրավունքների և պարտականությունների հասցեատերերին, և կարգավորելով դրանց սոցիալական փոխներգործությունը՝ տալիս է դրան իրավահարաբերության ձև¹⁷:

Այս տեսակետի կողմնակիցների բնորոշմամբ՝ իրավաբանական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է իրավախախտումից բխող իրավահարաբերություն պետության՝ ի դեմս պետական մարմինների և իրավախախտի միջև, որի վրա պարտականություն է դրվում կրելու համապատասխան զրկանք և անբարենպաստ հետևանքներ իրավախախտում կատարելու համար, այն պահանջների խախտման համար, որոնք պարունակվում են իրավունքի նորմերում¹⁸: Մ.Ս. Բոգդանովան իրավաբանական պատասխանատվության հասկացությունը տեսնում է որպես պետության և իրավունքի մյուս սուբյեկտների միջև հատուկ իրավահարաբերության մեջ, որը ծագում է նրանց փոխադարձ պարտականության հիմքի վրա կրելու իրավունքի նորմի խախտման անբարենպաստ հետևանքները¹⁹: Ի.Ս. Սամոչենկոն և Մ.Խ. Ֆառուկչինը իրավաբանական պատասխանատվությունը դիտարկում են որպես իրավական ինստիտուտ (կամ ինստիտուտների համակցություն) ընդհանրապես, իսկ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում՝ որպես իրավական հարաբերություն, որի կողմերը հանդիսանում են իրար հետ կապված իրավունքների և պարտականությունների սուբյեկտները (օրենքով նախատեսված սահմանափակումների կիրառումն իրավախախտի նկատմամբ, կրել այդ սահմանա-

փակումները և այլն): Ըստ այդ հեղինակների՝ իրավաբանական պատասխանատվությունը հատուկ, իրավունքի նորմերով կարգավորվող հարաբերություն է իրավունքի պահանջները խախտած անձի և պետության միջև՝ ի դեմս վերջինիս օրգանների²⁰: Ընդ որում, նրանք իրենց ուշադրությունն են դարձնում այն բանին, որ իրավաբանական պատասխանատվության մասն բնորոշմամբ սահմանափակվել չի կարելի: Իրավական երևույթները, այդ թվում՝ իրավաբանական պատասխանատվությունը հանդես են գալիս որոշակի ձևերով, որոնց հետևում կանգնած է որոշակի սոցիալական բովանդակություն²¹:

Իրավաբանական պատասխանատվությունը որպես իրավահարաբերություն դիտարկելու տեսակետն ունի մասն այլ կողմնակիցներ, որոնք, սակայն, իրավահարաբերությունը տեսնում են իրավապահպան կամ պահպանիչ հարաբերության ձևով²²: Մասնավորապես՝ Լ.Ս. Յավիչը իրավաբանական պատասխանատվությունը դիտարկում է որպես պահպանիչ (պաշտպանական) իրավահարաբերության զարգացման հատուկ էտապ²³:

Ելնելով այն բանից, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը գոյություն ունի մշտապես իրավական հարաբերություններում²⁴, կարելի է ասել, որ իրավունքի ընդհանուր տեսության մեջ իրավահարաբերությունը հասկացվում է տարբեր նշանակություններով՝ ինչպես ցանկացած կենսական հարաբերություն, որը կարգավորվում է իրավունքի նորմերով, այնպես էլ իրավունքի կոնկրետ սուբյեկտների միջև կոնկրետ հարաբերություն: Իրավաբանական պատասխանատվության տարբերակիչ գիծը հանդիսանում է մի կամ մի քանի սուբյեկտիվ իրավունքների առկայությունը,

Քաղաքացիական դատավարություն

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

68

որոնք պատկանում են այդ իրավահարաբերությունների սուբյեկտներից մեկին: Սուբյեկտիվ իրավունքն անխզելիորեն կապված է դրան համապատասխանող իրավաբանական պարտականության հետ, իրավունքի և պարտականության կապը կազմում է իրավահարաբերության բովանդակությունը: Միայն հարաբերության սուբյեկտներին որոշակի իրավունքների տրամադրման և նրանց վրա համապատասխան պարտականություն դնելու ճանապարհով, իրավունքի նորմերը, ըստ Ս.Ն. Կոմենիկովի, կկարգավորեն հասարակական հարաբերությունները²⁵: Իրավաբանական պատասխանատվության՝ որպես իրավահարաբերության հասկացությունը չի նշանակում իրավաբանական պատասխանատվության վերաբերյալ այլ հայացքներից հրաժարում, բայց հենց այդ ասպեկտով է պատասխանատվության հասկացությունը թույլ տալիս միասնական ամբողջության մեջ տեսնել սանկցիան, նորմը, պարտականությունը, սանկցիայի կիրառումը և պատիժը: Պետությունը կամ դրա կողմից իրավակիրառման համար լիազորված սուբյեկտը հակազդում է իր կողմից սահմանված վարքագծի կանոնների (իրավունքի նորմերի) խախտման վրա, այդ խախտումը ստեղծում է իրավահարաբերություն, որում փոխկապված են իրավակիրառող սուբյեկտի իրավունքը՝ նշանակել պատիժ սանկցիայի շրջանակներում և իրավախախտի պարտականությունը՝ կրելու համապատասխան հետևանքներ կատարված իրավախախտման համար՝ խախտված նորմի սանկցիային համապատասխան:

Թերևս այդ տեսություններից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, սակայն դրանք, ընդհանուր առմամբ, չեն ժխտում միմյանց,

բացառությամբ այն ուսմունքի, որի համաձայն՝ իրավաբանական պատասխանատվությունը նույնացվում է սանկցիայի հետ: Այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված մեզ համար ընդունելի տեսակետներից իրավաբանական պատասխանատվության էությունն առավել ամբողջական բացահայտում է իրավահարաբերության տեսությունը, որին միանում ենք նաև մենք՝ մեկ վերապահովմով: Այդ տեսության մեջ որպես իրավակիրառող սուբյեկտ փաստորեն նշվում է պետությունը՝ ի դեմս պետական մարմինների, մինչդեռ կարգապահական պատասխանատվության դեպքում իրավակիրառող սուբյեկտը հանդես է գալիս գործատուն, որը կարող է ունենալ ցանկացած կազմակերպարական տեսակ՝ չնայած վերջինիս նման լիազորություն տրվում է պետության կամքով՝ համապատասխան օրենքների հիման վրա:

Այսպիսով՝ մեր կարծիքով կարելի է ձևակերպել իրավաբանական պատասխանատվության հետևյալ բնորոշումը. **իրավաբանական պատասխանատվությունն իրավահարաբերություն է, որի մի կողմում հանդես է գալիս իրավակիրառող սուբյեկտը, իսկ մյուս կողմում՝ իրավանորմի հասցեատերը, որտեղ իրավակիրառող սուբյեկտն օժտված է իրավական նորմերով նախատեսված սանկցիա կիրառելու իրավունքով, ինչը կարող է արտահայտվել չկատարված պարտականությունը հարկադրաբար կատարել տալու կամ լրացուցիչ սահմանափակումներ գործադրելու միջոցով, իսկ իրավանորմի հասցեատերը պարտավոր է կատարել նախատեսված կարգադրագրերը, իսկ չկատարելու դեպքում կրել անբարենպաստ հետևանքներ:**

1. **Энгельс Ф.** Происхождение семьи, частной собственности и государства. / **Маркс К., Энгельс Ф.** Соч.-2-е изд.-Т.21, с. 82.
2. Философский словарь. М., 1983, с. 103.
3. **Матузов Н.И., Малько А.В.** Теория государства и права. Учебник.-М.; Юристъ. 2002, с. 446.
4. Проблемы теории государства и права.: Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. М., 2001, с. 631.
5. **Куренной А.М.** Трудовое право: на пути к рынку. 2-е издание, доп. и перераб.-М.; Издательство «Дело», 1997, с. 181.
6. **Смирнов В.Н.** Дисциплина труда в СССР (социальные и правовые проблемы). Изд-во Ленинградского университета, 1972.?? 69-71; Флейшиц Е.А. Общие начала ответственности по основам гражданского законодательства СССР и союзных республик // Советское государство и право. 1962, №3, с. 35, **Антимонов Б.С.** Основание договорной ответственности социалистических организаций. М., 1962, с. 17. **Ребане И.А.** О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности // Юридическая ответственность: проблемы и перспективы. Учен. зап./Тартуский гос. ун-т. Тарту, 1989. Вып. 852, с. 9.
7. **Пиголкин А.С.** Нормы советского социалистического права и их структура. Сб. «Вопросы общей теории советского права», Гоуриздат, М., 1960, с. 183.
8. **Черных Е.В.** Некоторые вопросы юридической ответственности // Вопросы теории государства и права. Саратов, 1971, с. 187-188.
9. **Абрамова А.А.** Дисциплина труда в СССР (правовые вопросы). М.; Юридическая литература, 1969, с. 131.
10. **Храпанюк В.Н.** Теория государства и права. М., 1997, с. 334.
11. **Стависский П.Р.** Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве.- Киев-Одесса: Головное изд-во Издательск. Об-ия «Высшая школа», 1982, с. 12.
12. **Кудрявцев В.Н.** Закон, проступок, ответственность. М.; Наука, 1986, с. 293.
13. **Лейст О.Э.** Санкция и ответственность по советскому трудовому праву (теоретические проблемы).- М.: Изд-во МГУ, 1981, с. 90-96.
14. **Малеин С.Н.** Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях.- М.; Наука, 1968, с. 12.
15. **Алексеев С.С.** Общая теория права. Т. 1.- М.; Юридическая литература 1981, с. 277; **Назаров Б.Л.** Ответственность юридическая: Юридический энциклопедический словарь. М., 1984, с. 102; **Петелин А.И.** Соотношение правовой и общественной ответственности в социальном обществе: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск. М., 1996 68. ?? 6:
16. **Демидов Ю.А.** Социальная ценность и оценка в уголовном праве. М., 1975, с. 163.
17. **Базылев Б.Т.** Юридическая ответственность как охранительное правоотношение. // Советское государство и право, 1980. №8, с. 122.
18. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 2001, с. 599.
19. **Богданова М.С.** Юридическая ответственность: Основания, виды, субъекты. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1998, с. 8-9.
20. **Самощенко И.С.** Правомерное поведение, правонарушения и юридическая ответственность // Теория государства и права. М., 1972, с. 500.
21. **Самощенко И.С., Фарушкин М.Х.** Сущность юридической ответственности в советском обществе. М., 1974, с. 5.
22. **Сенякин И.Н.** Юридическая ответственность. Теория государства и права: Курс лекций / Под. ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько М.: Юрист, 1997, с. 286.
23. **Явич Л.С.** Общая теория права. Л., 1976, с. 231.
24. **Тархов В.А.** О юридической ответственности.- Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1978, с. 8.
25. **Кожевников С. Н.** Юридическая ответственность. // Общая теория права. Н. Новгород, 1993, с. 461.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱԳԱՔԱՅԻՆՎԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍՏԸ
(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի ապրիլի 2-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Կարինե Խաչատուրյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.11.2009 թվականի «ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի թիվ 3468/02/08 որոշումը պարզաբանելու մասին» որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Հայկ Բեգլարյանի լիազորված անձ «Երևանի կառուցապատման ներդրումային ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» ՊՈԱԿ-ի տնօրեն Ռ. Հարությունյանի ընդդեմ Կարինե Խաչատուրյանի՝ հասարակության և պետության կարիքների համար փոխհատուցմամբ սեփականությունն օտարելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Հայկ Բեգլարյանի լիազորված անձ «Երևանի կառուցապատման ներդրումային ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» ՊՈԱԿ-ի տնօրեն Ռ. Հարությունյանը պահանջել է պարտավորեցնել Կարինե Խաչատուրյանին սեփականության իրավունքով պատկանող Երևանի Բուզանդի փողոցի թիվ 85 հասցեում գտնվող 42.7 քմ մակերեսով բնակելի տունն օտարել անհատ ձեռնարկատեր Հայկ Բեգլարյանին:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 22.04.2009 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշմամբ Հայկ Բեգլարյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է և Դատարանի 22.04.2009 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Դիմելով դատարան՝ Հայկ Բեգլարյանը պահանջել է պարզաբանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշումը:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 12.11.2009 թվականի որոշմամբ դիմումը բավարարվել է՝ պարզաբանվել է, որ «ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշման եզրափակիչ մասում նշված «Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 22.04.2009 թվականի վճիռը, սույն որոշմամբ արտահայտած դիրքորոշմամբ, թողնել անփոփոխ՝ օրինական

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

ուժի մեջ» նշանակում է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 22.04.2009 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ «4. Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը» մասում նշված Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանություններով: Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 22.04.2009 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ միայն եզրափակիչ մասով և Դատարանի պատճառաբանություններն անհիմն են (ըստ որոշման առարկայագուրկ) համարվել Վերաքննիչ դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշման «4. Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը» մասում նշված պատճառաբանություններով»:

Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի 12.11.2009 թվականի «ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի թիվ 3468/02/08 որոշումը պարզաբանելու մասին» որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Կարինե Խաչատուրյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Հայկ Բեգլարյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 94-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

Բողոքը բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարզաբանվել կարող է վճիռը, որպիսի իրավասությունը վերապահված է բացառապես վճիռ կայացրած առաջին ատյանի դատարանին, այսինքն՝ Վերաքննիչ դատարանն իրավասու չէ պարզաբանելու իր որոշումը:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը, որոշման պարզաբանմամբ նույնացնելով «առարկայագուրկ» և «անհիմն» եզրույթները, էապես փոխել է որոշումը: Մինչդեռ, «առարկայագուրկ» եզրույթը նշանակում է, որ բացակայում է քննության ենթակա հայցի առարկան և հետևապես դրա հիմնավոր կամ անհիմն լինելու վերաբերյալ դատարանի պատճառաբանությունները ևս առարկայագուրկ են, իսկ երբ խոսքը գնում է դատարանի պատճառաբանությունների «անհիմն» լինելու մասին, ենթադրվում է, որ քննության առարկան գոյություն ունի, սակայն ի հիմնավորումն կամ ի հերքումն դրա դատարանի պատճառաբանություններն անհիմն են:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև այն հանգամանքը, որ թեև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածը չի նախատեսում վճիռը պարզաբանելու հարցը լուծելու համար դատական նիստի հրավիրում և դատավարության մասնակիցների ներկայության ապահովում, այդուհանդերձ Կարինե Խաչատուրյանն իրավունք ուներ ներկայացնելու իր դիրքորոշումը, իսկ Վերաքննիչ դատարանը նախքան բողոքարկվող որոշումը կայացնելը պետք է հնարավորություն տար վերջինիս ծանոթանալու որոշումը պարզաբանելու դիմումին և դրա վերաբերյալ հայտնելու իր դիրքորոշումը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոքը բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ

Դատական պրակտիկա

դատարանի 12.11.2009 թվականի «ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի թիվ 3468/02/08 որոշումը պարզաբանելու մասին» որոշումը և այն փոփոխել՝ դիմումը մերժել:

2.1 Վճարել բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածում օրենսդիրը «վճիռ» հասկացության տակ նկատի է ունեցել վերջնական դատական ակտերը, իսկ տվյալ դեպքում ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշումը վերջնական դատական ակտ է և դրա պարզաբանման իրավունք ունի միայն այն կայացրած դատարանը:

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունի հետևյալ փաստը՝

Վերաքննիչ դատարանը 12.11.2009 թվականի որոշմամբ պարզաբանել է նույն դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշումը (**հ. 3, գ.թ. 152**):

4. Վճարել դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Քննելով վճարել բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճարել դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սույն քաղաքացիական գործի փաստերի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ Վճարել դատարանը գտնում է, որ սույն գործով պարզման ենթակա է այն իրավական հարցը, թե արդյո՞ք ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանն իր դատական ակտը պարզաբանելու լիազորություն ունի, թե ոչ:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

ՀՀ Սահմանադրության 94-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանների լիազորությունները, կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանն իր իրավասության սահմանում վերանայում է ընդհանուր իրավասության դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը միջանկյալ դատական ակտերը վերանայում է օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վճիռ կայացրած դատարանն իրավունք ունի գործին մասնակցող անձանց դիմումով կամ իր նախաձեռնությամբ պարզաբանել վճիռը՝ չփոփոխելով վճռի բովանդակությունը և էությունը:

Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ դատարաններն իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Ընդ որում՝ օրենքով սահմանված է, որ Վերաքննիչ դատարանն իր իրավասության սահմանում ընդհանուր իրավասության դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում միջանկյալ դատական ակտերը վերանայող դատարան է, իսկ վճիռը պարզաբանելու իրավասությունը վերապահված է բացառապես վճիռը կայացրած առաջին ատյանի դատարանին:

Մինչդեռ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը 12.11.2009 թվականի որոշմամբ պարզաբանել է նույն դատարանի 20.10.2009 թվականի որոշումը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը պարզաբանելու լիազորություն չունի: Այսինքն, Վերաքննիչ դատարանը դուրս է եկել Սահմանադրությամբ և օրենքներով իրեն վերապահված լիազորությունների սահմաններից:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը պարզաբանելու լիազորություն չունենալու պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը չի անդրադառնում վճռաբեկ բողոքի մյուս փաստարկներին:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում նշված փաստարկները հերքվում են վերոնշյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների համաձայն Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործի վարույթը ենթակա է կարճման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության: Նույն օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ դատական ակտերի վերանայման արդյունքում վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և կարճում է գործի վարույթն ամբողջովին կամ դրա մի մասը:

Հիմք ընդունելով սույն որոշման պատճառաբանությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պարզաբանելու հարցը ենթակա չէ Վերաքննիչ դատարանում քննության:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.11.2009 թվականի «ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.10.2009 թվականի թիվ 3468/02/08 որոշումը պարզաբանելու մասին» որոշումը և գործի վարույթը կարճել:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ - RESUME

ЗАКОННОСТЬ И СРЕДСТВА ЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АППАРАТА

СЕРГЕЙ КОЧАРЯН

*АСИСТЕНТ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА
И ПРАВА И ИСТОРИИ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

Основным принципом деятельности государственного аппарата Республики Армения является законность, смысл которого состоит в безукоризненном и строгом соблюдении законов и других нормативных актов со стороны всех государственных органов, должностных лиц, общественных организаций и граждан. В сущности требования законности едины и общин для вышеуказанных. Все они обязаны сопоставлять свои действия с поведенческими правилами общества.

Четкие рамки законности не допускают правительственным органам выходить за границы требований законов. Это чрезвычайно необходимо, поскольку правительственные органы самостоятельно совершают нормативно-создавательную деятельность. Новые правовые нормы, определенные со стороны этих органов, во всех случаях должны соответствовать действующим общим правовым нормам и, в первую очередь, законам.

Принцип законности также предполагает строгую ответственность перед законом (уголовную, дисциплинарную, материальную или административную) для тех, кто нарушает его требования. В необходимых случаях также применяются средства общественно-нравственного влияния.

LEGALITY AND FACILITY OF HIS(ITS) PROVISION IN ACTIVITY OF THE STATE DEVICE

SERGEY KOCHARYAN
*ASISTENT OF THE DEPARTMENT
OF THEORY AND HISTORY STATE AND LAW,
PhD IN LAW*

The cardinal principles to activity of the state device of the Republic of Armenia is legality, which sense consists in perfect and строром observance laws and other normative acts on the part of all state organ, executives, public bodies and people. Inherently requirements to legality united and communes for said. All of these are obliged to match their own actions with behavioural rule society.

The clear frames to legality do not allow the governmental organ to overrun the requirements of the laws. This exceedingly necessary since governmental organs by itself make normative-создавательную activity. The new legal rates determined on the part of these organ, in all events must correspond to the acting general legal rate and, in the first place, law.

The principle to legality also expects strict responsiblity before law (criminal, disciplinary, material or administrative) for one, breaks his(its) requirements. Facility public-moral influence are also used In necessary events.

РЕЗЮМЕ - RESUME

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОВТОРНОГО РАССМОТРЕНИЯ СУДЕБНЫХ АКТОВ НА ОСНОВЕ НОВЫХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ (ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ О ДЕЙСТВУЮЩЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ УРЕГУЛИРОВАНИИ И О ТЕНДЕНЦИЯХ ЕГО РАЗВИТИЯ)

СЕРГЕЙ МАРАБЯН
**НАЧАЛЬНИК ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО УПРАВЛЕНИЯ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА**

Необходимость повторного рассмотрения и проверки судебных актов обусловлено задачами судебного процесса, которые диктуют исключение судебных ошибок и незаконность судебных актов и объективные, постоянно существующие требования их предупреждения. Проверка и повторное рассмотрение судебных актов считаются прилежным исполнением юстиции, исполнением задач судебного процесса, главными гарантиями обеспечения прав личности и законности судебного процесса. Формы проверки и повторного рассмотрения судебных актов, которые в сущности являются способами контроля вышестоящих судов над деятельностью нижестоящих судов, делают возможным исправление судебных ошибок в короткие сроки, способствуют поднятию качества работы нижестоящих судов и направлению судебной практики строго согласно закону. То есть, повторное рассмотрение судебных актов не является самоцелью, оно призвано гарантировать права и свободы человека, а также обеспечивать полноценное исполнение задач судебного процесса и одностороннее восприятие и применения законов со стороны нижестоящих судов.

SOME ISSUES OF EXTRAORDINARY JUDICIAL REVIEW ON THE GROUND OF NEW CIRCUMSTANCES (LEGAL ANALYSIS ABOUT EXISTING LEGISLATIVE ADJUSTING AND ABOUT TREND OF HIS(ITS) DEVELOPMENT)

SERGEY MARABYAN
**HEAD OF THE ORGANIZING-LEGAL DEPARTMENT
OF THE JUDICIAL DEPARTMENT OF THE RA**

Need of the repeated consideration and checking the judicial acts is conditioned problem of the lawsuit, which dictate the exception judicial mistake and illegality judicial acts and objective, constantly existing requirements of their warning. Check and repeated consideration of the judicial acts are considered by diligent performance to justices, performance of the problems of the lawsuit, the main warranty ensuring the rights to personalities and legality of the lawsuit. The forms of the check and repeated consideration of the judicial acts, which inherently are a way of the checking higher trial of activity lower-level court, permit the correction judicial mistake at short periods, promote lifting a quality work lower-level court and direction judicial practical persons strictly by the law. That is to say, the repeated consideration of the judicial acts is not an end in itself, it is called to guarantee the right and liberties of the person, as well as provide the full-fledged performance of the problems of the lawsuit and monotonous perception and using the laws on the part of lower-level court.

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРИНЦИП НЕЗАВИСИМОСТИ В СИСТЕМЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУСА СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ РА

ЕРВАНД ДАЛЛАКЯН
СОИСКАТЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ УПРАВЛЕНИЯ РА

Современная судебная система РА является одной из самых молодых ветвей государственной власти. Основы деятельности судебной власти закреплены в Конституции РА. Для системного исследования задач организации судебной власти и конституционно-правового регулирования его деятельности, необходимо рассматривать его в определенной структуре, беря в основу предмет его урегулирования.

В связи с этим, необходимо отметить, что, с одной стороны, почти все конституционные нормы относятся к определению основных параметров деятельности судов относительно расследования уголовных дел. А, с другой стороны, Конституция Республики Армения практически не дает определения гражданских и управленческих основ судопроизводства.

Любой шаг установления независимости судебной власти должен быть обусловлен необходимостью внедрения изменений, способствующих законодательным и конституционным развитиям.

PRINCIPLE TO INDEPENDENCE IN THE SYSTEM OF THE REGULATION OF THE CONSTITUTIONAL-LEGAL STATUS JUDICIAL POWER OF THE RA

YERVAND DALLAKYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION
ACADEMY OF THE RA*

The modern judicial system of the RA is one of the the most young branches state authorities. The Bases to activity judicial authorities are bolted in Constitutions of the RA. For system study of the problems to organizations judicial authorities and constitutional-legal regulation to his(its) activity, necessary to consider him(it) in determined to structure, taking in base subject his(its) adjusting.

In this connection, necessary to note that, on the one hand, nearly all constitutional rates pertain to determination main parameter to activity court for investigations of the criminal deals. A, on the other hand, Constitution of the Republic of Armenia practically does not give the determinations civil and management основ судопроизводства.

Any step of the determination to independence judicial authorities must be the change conditioned by need of the introducing, promoting legislative and constitutional development.

РЕЗЮМЕ - RESUME

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСНОВАНИЙ ОТРЕШЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТ ДОЛЖНОСТИ

РОБЕРТ КАЛАШЯН

В данной статье рассматриваются вопросы, касающиеся оснований отрешения Президента РФ от должности. В частности, указаны основания отрешения Президента от должности по действующему законодательству РФ, а также поднят вопрос об ответственности Президента за совершение преступлений небольшой или средней тяжести.

SOME ISSUES OF THE BASES OF THE ING OF THE PRESIDENT OF RUSSIAN FEDERATION FROM CAPACITY

ROBERT KALASHYAN

In given article are considered questions, concerning bases of the ing the President RF from job title. In particular, is specified basis of the ing the President from job title on acting legislation RF, as well as is lifted question about ответственности President for completion of the crimes small or average gravity.

ИНСТИТУТ КРЕДИТНЫХ БЮРО В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ГАРРИ ШАГИНЯН

*АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА И ГРАЖДАНСКОГО
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Компании, предоставляющие кредитные отчеты, служат источником информации об использовании должником займа, согласно отчетам его кредиторов. Кредиторы используют данную информацию как дополнение к информации о кредитоспособности, которую они уже приобрели относительно должника, с целью принятия решения о выдаче кредита.

THE INSTITUTE OF CREDIT BUREUS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

GARRI SHAHINYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT OF THE CIVIL
RIGHT AND CIVIL PROCESS OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC)
STATE UNIVERSITY*

The companies, giving credit reports, bes a source of information on use by debtor of the loan, according to report his(its) obligee. The obligees use givenned information as addenda to information on solvency, which they have already gained for debtor, for the reason decision making about issue of the credit.

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ինֆորմացիոն Բյուրո

77

РЕЗЮМЕ - RESUME

РОЛЬ СУДА ВО ВРЕМЯ СОСТЯЗАТЕЛЬНОГО СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА

ГАРЕГИН ПЕТРОСЯН
*ПОМОЩНИК ДЕПУТАТА НС РА,
СТУДЕНТ 2-ОГО КУРСА МАГИСТРАТУРЫ
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Любое изменение в процессуальном законодательстве, частично, разработка и принятие нового законодательства гражданского процесса, его дальнейшее усовершенствование, в первую очередь, означает построение и исправление основных принципов конкуренции.

В гражданском процессе, наряду с другими реформами, это в первую очередь относится к вопросу внедрения и применения принципа конкуренции. И поскольку в обществе, в собственных взаимоотношениях произошли такие существенные изменения, в результате которых в настоящее время гражданское право потеряло свою „общественную” сущность и стало действительно частным правом, конкуренция сторон судебного процесса уже должна основываться не на государственный орган-суда, а на них самих, активную деятельность участников, являющихся материально-правовыми отношениями сторон судебного процесса. Это и есть основная причина, почему современная наука, законодательство судебного процесса и судебная практика в гражданском судопроизводстве дают первичное значение конкуренции сторон, которая сегодня обсуждается и определяется не только как „рядовой” принцип судебного процесса, но также как самостоятельный принцип-строитель судебной защиты.

ROLE OF THE COURT DURING COMPETITIVE JUDICIAL PROCESS

GAREGIN PETROSYAN
*ASSISTANT OF THE DEPUTY NC OF THE RA,
STUDENT SECOND COURSE OF THE MAGISTRACY
OF THE LAW FACULTY OF THE YSU*

Any change to procedural legislation, partly, development and acceptance new legislation civil process, his(its) the most further improvement, in the first place, means the building and correction of the cardinal principles competition.

In civil process, on row in the other reform, this in the first place pertains the principle of the competition to question of the introduction and using. And since in society, in possessive relations have occurred such essential change, as a result which at present civil right has lost its „public essence and became really quotient by right, the competition sides of the lawsuit already must be founded not on state organ-court, but on them themselves, active activity participant, being materially-legal relations of the sides of the lawsuit. This and there is main reason, why modern science, legislation of the lawsuit and judicial practice in civil proceedings give primary importance of the competition sides, which is today discussed and is defined not only as „ordinary principle of the lawsuit, but also as independent principle-builder of judicial protection.

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПОНЯТИЕ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ТИРАЙР ВАРДАЗАРЯН
*АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Правовая ответственность, являясь самостоятельным институтом права, является одной из форм социальной ответственности. Понятие „ответственности” разносторонне и многосмысленно. Основное значение ответственности заключается в том, что оно играет важную роль в общественных отношениях взаимоотношений участников и является средством урегулирования поведений людей.

Правовую ответственность невозможно рассматривать отдельно от поведения личности, поскольку оно связано с содеянным человеком правонарушением и является его последствием. Совершение поступка со стороны личности обусловлено его волей и сознанием. А также надо учитывать то обстоятельство, что человек не всегда имеет свободу выбора формы поведения, часто на его волю влияют внешние факторы. Правовая ответственность служит обеспечением законности не только тем, что защищает правовой строй, является действенным средством в борьбе против нарушения законности, но также является средством предупреждения правонарушений и воспитания граждан.

Значение ответственности заключается в том, что оно призвано утвердить порядок среди членов общества, побуждая их к положительному, осознанному и полезному поведению.

NOTION TO LEGAL RESPONSIBILITY

TIRAYR VARDAZARYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT
OF THE CIVIL PROCESS
OF THE LAW FACULTY OF YSU*

Legal responsibility, being independent institute of the right, is one of the forms to social responsibility. The notion „responsibility many-sided and многосмысленно. The Main importance of responsibility is concluded in that that it plays the important role in public relations of the relations participant and is a facility of the adjusting the behaviours of the people.

Legal responsibility impossible to consider from behaviour of the personalities apart since it is connected with содеянным of the person by offense and is his(its) consequence. Completion of the action on the part of personalities is conditioned by his(its) will and consciousness. As well as it is necessary to take into account that circumstance that person not always has a liberty of the choice of the form of the behaviour, often to his(its) will affect the external factors. Legal responsibility serves provision to legality not only that that protects the legal formation, is an effective facility in fight against breach of legality, but also is a facility of the warning the offenses and unbringing the people.

Importance of responsibility is concluded in that that it is called to confirm the order amongst members society, spurring them to positive, realized and useful behaviour.

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՋԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲՄՈՒՆ**

Թեևավոր խոսքեր

Փոխիր վերաբերմունքդ քեզ անհանգստացնող իրերի նկատմամբ, և դու նրանց կողմից կլինես անվտանգության մեջ:

ՄԱՐԿՈՍ ԱՎՐԵԼԻՈՍ

Լավատեսը բնավ էլ նա չէ, ով երբեք չի տառապել, այլ նա, ով հուսահատություն է ապրել և հաղթահարել այն:

Ա.Ն.ՄԿՐՅԱԲԻՆ

Ինչպիսի դժվարին պայմաններում էլ դուք հարկադրված լինեք ապրել, հոգով մի ընկճվեք, քանի որ իր ուժերի նկատմամբ հավատը և ուրիշների համար ապրելու ցանկությունը վիթխարի ուժ է տալիս:

Ֆ. Է. ՉԵՐԺԻՆՍԿԻ

Բոլորից ուժեղը ինքն իրեն տիրապետողն է:

ՍԵՆԵԿԱ

Եղեք շրջահայաց և պահպանեցեք սառնարյունություն: Ինքն իրեն տիրապետող գլուխը նույնքան հարկավոր է, ինչքան և ջերմ սիրտը:

Ջ.ԼԵԲՐՈՎ

Ոչնչությունը օրգանապես չի հանդուրժում մեծություն:

Վ.Վ.ՎՈՐՈՎՍԿԻ

Նախանձը հարձակվում է ամենաբարձր արժանիքների վրա և խնայում է միմիայն միջակությանը:

Գ. ԼԵՎԻՍ

ԱՊՐԻԼ 2010 4 (129)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

82

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արշակունյաց 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am